

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:7

*Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla -
väliaikaista vai pysyvää?*

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
Helsinki 2003

Tiivistelmä

Irmeli Penttilä, Olli Kangas, Leif Nordberg, Veli-Matti Ritakallio. Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää? Helsinki 2003. 102 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, ISSN 1236-2050, 2003:7)
ISBN 952-00-1368-7

Suomen bruttokansantuote ei sodanjälkeisenä aikana supistunut kertaakaan ennen 1990-luvun alun lamavuosia. Erityisen tasainen kasvu oli 1980-luvulla. Tunnusomaista oli myös että koko väestö hyötyi tasapuolisesti taloudellisesta kasvusta, ja kansainvälisissä vertailuissa Suomi erottui tasaisen tulojaon ja myös pienen taloudellisen köyhyyden maana. Kasvattamalla valtion velkaa pystyttiin myös laman aikana pitämään tulonjako tasaisena ja köyhyys kurissa.

Tässä tutkimuksessa selvitetään suomalaisessa köyhyydessä ja deprivaatiossa tapahtuneita muutoksia laman jälkeisinä vuosina eli 1990-luvun loppupuolella. Erityistä huomiota kiinnitetään köyhyyden kestoon ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Analyysin perustana käytetään pääasiallisesti Eurooppalaista elinolotutkimusta European Community Household Panel (ECHP) vuosilta 1996-1999. ECHP tarjoaa pitkäaikaisasetelmaan perustuvana tutkimuksena mahdollisuuden seurata samojen henkilöiden ja kotitalouksien oloja useamman vuoden ajalta.

Tutkimuksessa selvitetään sekä lyhytkestoisen että pitkäkestoisen köyhyyden ja deprivoitumisen esiintymistä eri väestöryhmissä. Erikseen tarkastellaan köyhyyteen joutumiseen ja sieltä pois pääsyyn vaikuttavia tekijöitä. Niin köyhyyttä kun deprivatiota mitataan monella eri tavalla käyttäen sekä objektiivisia että subjektiivisia mittareita. Tuloksia verrataan myös vastaaviin tuloksiin eräistä muista EU-maista.

Huolimatta tuloerojen kasvusta 1990-luvun loppupuolella Suomi kuuluu edelleen sekä lyhyt- että pitkäaikaisen köyhyyden osalta matalan köyhyyden maihin.

Sekä lyhyt- että pitkäaikainen köyhyys keskittyy samoihin väestöryhmiin. Suurin köyhyysriski on työttömien ja opiskelijoiden talouksissa. Mittaustavasta riippuen näihin kotitalouksiin kuuluvista 13 – 19 prosenttia on pitkäaikaisköyhiä tuloilla mitaten. Samaa köyhyysnormia käyttäen yksinasuvilla naisilla, erityisesti vanhemmalla iällä on suuri riski jäädä pysyvästi köyhyyteen. Myös nuoret yksinasuvat ovat riskiryhmässä. Ihmisten omat arviot köyhyydestään olivat korkeimmat työttömien kotitalouksissa (25 prosenttia), joissa myös tuloperusteinen pitkäaikaisköyhyys oli korkea.

Tutkimuksessa tarkastellaan myös elinvaiheisiin liittyvien muutosten vaikutuksia siirtymiin joko köyhyyteen tai pois köyhyydestä. Työmarkkinamuutoksilla on merkittävä vaikutus köyhyyssiirtymiin. Niissä kotitalouksissa, joissa tulonsaajien määrä on vähentynyt on yli kaksinkertainen köyhtymisriski koko väestöön verrattuna. Sama pätee opiskelijoihin ja sairastuneisiin. Muilla elämänmuutoksilla ei ole yhtä selvää yhteyttä.

Deprivaatiota on mitattu seuraavilla viidellä dimensiolla: perusasioiden hoito, kestokulutushyödykkeiden omistaminen, asunnon varustetaso, asumisessa ja asuntoympäristössä koetut haitat ja asumiskustannusten rasittavuus. Tulosten mukaan puutteita ei yleensä esiinny pitkäaikaisköyhillä merkittävästi enemmän kun juuri köyhyyteen joutuneilla. Asumustasossa on kuitenkin suuri ero niin uusköyhiin kuin yleensä suomalaisiin verrattuna. Pitkäaikaisköyhistä noin 8 prosentilta puuttui juokseva vesi, sisä-wc, pesumahdollisuus ja keskus- tai sähkölämmitys. Koko väestöstä näitä puutteita esiintyy vain prosentilla.

Tulokset osoittavat, että suomalainen sosiaalipolitiikka 1990-luvun leikkauksista huolimatta toimii edelleen varsin tehokkaasti mitä tulee köyhyyden ehkäisemiseen. Pulmallista on se, että minimiturvalla elävät ryhmät ovat ongelmissa. Heistä uhkaa tulla yhteiskunnassa pysyvästi syrjäytyneiden luokka.

Asiasanat: Taloudellinen köyhyys, deprivaatio, pitkä – ja lyhytaikainen köyhyys, köyhyys siirtymät, sosiaalipolitiikka

Sammandrag

Irmeli Penttilä, Olli Kangas, Leif Nordberg, Veli-Matti Ritakallio. Fattigdomen i Finland i slutet av 1990-talet – övergående eller bestående? Helsingfors 2003. 102 s. (Social- och hälsovårdsministeriets publikationer, ISSN 1236-2050, 2003:7) ISBN 952-00-1368-7

Efter krigsåren ökade volymen av Finlands bruttonationalprodukt varje år ända fram till den ekonomiska depressionen i början av 1990-talet. Speciellt jämn var tillväxten på 1980-talet. Karakteristiskt var även att nyttjan av den ekonomiska tillväxten fördelades jämnt över hela befolkningen. Internationellt sett profilerade Finland sig som ett land med en jämn inkomstfördelning och låg ekonomisk fattigdom. Genom att öka statens låntagning var det möjligt att i det stora hela hålla inkomstfördelningen oförändrad och den ekonomiska fattigdomen i styr även under depressionsåren.

I denna undersökning studeras förändringarna i fattigdomen och deprivationen under åren efter depressionen, dvs under slutet av 1990-talet. Speciell uppmärksamhet fästes vid fattigdomsperiodernas längd och faktorer som påverkar den. Analysen baserar sig i huvudsak på material från den europeiska levnadsnivåundersökningen European Community Household Panel (ECHP) under åren 1996–1999. Genom att ECHP är upplagd som en longitudinell studie finns det möjlighet att följa med förändringarna i de ekonomiska villkoren för samma personer och samma hushåll under flera år.

I undersökningen studeras förekomsten av såväl kortvarig som långvarig fattigdom i olika befolkningsgrupper. Särskilt analyseras vilka faktorer som påverkar risken för att hamna i resp. ta sig ur fattigdom. Såväl fattigdomen som deprivationen mäts på många olika sätt, med utnyttjande av både objektiva och subjektiva mätmetoder. Resultaten jämförs med motsvarande resultat för vissa andra EU-länder.

Trots att inkomstjämnligheten ökat under slutet av 1990-talet är såväl andelen kortvarigt som andelen långvarigt fattiga fortfarande lägre i Finland än i de flesta andra länder.

Förekomsten av både kort- och långvarig fattigdom var koncentrerad till samma befolkningsgrupper. Störst var fattigdomsriskerna bland arbetslösa och studerande. Beroende på hur fattigdomen mäts var andelen långvarigt fattiga inom dessa grupper mellan 13 och 19 procent. Mätt med inkomstbaserade fattigdomsmått löpte ensamstående kvinnor, särskilt äldre, en stor risk för att hamna i permanent fattigdom. Också ensamstående unga personer hörde till riskgruppen. Den subjektivt bedömda betalningsförmågan var sämst (25 procent) bland hushållen med arbetslösa. Inom samma grupp var även den inkomstbaserade långtidsfattigdomen hög.

I undersökningen studeras också hur förändringar i livssituationen påverkar riskerna för att hamna i resp. ta sig ur fattigdom. Förändringar i arbetsmarknadsstatusen är nära kopplade till fattigdomsriskerna. De hushåll i vilka antalet inkomstagare har minskat har en mera än dubbelt större risk för att hamna i fattigdom än befolkningen överlag. Motsvarande gäller för studerande och vid konvalescens. Övriga förändringar i livssituationen har inte lika klar koppling till risken för att hamna i resp. ta sig ur fattigdom.

Deprivationen har mätts enligt fem olika dimensioner: skötseln av den dagliga ekonomin, innehav av vissa varaktiga konsumtionsvaror, nivån på utrustningen i bostaden, brister i bostaden och boendemiljön samt den belastning som boendekostnaderna ger upphov till. Undersökningen visar att problemen i dessa avseenden inte är väsentligt vanligare och större bland dem som varit fattiga en längre tid än bland dem som nyligen blivit fattiga. I fråga om boendenivån finns det dock en stor skillnad i förhållande till såväl dem som nyligen blivit fattiga som till befolkningen överlag. Av de långvarigt fattiga saknade c. 8 procent rinnande vatten, inne-wc, tvättmöjligheter och central eller el-uppvärmning, medan motsvarande andel för alla finländare vara bara c. 1 procent.

Resultaten visar att den finländska socialpolitiken, trots nedskärningarna under 1990-talet, fortfarande mycket effektivt motverkar fattigdomen. Oroväckande är dock att de personer som helt lever på basutkomststöd har det problematiskt. Hotet är att de kommer att bilda en klass av från samhället permanent utslagna personer.

Nyckelord: Ekonomisk fattigdom, deprivation, kortvarig och långvarig fattigdom, mobilitet, socialpolitik

Summary

Irmeli Penttilä, Olli Kangas, Leif Nordberg, Veli-Matti Ritakallio. Finnish poverty in the end of 1990s – transient or persistent? Helsinki 2003. 102 p. (Publications of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-2050; 2003:7) ISBN 952-00-1368-7

During the post-war period the volume of the gross domestic product did not decrease a single year until the economic recession in the beginning of the 1990s. The growth was especially smooth during the 1980's. Typical was also that the benefit from the economic growth was equally shared among the population. In international comparisons Finland became known as a country of low income inequality and economic poverty. By increasing the State debt it was possible to keep the income distribution almost unchanged and the poverty rate low even during the economic recession.

This study describes the changes in poverty and deprivation in Finland in the post-recession years, i.e. in the second half of the 1990s. Special attention is paid to the duration of poverty and factors affecting it. The analysis is mainly based on data from the European welfare study European Community Household Panel (ECHP) for the period 1996 – 1999. As a longitudinal study ECHP offers the possibility to follow the changes in the economic position of the same persons and households for several years.

In the study is reported results concerning the incidence of both short-term and long-term poverty in various groups of the population. Especially studied are factors affecting the risk of moving in and out of poverty. Both poverty and deprivation are measured by several indicators, using both objective and subjective methods. The results are compared with corresponding results for some other EU-countries.

Despite the growth of income inequality during the end of the 1990s Finland still belongs to the low-poverty countries, regardless of if the comparison is made with respect to short-term or long-term poverty.

Both short-term and long-term poverty were concentrated to same population groups. The highest risk of poverty was found among unemployed and student households. Depending on the measure used, the proportion of long-term poor was between 13 and 19 percent. According to income-based poverty measures alone-living women, especially at older age, had a high risk of becoming permanently poor. Also alone-living young persons belonged to the risk group. According to the individuals own evaluation the difficulties in making ends meet was highest (25 percent) in the households of the unemployed. Also income-based long-term poverty was high in this group.

In this study the impacts of changes in life cycles on poverty dynamics are studied. Changes in labour market status has a significant impact on changes in poverty. Those households in which the number of income earners has decreased have more than two-fold risk to fall in poverty compared to the total population. The same goes for the students and the sick. Other life changes have no that clear impacts on poverty dynamics.

Deprivation has been measured according to the following five dimensions: ability to make ends meet, possession of some durable goods, level of accommodation, housing satisfaction and environmental problems, and burden of housing costs. According to the results the degree of deprivation is not in general significantly higher among the long-

term poor than among those who have recently become poor. However, as regards dwelling conditions there was a big difference between the long-term poor and both those who had newly become poor and the population in general. Of the long-term poor about 8 percent lived in dwellings without central or electric heating and had not access to running water, indoor toilet, and bath or shower. The corresponding percentage in the whole population was about one.

The results indicate that Finnish social policy, despite the cuts done in the 1990s, still effectively prevents poverty. However, it is cumbersome that those living on basic social security are in problems. There is a danger that these groups are becoming a class of permanently excluded in our society.

Key words: Economic poverty, deprivation, short- and long-term poverty, mobility, social policy.

Esipuhe

Köyhyyttä on pitkään tutkittu pelkästään poikkileikkausaineistoilla. Noista poikkileikkaustutkimuksista saadut tulokset ovat antaneet suomalaisesta sosiaalipolitiikasta myönteisen todistuksen. Useimpiin muihin maihin verrattuna meikäläiset tulonsiirtojärjestelmät ovat sekä tehokkaasti estäneet ihmisiä joutumasta köyhyyteen että nostaneet vaikeuksissa olevat köyhyydestä.

Eurooppalainen kotitalouspaneeliaineisto, ECHP, tarjoaa mahdollisuudet seurata samoja yksilöitä ja perheitä useamman vuoden ajan. Tällainen pitkittäisaineisto antaa poikkileikkausaineistoihin verrattuna paremmat edellytykset tarkastella pitkäkestoista huonosuutusta ja sitä, mitkä tekijät muodostavat syrjäytymisriskin. Tässä käsillä olevassa tutkimuksessa on käytetty hyväksi ECHP:n tarjoamia mahdollisuuksia selvittää moniulotteisesti lyhyt- ja pitkäkestoisen köyhyyden laajuutta Suomessa ja eräissä muissa Euroopan maissa. Niinikään tutkimuksessa selvitetään, miten sellaiset elämänmuutokset kuten työttömyys, opiskelu, parisuhteen muutokset, sairaus ja eläkeläistyminen vaikuttavat köyhyys siirtymiin, toisin sanoen riskeihin pudota köyhyyteen tai selvitä siitä ulos.

Myös tämä ECHP –aineistoihin perustuva pitkittäistutkimus antaa lohdullisen kuvan, sillä 1990-luvun vaikeuksista huolimatta suomalainen sosiaalipolitiikka näyttää toimivan kohtuullisesti. Tutkimus tosin tuo myös esiin eräitä ongelmia ja paikantaa väestöryhmiä, joiden köyhyysriskit ovat korkeita.

Ministeriö on pyrkinyt tukemaan sellaista tutkimustoimintaa, joka edesauttaa eurooppalaista vertailtavuutta ja Euroopan sosiaalisen ulottuvuuden tutkimusta. Käsillä oleva tutkimus liittyy juuri tähän. Tutkimus on ministeriön ja Åbo Akademin talous- ja tilastotieteen laitoksen sekä Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen yhteistyön tulosta. Tutkimuksessa esiintyvät tulkinnat ovat kirjoittajien.

Helsingissä huhtikuussa 2003

Kansliapäällikkö

Markku Lehto

Sisällys

1. Sosiaalipoliittiset johtopäätökset.....	12
2. Johdanto	14
3. Köyhyyden ja syrjäytymisen käsitteet.....	18
3.1 Köyhyyden staattinen ja dynaaminen lähestymistapa	18
3.2 Tulokäsitteet ja kulutusyksikköjen määrittely	22
4. Aineistot.....	28
5. Tulonjako ja köyhyys 1996 – 2001 poikkileikkausaineiston pohjalta tarkasteltuna.....	32
6. Köyhyyden kesto ja pysyvyys: Pitkä- ja lyhytaikainen köyhyys.....	40
6.1 Käsitteet ja tutkimusasetelma	40
6.2 Pitkäaikaisköyhyyden mittaaminen	40
6.3 Pitkäaikaisköyhyyden esiintyminen	42
6.4 Pitkäaikaisköyhyys EU-maissa.....	51
6.5 Pitkäaikaisköyhien tulot.....	52
6.6 Pitkäaikaisen köyhyyden ja poikkileikkausasetelmasta lasketun köyhyyden päällekkäisyys	54
6.7 Pitkäaikaisköyhyyden rakenne	56
7. Sosio-demografinen liikkuvuus ja köyhyys.....	62
7.1 Tuloköyhyyden ja koetun köyhyyden dynamiikka 1997-1998	64
7.2 Sosio-demografinen liikkuvuus	67
8. Deprivaatio: Köyhyys ja huono-osaisuuden osoittimet.....	78
8.1 Deprivaation mittaaminen.....	78
8.2 Puutteiden esiintyminen.....	80
8.3 Suhteelliset deprivaatioerot: Pitkäaikaisköyhät ja keskivertosuomalaiset.....	86
8.4 Pitkäaikaisköyhät ja deprivaatio eräissä EU-maissa.....	87
9. Sosiaalipolitiikan vaikuttavuus: Suomi vertailevassa perspektiivissä.....	90
9.1 Sosiaalipolitiikka ja köyhyys	93
Lähteet.....	96
Liitetaulukot.....	100

1. Sosiaalipoliittiset johtopäätökset

Tämän tutkimuksen pohjalta suomalaisesta sosiaalipolitiikasta on kerrottavissa sekä hyviä että huonoja uutisia. Hyvä uutinen on tieto siitä, että 1990-luvun lama lisäsi yllättävän vähän tuloköyhyyttä. Tuloköyhyydellä mitaten Suomi näyttikin selviävän lamasta vähin vaurioin ja laman jälkeinen tilanne näyttää ainakin tyydyttävältä. Suomalaisten keskimääräiset tulot henkeä kohti laskivat noin 16 000 eurosta vuonna 1991 noin 14 700 euroon vuonna 1994. Taloudellisen nousun seurauksena keskitulot kääntyivät nopeaan kasvuun ja vuonna 2001 ne olivat lähes 18 000 euroa henkeä kohden. Taloudellisen kasvun seurauksena myös köyhien tulotaso kasvoi 1990-luvun loppupuolella.

Suomalainen sosiaalipolitiikka toimii yleisesti ottaen varsin hyvin tarkasteltiinpa sitten pitkäaikaista tai lyhytaikaista köyhyyttä. Suomi sijoittuu edelleenkin kohtalaisen hyvin kansainvälisissä vertailuissa mitä tulee köyhyyden laajuuteen. Sama pätee myös pitkäaikaisköyhyyteen: usean vuoden kestävä köyhyys on Tanskan ohella Suomessa huomattavasti alhaisempaa kuin muissa Euroopan unionin maissa.

Huonot uutiset liittyvät taas siihen, että vaikka taloudellinen kasvu paransikin myös köyhien asemaa, köyhien suhteellinen tulotaso heikkeni 1990-luvun nousukaudella. Vuoteen 1996 verrattuna alimman tulodesiilin (kymmenyksen) tulot kasvoivat vuoteen 2001 mennessä 4,1 prosenttia. Koko väestön kohdalla kasvu oli 16,6 prosenttia ja ylimmän tulodesiilin kodalla peräti 32,2 prosenttia. Poliittisesti kiintoisa kysymys on, tuleeko kiinnittää suurempi huomio siihen, että köyhien absoluuttiset tulot kasvoivat vai siihen, että heidän suhteellinen asemansa huonontui. OECD:n ja Euroopan unionin köyhyysmääritelmässä painopiste on selvästi suhteellisessa köyhyydessä: köyhyys on rahanpuutteesta johtuvaa kyvyttömyyttä osallistua yhteiskunnassa vallalla olevaan elämänmenoon. Tässä suhteessa Suomi ja suomalainen sosiaalipolitiikka ei ole täysin onnistunut. Jos tarkastellaan tuloköyhyyttä laaja-alaisempaa deprivatiota, Suomen tilanne näyttää synkemmältä kuin tuloperusteisissa tarkasteluissa. Tulovertailuissa Tanska ja Suomi muodostivat oman, matalan köyhyyden erityisryhmän. Deprivatiotarkastelussa maat erkaantuvat toisistaan. Tanskassa deprivatio on alhaista. Suomessa taas syrjäytyminen on yleisempää ja asettuu EU-maiden keskikastiin, lähemmäs suurehkojen tuloerojen ja köyhyyden Englantia kuin Tanskaa.

Kansainvälisten vertailujen keskeinen tulos on, että pitkäaikaisköyhyys ja deprivatio liittyvät yleiseen tulonjaolliseen eriarvoisuuteen. Mitä suurempi eriarvoisuus ja mitä korkeampi poikkileikkausköyhyyssaste, sitä suurempaa on pitkäaikaisköyhyys ja sitä syvempää pitkäaikaisköyhien deprivoituneisuus yhteiskunnassa vallalla olevasta elämästä. Tätä taustaa vasten tuloerojen kasvu ei ole vähäpätöinen kysymys.

Suomen kannalta huonoihin uutisiin kuuluu myöskin se, että on paikannettavissa eräitä perusturvan varassa eläviä ryhmiä, joiden tilanne on huonontunut. Opintotuen, sairauspäivärahan, työmarkkinatuen, asumistuen ja toimeentulotuen varassa elävien keskuudessa köyhyys oli jo vuonna 1995 paljon yleisempää kuin työllisten, eläkeläisten tai ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa saavien keskuudessa. Ero on kasvanut entisestään. Eläkeläisistä kansaneläkkeen varassa elävien naisten pitkäaikaisköyhyys on huomattavan suurta. Työeläkkeelle siirtyvien keskuudessa köyhyys ei ole ongelma.

Vaikka eri tarkastelut antavat hivenen erilaisen kuvan köyhyyden laajuudesta ja kehityspiirteistä, yksi asia on selvä: huono-osaisuus, deprivatio ja pitkäaikaisköyhyys paikantuvat nyt entistä selvemmin pitkäaikaistyöttömiin ja muihin perusturvalla eläviin ryhmiin. Laman ollessa syvimmillään nykyistä laajempi väestöryhmä eli köyhyydessä. Suuri osa näistä köyhistä oli kuitenkin laman tilapäisuhreja. Nykyköyhyydessä sen sijaan on kyse laman pitkäaikaisista uhreista, joiden hyvinvointi on sekä absoluuttisesti että vielä enemmän suhteellisesti jäänyt pysyvästi huonolle tasolle.

Edelleenkin paras sosiaalipoliittinen keino kaikkia köyhyyden muotoja vastaan olisi työllistyminen. Pulma on siinä, että monet 1990-luvun loppupuolen kehityksestä osattomaksi jääneet, ovat vaikeasti työllistettäviä. Heidän kohdallaan ratkaisu köyhyysongelmaan olisi vähimmäisturvan tason parantaminen. Tehtävä on hankala, eikä sitä helppota, että vähimmäisturvan osatekijät, työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki sekä työmarkkinatuen verotus, ovat kytköksissä toisiinsa. Niin kauan kuin yhden perusturvaetuuden korottaminen leikkaa muita etuja, ei köyhimpien toimeentuloa saada parannetuksi pelkästään nostamalla jotain yksittäistä etuutta. Tarvitaan perusturvaetujen parempi yhteensovitus tai koko perusturvajärjestelmän yhdenmukaistaminen.

Jatkossa onkin kiinnitettävä entistä enemmän huomiota siihen, että perusturvalla elävien tilannetta kohennetaan. Tämä edellyttää sekä yleistä tason nostoa, että järjestelmien yhteensovituksen parantamista. Samalla kun yritetään pitää huolta siitä, että perusturvan taso on riittävä, on huolehdittava myös siitä, että järjestelmä takaa myös parempiosaisille riittävän sosiaaliturvan. Ellei näin tapahdu, vaarana on hyväosaisten irtiotto. Kansainväliset vertailut osoittavat, että tuollaisen irtioton jälkeen myös huono-osaisten tilannetta on erittäin hankala korjata.

2. Johdanto¹

1990-luvun laman jälkeisinä vuosina Suomen talouden kasvuvauhti ja kilpailukyky on ollut hyvä. Tämän vuoksi Suomessa on ollut mahdollisuuksia kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseen tai sen pitämiseen vähintään entisellä tasolla. Suotuisasta kehityksestä huolimatta ihmisten toimeentulossa esiintyy puutteita, jotka voivat jatkuessaan johtaa pitkäaikaiseen köyhyyteen sekä taloudelliseen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen. Pienituloisuus ja huono-osaisuus ovat näin pysyneet ajankohtaisina ja poliittisesti tärkeinä kysymyksinä Suomessa ja muualla Euroopassa. Köyhyys ja syrjäytyminen ovat keskeisiä teemoja Euroopan unionin retoriikassa. Vertailukelpoisen tiedon saantiin elinoloista eri maissa on panostettu paljon. Eritoten Euroopan unionin jäsenmaiden yhteistyö on ollut tiivistä tällä alueella. Poliittinen merkittävyys näkyy siinä, että köyhyyttä ja huono-osaisuutta koskevien yhä luotettavampien tietojen tuottaminen on lisääntynyt ja tutkimus on parantunut.

Perinteinen köyhyystutkimus Suomessa on tarkastellut köyhyyttä staattisena ilmiönä. Tämä tutkimusote on johtunut siitä, että kansalliset elinolututkimukset ovat olleet pääasiassa kertaluontoisia vuosiaineistoja. Vuosiaineistoista, joissa on erilliset otokset, saadaan selville köyhyiden kasvu tai väheneminen sellaisenaan, mutta nämä poikkileikkausaineistot eivät pysty antamaan tietoa köyhyiden kestosta tai siitä, missä määrin köyhyys koskee samoja henkilöitä. Kahden vuoden paneeleihin perustuvia tutkimuksia on muutama, ja ne perustuvat useimmiten Tilastokeskuksen tulonjakotilaston aineistoihin. Tulonjakotilastoista saadaan tietoja samoista henkilöistä kahden vuoden ajalta, mutta tämä on verraten lyhyt jakso köyhyiden dynamiikan tutkimiseen.

Köyhyiden pelätään myös muuttaneen ratkaisevalla tavalla muotoaan. Epäillään, että kyse ei ole enää niinkään elinvaiheittaisesta ja ohimenevästä riskistä (ks. Rowntree 1901), vaan että kyse olisi enenevässä määrin suhteellisen pysyväisluonteisesta ilmiöstä (Walker 1994; Leisering & Walker 1998; Goodin, Headey; Muffels & Dirven 1999; Layte, Maitre, Nolan & Whelan 2001). Tästä on seurannut lisääntynyt kiinnostus köyhyiden dynamiikkaan ja pysyvyyteen, erityisesti pitkäaikaisköyhyyteen. Tämän tyyppiin analyysiin tarvitaan paneeliaineistoa.

¹ Sosiaali- ja terveysministeriö antoi toimeksiannon projektiryhmälle, johon kuuluivat professori Leif Nordberg ja tutkija Irmeli Penttilä Åbo Akademista, professorit Olli Kangas ja Veli-Matti Ritakallio Turun yliopistosta. Raportin kirjoittajavastuut jakautuivat seuraavasti: Luvut 2-4, 6 ja 8 Irmeli Penttilä, luku 5 Leif Nordberg, luku 7 Olli Kangas ja Veli-Matti Ritakallio ja luvut 1 ja 9 Olli Kangas. Aineiston käsittelystä ja laskelmista on vastannut Irmeli Penttilä. Luvun 5 tulonjakolaskelmat teki erikoitutkija Veli-Matti Törmälehto Tilastokeskuksesta.

Suomen kannalta erityisen kiinnostavaa ja tärkeätä on päästä hyödyntämään uudentyyppistä, monta peräkkäistä vuotta kattavaa tietoa samoihin henkilöihin kohdistuvasta köyhyydestä, köyhyyden jatkuvuudesta ja kestosta ja siitä, miten taloudellinen huono-osaisuus voi ajanoloon johtaa syrjäytymiseen. Tähän tarkoitukseen sopii oivallisesti viime vuosina Euroopan unionin jäsenmaiden yhteisin ponnistuksin koottu eurooppalainen paneelitutkimus jäsenmaiden kansalaisten elinoloista (European Community Household Panel, lyhennettynä ECHP). ECHP on laaja-alainen haastattelututkimus, jossa aloitettaessa on kaiken kaikkiaan ollut mukana runsaat 60 000 kotitaloutta ja 130 000 haastateltua henkilöä. Aineisto koostuu kansallisesti edustavista otoksista osallistujamaissa. Tutkimus on erinomainen tietolähde samojen henkilöiden ja heidän kotitalouksiensa elinoloista usean peräkkäisen vuoden ajalta. Kun tämän tyyppinen pitkäaikaistutkimus meillä ja muualla vakinaistuu osaksi jatkuvaa tilastotuotantoa, on tulevaisuudessa odotettavissa yhä luotettavampaa ja kattavampaa tietoa sosiaalisista ja taloudellisista oloista Euroopassa.

Käsillä olevan tutkimus perustuu pääosin ECHP-aineistoihin. Tavoitteena on kuvata köyhyyttä, tulonjakoa, köyhyyden kestoa ja rakennetta, sen ajallista vaihtelua ja köyhyyden riskeihin vaikuttavia tekijöitä. ECHP-aineiston avulla voidaan selvittää esimerkiksi sitä, ketkä ovat siirtyneet pois köyhyydestä riittäväksi katsotun toimeentulon ja hyvinvoinnin piiriin. Toisaalta voidaan paikantaa ja erottaa köyhtyneet huono-osaiset, joiden taloudellinen asemaan oli aikaisemmin turvattu.

Vastauksia haetaan esimerkiksi seuraaviin kysymyksiin:

- Muuttuuko kuva köyhyydestä, kun tutkimusasetelmana on poikkileikkaustutkimuksen sijaan pitkäaikaistutkimus?
- Mitkä ovat köyhyyttä laukaisevat tekijät ja mitkä tekijät edesauttavat köyhyydestä poispääsyä?
- Lisääkö pitkäaikaisköyhyys deprivatiota?
- Miten kuva sosiaalipoliittisten toimenpiteiden osuvuudesta vaihtelee tutkimusasetelman mukaan?

Sosiaalipoliitiikan osuvuuden kannalta on ilmeisen tärkeätä tietää, ketkä ovat pitkäaikaisesti köyhiä ja miksi he pysyvät köyhinä. Jatkotutkimuksen aiheeksi jää se, millä tavoin köyhyyden pysyvyyttä voidaan parhaiten estää tai lievittää.

Analyysin perustana käytetään pääasiallisesti ECHP paneeliaineistoja neljän vuoden jaksolta, vuosilta 1996-1999. Tulosten kannalta kiinnostavinta on seurata samojen henkilöiden taloudellisen aseman muutoksia tutkimusperiodin aikana.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Luvussa 3 esitellään lyhyesti tutkimuksessa käytetyt köyhyyden, deprivatiion ja syrjäytymisen käsitteet ja yleisimmät mittaamenetelmät. Analyyseissä käytetty empiirinen tutkimusaineisto, ECHP-aineisto, esitellään tarkem-

min luvussa 4. Luvussa 5 käsitellään tulojen jakautumista ja poikkileikkausköyhyyttä, nojautuen pääosin Tilastokeskuksen Tulonjakotutkimuksen aineistoihin. Luvun 6 köyhyysanalyysi perustuu pääosin pitkittäisasetelmaan, mutta köyhyyden dynamiikan tarkastelussa käytetään myös toistuvia poikkileikkausasetelmia. Molemmissa luvuissa 5 ja 6 esitetään suppeahko kansainvälinen vertailu eräisiin EU-maihin. Köyhyysanalyyseissä käytetään sekä objektiivista että subjektiivista köyhyyden mittaustapaa. Luvussa 7 käsitellään sosiodemografista liikkuvuutta ja köyhyyttä Suomessa. Liikkuvuutta tarkastellaan kahden peräkkäisen vuoden, vuosien 1997 ja 1998 tietojen avulla. Deprivaatiota ja köyhyyttä käsitellään luvussa 8. Deprivaatiota kuvataan tässä laaja-alaisena huonosuusaisuutena, johon aikaisemmissa luvuissa analysoitu köyhyys kuuluu. Luvussa 9 selvitetään Suomessa toteutettujen sosiaalipoliittisten toimenpiteiden osuvuutta köyhyyslukujen valossa ja verrataan Suomen asemaa muihin EU-maihin.

Johtopäätöksissä arvioidaan tutkimuksen tuottamia tuloksia erityisesti köyhyyden kestosta ja köyhyyden dynamiikasta saadun uuden tiedon pohjalta. Kirjoittajat toivovat, että tämän työn tulokset ovat hyödyksi tehtäessä päätöksiä tarvittavista toimenpiteistä köyhyyden vastustamiseksi ja deprivaation vähentämiseksi. Uudentyyppinen tieto voi jatkossa auttaa täsmentämään sosiaalipoliittisia tukitoimia siten, että eri syistä pitkäaikaisköyhyyteen joutuneita tai elämäntapahtumien vuoksi köyhyysrajan alle pudonneita voidaan auttaa yhä aikaisemmin ja näin estää pysyväisluonteisen tai pitkittyneen köyhyyden syntyminen tai lyhentää köyhyyden kestoa.

3. Köyhyyden ja syrjäytymisen käsitteet

3.1 Köyhyyden staattinen ja dynaaminen lähestymistapa

Tässä luvussa esitellään köyhyyteen, deprivatioon ja syrjäytymiseen liittyviä käsitteitä ja mittareita. Euroopan unioni ja sen alueellinen laajeneminen ovat olleet merkittävässä asemassa sosiaalipoliittisesti tärkeiden köyhyyskäsitteiden lanseeraajana ja köyhyyden vastaisten ohjelmien julistajana (Euroopan komissio 1990, 1993, Berghman 1995, Atkinson et al. 2002). Ohjelmien konkretisointi ja toteuttaminen saivat aikaan eurooppalaisen yhteistyön tiivistymisen, minkä ansiosta aloitettiin yhteisen tietopohjan rakentaminen. Työn tuloksena syntyi vertailukelpoinen aineisto, jonka pääasiallisena tavoitteena on selvittää jäsenmaiden elinoloja yleensä ja erityisesti köyhyyden esiintymistä.

Köyhyydellä on useita suoria ja epäsuoria määrittelyjä. Suorasta määritelmästä on kyse silloin, kun mitataan kulutusta tai muita elämäntapaa kuvaavia käsitteitä. Epäsuora määritelmä taas perustuu resursseihin, tavallisesti henkilön käytettävissä olevaan tuloon. Tulosten määrällä mitataan epäsuorasti kulutusmahdollisuuksia ja elintasoja. (Ringén 1988) Pulma tämän tyyppisessä yksiulotteisessa rahayksikkömääräisessä köyhyysmittarissa on se, että se ei pysty heijastamaan köyhyyttä kovin monipuolisesti. Samalla käytettävissä olevalla tulolla voidaan saada aikaan eri tyyppistä elämänlaatua tai elintasoja.

Köyhyys voidaan myös määritellä niin, että asetetaan jokin minimielintaso, jonka saavuttaneet voidaan katsoa hyvinvointiyhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Köyhiksi määrittyvät puolestaan eivät saavuta tätä määriteltyä elintasoja. Heillä ei ole riittäviä voimavaroja, kyvykkyyttä tai oikeuksia minimielintasaan.

Kun määritelmä on sopimuksenvarainen ja mittaaminen perustuu ulkoa päin laadittuihin kriteereihin, puhutaan köyhyyden objektiivisesta määrittelystä. Köyhyyden mittaaminen voi perustua myös henkilön omaan subjektiiviseen arvioon taloutensa tilanteesta. Henkilö voi pitää itseään köyhänä, vaikka objektiivisesti mitaten näin ei olisikaan.

Eurooppalaisittain yleisin tapa kuvata köyhyyttä on verrata pienituloisen väestönosan tuloja muun väestön tuloihin. Tällöin puhutaan suhteellisesta köyhyydestä. Köyhyys voidaan käsittää myös absoluuttisena tilana. Sellaisessa tilassa ihmisen olemassaolo on uhattuna esimerkiksi ravinnon ja suojan puutteen vuoksi tai fyysisen toimintakyvyn rajoittuneisuuden vuoksi. Hän on absoluuttisesti köyhä toisin kuin suhteellisessa köyhyysmääritelmässä, jonka kriteerit perustuvat sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuuteen.

Tunnetuin suhteellisen köyhyyskäsitteen esittäjä on englantilainen Peter Townsend. Ihmiset ovat köyhiä, jos heiltä puuttuvat resurssit elää ympäröivässä yhteiskunnassa tavalla, joka on vallitseva juuri siinä kulttuurissa ja maassa (Townsend 1979). Hänen alkupe-

räinen määritelmänsä kuului seuraavasti. ”Yksilöiden, perheiden ja ryhmien voidaan sanoa olevan köyhiä, kun heillä ei ole resursseja hankkia sellaiset ruokavaliot, osallistua sellaisiin aktiviteetteihin ja omata sellaiset elinolot ja mukavuudet, jotka ovat tavanomaisia ja ainakin laajasti hyväksytyjä yhteiskunnassa, johon he kuuluvat. Heidän resurssinsa ovat niin selvästi keskivertoihmisten tai perheiden hallitsemien resurssien alapuolella, että heidät on itse asiassa suljettu tavanomaisten elämäntyylien, tapojen ja aktiviteettien ulkopuolelle.”² (käännös Raunio 1995, 96)

Pitkäaikaistyöttömyys, siitä seuraava pienituloisuus ja köyhyys, on tehnyt ajankohtaiseksi keskustelun köyhyyden luonteesta, erityisesti sen pysyvyydestä ja kestosta. Mitkä tekijät tai tapahtumat määrittelevät köyhyyden pysyvyyttä tai väliaikaisuutta? Mitkä tekijät edesauttavat köyhyydestä pois pääsyä ja riittävän toimeentulon ja hyvinvoinnin saavuttamista?

Köyhyyden käsitettä on kehitetty vuosikymmenien kuluessa kattamaan entistä laajemmin ihmisten elinoloja. Kehittämistä ovat vieneet eteenpäin vuorotellen toisaalta tutkimukselliset näkemykset ja toisaalta vahvasti poliittiset vaikutteet. Erityisesti EU:n jäsenmaiden poliittinen aktiivisuus ja tutkimusrahoituksen suuntaaminen ovat omalta osaltaan edistäneet köyhyystutkimusta.

Euroopan komissio aloitti ensimmäiset köyhyystutkimukset 1970-luvun lopulla (Euroopan komissio 1981). Vuonna 1984 Euroopan yhteisöjen neuvosto määritteli köyhyyden seuraavasti: Köyhillä tarkoitetaan henkilöitä, perheitä ja väestöryhmiä, joiden voimavarat (aineelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset) eivät mahdollista asuinmaassa vähimmäisvaatimukset täyttävää yleisesti hyväksyttyä elämäntapaa.³ Määrittely perustui pääasiassa Townsendin edellä esitettyyn köyhyysmääritelmään. 1990-luvulle tultaessa Euroopan komissio ryhtyi kehittämään köyhyystutkimusta sosiaalisen syrjäytymisen -käsitteen ympärille. EU:n laajetessa köyhyys ja syrjäytyminen ovat saaneet näkyvästi huomiota. Barcelonan huippukokouksessa vuonna 2002 todettiin seuraavasti: "Eurooppa-neuvosto pitää erityisen tärkeänä köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjuntaa. Jäsenvaltioita pyydetään asettamaan kansallisissa toimintasuunnitelmissaan tavoitteita, joiden avulla pyritään vuoteen 2010 mennessä vähentämään huomattavasti sellaisten ihmisten määrää, joita uhkaa köyhyys ja sosiaalinen syrjäytyminen." (Eurooppa-neuvosto 2002)

² "Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or at least widely encouraged, or approved in the societies to which they belong. They are, in effect, excluded from ordinary living patterns, customs and activities". (Townsend 1979, 31)

³ "The poor shall be taken to mean persons, families and groups of persons where resources (material, cultural and social) are so limited as to exclude them from a minimum acceptable way of life in the Member States in which they live." (Euroopan yhteisöjen neuvosto 1984, artikla 1.2).

Suomessa kuten muissakin jäsenmaissa on laadittu Euroopan unionin koordinoimana viime vuosina köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisia ohjelmia.

Suomessa ei ole päätetty virallisesta köyhyysrajasta tai sen määrittelystä. Kansainvälisesti tavallisimmin käytetty määrittely perustuu väestön keskimääräiseen tulotasoon. Köyhiksi luokitellaan henkilöt, joiden kotitalouden yhteenlaskettu tulo alittaa köyhyysrajan kotitalouden koko huomioonotettuna. Tulojen suhteuttaminen kotitalouden koon, ja köyhyysrajan valinta ovat aina sopimuksenvaraisia asioita. Kotitalouden koon määrittelyä ja köyhyysrajan valintaa käsitellään lähemmin luvuissa 3.2 ja 3.3.

Köyhyyden käsite voidaan ymmärtää joko staattisena tilana tai dynaamisena tapahtumasarjana. Toisaalta staattista ja dynaamista näkökulmaa voidaan kuvata yksinomaan yhden ominaisuuden, esimerkiksi tulojen pienuuden avulla, tai sitten moniulotteisesti usean elämisen laatuun liittyvän ominaisuuden avulla. Belgialainen tutkija Jos Berghman on havainnollistanut köyhyyden, köyhtymisen, deprivaaation ja syrjäytymisen käsitteistöä kuviossa 1 esitetyllä tavalla (Berghman 1995).

Kuvio 3.1. Köyhyyden, köyhtymisen, deprivaaation ja sosiaalisen syrjäytymisen yhteydet nelikenttänä

	Staattinen tapahtuma	Dynaaminen prosessi
Tuloperusteinen käsite	Tuloköyhyys	Köyhtyminen (jatkuva köyhyys)
Moniulotteinen käsite	Deprivaatio	Sosiaalinen syrjäytyminen

Kovin yksiselitteisesti samansuuntaisena lineaarisena jatkumona tiloja ja tapahtumien kulkua ei voitane kuvata. Kysymys on sen sijaan erilaisista näkökulmista huono-osaisuuteen. Berghmanin mukaan köyhtyminen ja syrjäytyminen tulee ymmärtää prosessina, josta seuraa köyhyys ja deprivaaatio. Köyhyys ja deprivaaatio eroavat siten, että köyhyys sisältää puutetta voimavaroista, käytännössä rahasta, mutta deprivaatiossa on kysymys myös muusta huono-osaisuudesta. Köyhtyminen on näin vain yksi osa syrjäytymisprosessia. Operationaalisessa mielessä sosiaalinen deprivaaatio on tulkittavissa laaja-alaisemmaksi köyhyudeksi kuin tuloihin perustuva köyhyys. (Berghman 1995)

Peter Townsend on ollut edelläkävijä myös deprivaaation ja sosiaalisen syrjäytymisen käsitteistön luojana. Hän muotoili deprivaaation käsitteen seuraavasti: Ihmiset ovat sosiaalisesti deprivoituneita, jos he eivät pysty saavuttamaan lainkaan tai riittävästi sellaisia elinoloja - ravintoa, mukavuuksia, standardeja ja palveluita - joiden vallitessa he voivat

toimia odotetuissa rooleissa, osallistua sosiaalisen yhteisön toimintaan ja noudattaa tavanomaisia käyttäytymismalleja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.⁴

Sosiaalisen syrjäytymisen sisällöstä on käyty vilkasta keskustelua. Irlantilaiset köyhyys-tutkijat määrittelevät syrjäytymisen tapahtumaksi, jossa vähintään yksi täysivaltaisen kansalaisuuden ja hyvinvoinnin takaavista osa-alueista pettää. Näitä alueita ovat demokratia, työmarkkinat, hyvinvointivaltio sekä perhe- ja muu yhteisö. Euroopan unionin lanseeraama 1990-luvun alkua koskeva köyhyysohjelma perustui tähän käsitteistöön. Ohjelman tarkoitus oli edistää yhteiskunnallista, taloudellista, sosiaalista ja henkilöiden välistä yhteistoimintaa mainituilla elämänalueilla.

Tuloköyhyyden ja moniulotteisesti määräytyvän deprivaaation yhtäaikaista esiintymistä on tutkittu paljon. On todettu, että samojen henkilöiden kohdalla tuloköyhyyden ja moniulotteisen sosiaalisen deprivaaation yhtäaikainen esiintyminen ei ole niin yleistä kuin on alun perin odotettu. Tämä on vakuuttanut tutkijat siitä, että köyhyys ja laajasti ymmärretty huono-osaisuus (sosiaalinen deprivatio) ovat todellisuudessa hyvin monimuotoisia, ajassa muuttuvia ja kasautuvia ilmiöitä, joiden määrittely on yhteydessä ajalliseen, paikalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin.

Deprivatio-käsitteen operationalisointi perustuu pohjoismaisessa perinteessä hyvinvoinnin negatiivisiin kriteereihin eli hyvinvoinnin toteutumattomuuden luettelointiin. Deprivatiomittarin tiivistäminen yksikäsitteiseksi indikaattoriksi on sen sijaan varsin hankalaa. Deprivaaation voidaan katsoa koostuvan monista ulottuvuuksista, joiden yhteensopivuutta ja mittaamista voidaan tutkia tilastotieteellisin menetelmin (Lancaster 2002). Yksiselitteisiä yhteyksiä eniten huono-osaisuutta aiheuttavien tekijöiden välillä on ollut vaikea löytää.

Tiedetään, että pitkäaikainen pienituloisuus tuottaa puutteellisten elinolojen kasautumista. Jos kotitalous kuuluu lähes pysyväisluonteisesti pienituloisimpaan väestönosaan, se altistuu moninaisille puutteille. Tyydyttävän elintason tavoite etäänny vähitellen kotitalouden ulottumattomista. Tällaisessa tilanteessa kotitaloutta voidaan luonnehtia deprivoituneeksi.

Käytännön tarpeisiin tarvitaan selkeätä yksikäsitteistä deprivaaation ja huono-osaisuuden määrittelyä. Hyvin moniulotteisen määrittelyn ja sen mukaisen mittariston luominen saattaa tuoda mukanaan paljon hankaluuksia. Siksi deprivaaation teoreettiset pohdinnat ja tilastolliset testit jäävät tämän julkaisun ulkopuolelle. Köyhyysmittareiden ohella jatkossa keskitytään eräiden konkreettisten huono-osaisuuden osoittimien raportointiin.

⁴ "People are relatively deprived if they cannot obtain, at all or sufficiently, the conditions of life - that is, the diets, amenities, standards and services - which allow them to play the roles, participate in the relationships and follow the customary behaviour which is expected of them by virtue of their membership of society" (Townsend 1993).

3.2 Tulokäsitteet ja kulutusyksikköjen määrittely

Tulot voidaan määritellä monella eri tavalla. Yhdistyneet Kansakunnat (YK) on hyväksynyt tulokehikon (kuvio 3.2), jota eri maat ja taloudellisen yhteistyön järjestöt soveltavat tilastoinnissaan (YK 1977). Tämä takaa tulokehityksen ja tulonmuodostuksen hyvän vertailtavuuden eri maiden ja alueiden välillä. Tulokäsitteistöä on kehitetty asiantuntijayhteistyönä kansainvälisesti ja niinpä näillä käsitteillä on laaja kansainvälinen hyväksyntä (Expert Group on Household Income Statistics 2001).

Tulonjako- ja köyhyysvertailuissa kiinnitetään yleensä päähuomio kotitalouden käytävissä oleviin tuloihin. Niihin päädytään, kun summataan kaikkien samaan kotitalouteen kuuluvien henkilöiden saamat palkka- ja yrittäjätulot, omaisuustulot ja sosiaaliturvaetuudet, ja niistä vähennetään verot ja sosiaaliturvamaksut eli maksetut tulonsiirrot. Kuvioon 3.2 on koottu kotitalouksien tulonmuodostusprosessi kaavion muotoon.

Kuvio 3.2. Kotitalouksien tulonmuodostusprosessi

Palkkatulot + Yrittäjätulot	=	Ansiotulot
Ansiotulot + Omaisuustulot	=	Tuotannontekijätulot
Tuotannontekijätulot + Saadut tulonsiirrot (sosiaaliturva) - Maksetut tulonsiirrot (verot yms.)	=	Käytettävissä olevat tulot
Keskimääräiset käytettävissä olevat vuositulot tutkimusperiodin aikana	=	Käytettävissä olevat pysyväistulot

Kansainvälisesti sovitussa tulokäsitteistössä on tavanomaista lukea tuloksi henkilöiden saaman rahatulon lisäksi myös eräitä laskennallisia tuloeria. Tällainen erä on esimerkiksi asuntotulo, joka perustuu arvioon henkilön tai kotitalouden saamasta etuudesta omistusasunnossa asumisesta. Tässä tutkimuksessa eivät laskennalliset erät kuulu tulokäsitteistöön.

Köyhyystutkimuksessa käytetään usein myös muunlaisia tulokäsitteitä. Jos ollaan kiinnostuneita siitä, miten paljon erilaisilla yhteiskunnan maksamilla etuuksilla tai verotuksella voidaan vaikuttaa köyhien lukumäärään, tarvitaan tietoja henkilöiden brutto- ja nettotuloista, esimerkiksi tuloista ennen ja jälkeen saatujen tulonsiirtojen ja/tai ennen verotusta ja verotuksen jälkeen.

Eri kokoisten kotitalouksien tuloja ei ole tarkoituksenmukaista vertailla sellaisenaan, sillä kotitaloudet vaihtelevat kooltaan ja rakenteeltaan. Kotitalouden yhteenlaskettujen tulojen jakaminen kotitalouden jäsenten lukumäärällä ei ole sekään tyydyttävä, sillä jäsenten kulutustarve muuttuu kotitalouden koon kasvaessa. Kotitalouden ei tarvitse hankkia kaikkea jokaiselle, vaan se voi säästää ja saada näin skaalaetuja itselleen. Esimerkiksi kaksi aikuista ei tarvitse yksin asuvaan verrattuna kaksinkertaisia tuloja saavuttaakseen yhtäläisen hyvinvoinnin tason. Molemmissa tapauksissa tarvitaan vain yksi asunto, tosin kahdelle tarvitaan ehkä hieman enemmän tilaa. Hyvä ratkaisu erilaisten kotitalouksien vertailuun on niiden koon saattaminen yhteismitallisiksi niin sanotun kulutusyksikköluvun avulla. Jakamalla kotitalouden kokonaistulot kulutusyksikköluvulla, voidaan rakenteeltaan erilaisten ja eri kokoisten kotitalouksien tuloja verrata keskenään.

Kulutusyksikön muodostamista varten on käyttöön vakiintunut ns. OECD:n modifioitu skaala, jota esimerkiksi EU-maiden tilastovirasto Eurostat käyttää sosiaalitaloustieteissä. Tässä skaalaustavassa aikuiset ja lapset saavat kulutusyksikkömäärää laskettaessa erilaisen painon, jota on perusteltu erilaisilla kulutustarpeilla.⁵ Painojen muodostaminen perustuu hyväksytyyn käytäntöön, ei ihmisten kulutustarpeiden tutkimiseen.

Viime vuosina on tutkittu sitä, missä määrin kulutusyksikkömäärän laskutapa eli skaalan valinta vaikuttaa esimerkiksi tulojaon epätasaisuudesta tai köyhyydestä saatavaan kuvaan (Ritakallio 2001b). Ennen uudistusta OECD:n alkuperäisessä skaalaustavassa⁶ toinen ja useampi aikuinen ja lapset saavat suuremman painon kuin modifioidussa skaalassa. Alkuperäinen määrittely merkitsee lasten ja useamman aikuisen perheissä oletusta suuremmasta kulutustarpeesta uuteen määrittelyyn verrattuna. Muuttuneesta käytännöstä seuraa, että aikaisempaa pienemmäksi arvioitu lasten kulutustarve (0,3 painolla) pienentää lapsiperheiden köyhyyttä. Tämä on tärkeätä panna merkille vertailtaessa eri skaalaustavoilla laskettuja köyhyysasteita.

Toisistaan poikkeavia mittaus- ja painotustapoja on kehitetty useita. Kukin niistä on omalla tavallaan perusteltavissa ja johtaa tuloihin sovellettuna toisistaan poikkeaviin köyhyyslukuihin. Henkilöpainon perustana on kohteena olevan taloudellisen yksikön kulutustarve. Se taas voi vaihdella kotitalouden koostumuksen tai henkilöiden iän mukaan. OECD:n skaalaustavat sisältävät melko karkeita oletuksia henkilöiden kulutustarpeesta esimerkiksi iän ja elämänvaiheen mukaan. On myös kehitetty ikä ja elinvaihe paremmin huomioonottavia mittareita, mutta niiden käyttö tulo- ja köyhyystutkimuksessa on ollut melko vähäistä. (Hagfors 1988, Ritakallio 2001b)

⁵ Kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1, toinen ja useampi aikuinen tai nuori 0,5 ja alle 14-vuotiaat lapset kukin 0,3. Esimerkiksi kahden aikuisen ja kolmen lapsen muodostama kulutusyksikköluvu on tämän mukaan 2,4. Eli yhden hengen kotitalouteen verrattuna kahden aikuisen ja kolmen lapsen kotitalouden tulotarve on 2,4-kertainen saman hyvinvoinnin saavuttamiseksi.

⁶ Ensimmäinen aikuinen saa painon 1, seuraavat aikuiset 0,7 ja alle 17-vuotiaat lapset 0,5.

Kun kotitalouden käytettävissä olevat rahatulot jaetaan kulutusyksikkömäärällä, päädytään niin kutsuttuun ekvivalenttiin käytettävissä olevaan rahatuloon⁷, joka on keskeinen tässä tutkimuksessa käytettävä tulokäsite. Tulonjako- ja köyhyysanalyysissä jokaiselle henkilölle annetaan tällä tavoin laskettu tulo, joka vastaa sen kotitalouden ekvivalenttituloa. Oletuksena on, että kotitalouksien sisällä tulot ja sitä myöten hyvinvointi jakaantuvat tasaisesti kaikkien jäsenten kesken.

3.3 Köyhyys- ja deprivatiomitat

Aluksi esitetään lyhyt katsaus yleisimpiin köyhyysmittoihin. Deprivatiion mittaamista käsitellään luvun lopussa ylimalkaisesti. Asianomaisissa luvuissa on vielä jatkettu analyysissä käytettyjen mittaustapojen esittelyä.

Köyhyysmitat

Köyhyyden laajuus ja kohtaanto ovat oleellisesti kiinni mittarin valinnasta. Myös samaa mittaria käyttämällä voidaan saada hyvin erilaisia tuloksia ekvivalenssiskaalaa ja köyhyysrajaa muuttamalla (Lindqvist 2000, Ritakallio 2001b). Näillä valinnoilla on suuri yhteiskuntapoliittinen merkitys, sillä niillä voidaan vaikuttaa sekä kuvaan köyhyysasteesta että köyhyysriskistä. Entistä tärkeämmäksi tutkimusalueeksi tulee perustellusti nostaa kotitalouksien eri jäsenten tarpeiden määrittely ja edelleen näistä tarpeista johdetut skaalaukset.

Analyysissä on toivottavaa käyttää useampia köyhyysmittareita, jotta mittareiden ominaisuuksien vaikutukset köyhien määrästä, köyhyysasteista, köyhyyden syvyydestä ja kestosta syntyvään kuvaan voidaan ymmärtää. Myös väestörakenteen muutokset vaikuttavat siihen, miten köyhyysasteet muuttuvat. Esimerkiksi suuret ikäluokat syntyessään nostavat perheiden kulutusyksikkölukua ja saattavat johtaa köyhyysasteen kasvuun. Alhainen syntyvyys taas pitää kulutusyksikköluvut pieninä, mikä voi alentaa köyhyysastetta. Julkista keskustelua varten tarvitaan ennen kaikkea selkeitä ja helposti mielletäviä tapoja ilmaista köyhyyden kehitystä.

Kuvioon 3 on koottu eräät köyhyystutkimuksessa yleisesti esillä olevat tavat mitata köyhyyttä (Ritakallio 1994). Objektiiivisista menetelmistä useimmat perustuvat tulojen mittaamiseen. Jatkossa keskitytään pääosin tämäntyyppiseen objektiiiviseen mittaustapaan. Pitkäaikaisköyhyyttä analysoidaan sekä objektiiivisin että subjektiiivisin menetelmin.

⁷ Esimerkki: Yhden hengen kotitalouden tulot ovat 2000 euroa/ kk ja kahden aikuisen ja kolmen lapsen muodostaman perheen tulot 4800 euroa/kk. Ekvivalentti tulo on tässä tapauksessa saman suuruinen eli 2000 euroa (yhden hengen talous: 2000 euroa/1; perhe: 4800 euroa/2,4).

Kuvio 3.3. Köyhyyden määrittämisen menetelmät ja mittauksen perusteet

<p>Objektiiviset menetelmät</p> <p>Suhteellinen tulometodi, tulot Poliittis-hallinnollinen metodi, tulot Pienituloisuus, tulot Tarvebudjettimetodi, tulot Deprivaatiostandardi, tulot (kausaali) ja elinolot (indikaattori) Suhteellinen kulutusmetodi, kulutusmenot Puutteellisten elinolojen kasautuminen, elinolot Toimeentulotuen saanti, asiakkuus</p>
<p>Konsensuaalinen menetelmä (kasautuva välttämättömyystekijöiden vastentah- toinen puute)</p> <p>Sosiaalisen konsensuksen metodi, tulot ja elinolot</p>
<p>Subjektiiivinen menetelmä</p> <p>Subjektiiivinen metodi, tutkittavan käsitys taloudellisesta tilastaan</p>

Köyhyysanalyyseissa käytetään yleisimmin suhteellista köyhyyskäsitettä, eli köyhyys määritellään suhteessa koko väestön keskimääräiseen tulotasoon. Suhteellisen köyhyysmittaamista varten täytyy ensin päättää köyhyysrajasta eli siitä ekvivalenttitulosta, jonka alittavat henkilöt luokittevat köyhiksi. Köyhyysraja on suhteellinen sillä tavoin, että keskitulon noustessa köyhyysraja nousee ja vastaavasti keskitulon laskiessa köyhyysraja laskee. Usein esitetään muuttuvan köyhyysrajan rinnalla kiinteä köyhyysraja. Se valitaan tutkimusperiodin ensimmäisen vuoden mukaan ja sitä sovelletaan sitten periodin kaikkiin vuosiin. Luvun 5 poikkileikkausasetelmasta lasketut köyhyysasteet on esitetty myös kiinteätä köyhyysrajaa käyttäen.

Kansainvälisissä vertailuissa on yleinen tapa laskea köyhyysraja mediaanitulosta. Mediaanitulo tarkoittaa jakauman keskimmäisen havainnon arvoa, kun kaikki havainnot on järjestetty suuruusjärjestykseen. Köyhiä ovat ne, joiden ekvivalenttitulo alittaa 60 prosenttia mediaaniarvosta. Poikkileikkaustarkasteluissa luvussa 5 käytetään myös 50 prosentin rajaa. 1990-luvun alkupuolella käytettiin vielä kansainvälisissä vertailuissa yleisesti juuri tätä rajaa.⁸

⁸ Mitä korkeampi köyhyysraja, sitä enemmän köyhiä.

Tässä tutkimuksessa käytetyt köyhyysmittarit ovat seuraavat:

- 1) Tavanomainen tapa mitata köyhyyttä on laskea köyhyysaste (*head count ratio*). Köyhiksi määritellään henkilöt, joiden ekvivalentti tulo (modifioitu OECD-skaala) kotitalouden jäsentä kohti jää alle mediaanitulosta lasketun köyhyysrajan (60 prosenttia mediaanista). Mittarissa on vain kaksi luokkaa; köyhät ja ei-köyhät. Perusteluna tässä modifioitujen skaalan valinnalle on sen laaja käyttö tilastoinnissa (esim. Tilastokeskus ja Eurostat).

Köyhyysraja voidaan laskea myös tulojen keskiarvon pohjalta. Poikkeavat havainnot, esimerkiksi poikkeuksellisen suuret tulot, nostavat keskiarvoa. Käyttämällä mediaania vältetään siltä, että tulojen ääriarvot pääsevät vaikuttamaan vääristävästi köyhyysrajaan ja sitä kautta köyhyysasteeseen.

- 2) Köyhyysrajan alapuolella olevien tulojen keskimääräistä etäisyyttä köyhyysrajasta suhteutettuna köyhyysrajaan kutsutaan köyhyysvajeeksi (*poverty gap ratio*). Sitä mitataan prosenttiosuuksilla.⁹ Köyhyysvajeen mittaustuloksia esitellään luvussa 5.
- 3) Subjektiiivinen köyhyysmitta kuvaa kohteen omaa arviota taloudellisesta tilanteestaan. Henkilöiden käsityksiä mitattiin kysymällä, kuinka hyvin rahat riittivät kotitalouden menoihin. Kysymyksen vastattiin useampiportaisella asteikolla. Jos henkilö vastasi, että tuloilla oli erittäin hankalaa tai hankalaa kattaa talouden menot, luokiteltiin talouden jäsenet subjektiivisesti köyhiksi. Muut vaihtoehdot luokiteltiin ei-köyhiksi. (Eurostat 2000). Tällä tavoin köyhiksi luokiteltujen henkilöiden osuutta koko väestöstä kutsutaan subjektiiviseksi köyhyysasteeksi.¹⁰

Maiden välistä tulo- ja köyhyysvertailtavuutta on parannettu sillä, että samaan rahayksikköön tulotietoja muunnettaessa käytetään ostovoimakerrointa eli ostovoimapariteettia (*purchasing power parity, PPP*). Tämä muunnos osaltaan helpottaa kansainvälisiä vertailuja ja vakioi hintatasoeroja maiden välillä. Se muuntaa kansalliset valuutat yhteisvaluutaksi ja ottaa huomioon ostovoimaerot. Tulojen kertominen ostovoimapariteetilla tuottaa PPS (*purchasing power standard*) –luvun, joka ilmaisee, kuinka paljon rahaa eri maissa tarvitaan saman hyödykkeen hankkimiseen. Muunnos takaa sen, että henkilöt saavat rahallaan samanlaisen hyödykkeen jokaisessa maassa. (Eurostat 2001).

⁹ Esimerkki: Määritelty köyhyysraja on 7500 euroa. Sen alapuolella on kolme kotitaloutta A, B ja C, joiden ekvivalenttitulot ovat 6300, 6800 ja 6700 euroa. Voidaan laskea tulojen etäisyys köyhyysrajasta eli $(7500-6300)+(7500-6800)+(7500-6700)=2700$ euroa. Keskimääräinen etäisyys köyhyysrajasta on 900 euroa eli $2700:3$. Köyhyysvaje saadaan, kun keskimääräinen erotus ilmaistaan prosentteina köyhyysrajasta eli $100 \cdot 900 / 7500 = 12\%$.

¹⁰ Kysymys esitettiin sellaiselle kotitalouden jäsenelle, joka parhaiten tunsi kotitalouden tulot ja menot. Annettu vastaus vietiin jokaiselle kotitalouden jäsenelle jatkoanalyysia varten.

Deprivaatiomitoista

Monenlaisia metodeja on kehitetty deprivaation eri ulottuvuuksien analysointiin ja yhdistämiseen yhdeksi köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen mitaksi. Deprivaatiota ja syrjäytymistä on hankala mitata yksiselitteisesti saati tehdä selkeitä vertailuja eri maiden välillä. Deprivaation kokemus on aina omaan kulttuuriin ja ympäröivään todellisuuden sidoksissa, minkä tulee näkyä deprivaation mittaamisessa.

Edellä viitattiin Peter Townsendar alkuperäiseen deprivaatiomääritelmään. Deprivaatioon liittyvää käsitteistöä luodessaan Townsend (1979) yksilöi 12 deprivaatioindikaattoriin sisältyvää ulottuvuutta: Ravinto, vaatteet, polttoaineet ja valaistus, taloustarvikkeet, asuinolot, työolot, terveys, koulutus, ympäristö, perheen kanssa oleminen, virkistys ja sosiaaliset suhteet. Myöhemmin tutkijat ovat lisänneet tähän listaan uusia osia: taloudellisen ahdinko ja erityinen vaihtuva osio. Vaihtuvissa osioissa voidaan ottaa huomioon maakohtaisia ja kulttuurisia erityispiirteitä. Tämän tyyppisten mittaristojen koostumusta ja validiutta on testattu useissa tutkimuksissa. Laajahko katsaus köyhyys- ja deprivaatiotutkimuksiin sisältyy esimerkiksi irlantilaisen Whelanin teokseen (1993). Myöhemmin deprivaation ja syrjäytymisen käsitteistöä ja mittaamista on tarkennettu väestöryhmäkohtaisilla mittaristoilla (esim. Levitas 2000) erikseen lapsille ja nuorille, työkäisille sekä vanhuksille.

Deprivaation mittaamista pohditaan tarkemmin luvussa 8, jossa on selostettu tätä tutkimusta varten valitut deprivaation kuvaustavat.

4. Aineistot

Tietolähteenä tässä raportissa on käytetty pääosin Eurooppalaista elinolotutkimusta, alkuperäiseltä nimeltään European Community Household Panel (ECHP), jota EU-maiden tilastovirasto Eurostat koordinoi. ECHP-tutkimus on elinolot laajasti kattava haastattelututkimus. Tutkimus sisältää tietoja Euroopan unionin jäsenmaista vuodesta 1994 lähtien ja se on tehty mahdollisimman samalla tavoin kaikissa osallistujamaissa. Suomi liittyi mukaan vuonna 1996 ja Itävalta vuonna 1995. Viimeisin tiedonkeruuvuosi oli 2001. Ruotsi ei osallistunut tutkimukseen.

Euroopan alueen vahvistunut yhteistyö näkyi tilastotoimessa siten, että syntyi suuri tarve saada yhtenäistä ja vertailukelpoista tietoa kaikista EU-alueen jäsenmaista. Taloustilastojen alueella Euroopan laajuinen yhteistyö oli ollut jo aikaisemmin vakiintunutta. Sen sijaan sosiaalitulastojen alueella, erityisesti elinolotutkimuksissa, eurooppalaiselta yhteistyöltä puuttuivat perinteet. Tuolloin lähdettiin suunnittelemaan uudentyyppistä tutkimusta, jonka oli määrä vastata sekä EU:n tavoitteita yhteisönä että jäsenmaiden omia tavoitteita, tärkeimpinä näistä köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vähentäminen ja niiden ehkäisy. Eurooppalaisen elinolotutkimuksen suunnittelu aloitettiin 1990-luvun alkupuolella näistä lähtökohdista.

Tutkimusasetelma suunniteltiin vastaamaan sekä poikkileikkaustutkimuksen että erityisesti pitkittäistutkimuksen tarpeita elinolojen muutosten seurannassa. Kerätyistä aineistoista on mahdollista saada seurantatietoa useamman vuoden ajalta, sillä tutkimuksen ensimmäisen vuoden otoksessa mukana olleita haastatellaan vuosittain koko paneelin keston ajan. Tutkimuksessa haastatellaan kaikki otoskotitalouksien 16 vuotta täyttäneet jäsenet. Haastattelun antaminen ei ole lakisääteistä, minkä vuoksi osa henkilöistä on saattanut luopua osallistumisestaan kesken paneelin. Toisaalta paneeliin tulee uusia henkilöitä demografisten muutosten seurauksena. Henkilöiden kotitalouksiin syntyneet lapset tai otoshenkilöiden kanssa yhteiseen talouteen muuttavat kuuluvat kohdejoukkoon. Suomea koskevan otoksen suuruus ja vastausosuudet on esitetty taulukossa 4.1.

Taulukko 4.1. Eurooppalaisen elinolotutkimuksen otoskoot ja vastausosuudet Suomessa 1996-1999

Vuosi	Kotitalouksia	Haastateltuja henkilöitä	Vastausosuudet
1996	4 139	8 173	73
1997	4 106	8 068	88
1998	3 920	7 381	87
1999	3 822	7 110	85

ECHP on tutkimusmenetelmiltään harmonisoitu ja toteutustavoiltaan mahdollisimman samankaltainen kaikissa mukana olevissa maissa. Tämä tarkoittaa yhtenäistettyjä tiedonkeruu- ja painotusmenetelmiä, kysymyslomakkeita, kysymyksenasetteluja ja tiedonkäsittelyprosesseja. Tämän niin kutsutun input-harmonisoidun tutkimuksen (*surveyn*) tavoitteena oli saada mahdollisimman vertailukelpoisia tuloksia kaikista osallistujamaisista. Maat, joiden käytävissä on ollut korkealaatuisia hallinnollisia rekisteriaineistoja tulotiedoista, ovat voineet yhdistää niitä haastattelutietoihinsa. Näin on menetelty myös Suomessa. Rekisteriaineistojen käyttö ylipäättään on lisääntymässä useissa EU-maissa, sillä valmiiksi kerättyjä tietoja hyödyntämällä vältetään päällekkäiseltä tiedonkeruulta. ECHP-tutkimuksen tietosisältö kuvaa varsin laajasti henkilöiden ja kotitalouksien elinoloja. ECHP sisältää tietoja, asumisesta, taloudellisesta tilanteesta, tuloista, työstä, työttömyydestä, terveydestä ja koulutuksesta sekä demografisia taustatietoja paneelin keston ajalta.

ECHP-tutkimusaineisto sallii köyhyiden ja deprivaaion dynaamisen ja moniulotteinen tarkastelun. Tämän tyyppistä aineistoa ei Suomessa ole juuri voinut aikaisemmin elinolojen alueella käyttää, vaikka monissa Keski-Euroopan maissa paneelitutkimuksia on jo tehty pitkään. Esimerkiksi köyhyiden pysyvyyttä ja syrjäytymistä voidaan kuvata keston ja ajallisen vaihtelun mukaan. Tämä merkitsee, että voidaan esimerkiksi tutkia siirtymiä köyhydestä ei-köyhyteen tai päinvastoin. Tavanomaiset, ei-identtisille otoksille tehdyt poikkileikkaustutkimukset mahdollistavat vain kokonaisuutosten tutkimisen, ei samojen henkilöiden liikkuvuuden tutkimista. Tällöin ei tiedetä sitä, keitä muutokset koskevat, muutokset tiedetään vain yleisellä tasolla. Voidaan olettaa tilanne, että kymmenen vuoden aikana kymmenen prosenttia väestöstä lukeutuu köyhiin. Tämä kymmenen prosenttia voi jakaantua hyvin eri tavoin. Köyhä kymmenys voi koostua joka vuosi eri henkilöistä eli liikkuvuus on suurta. Toisessa ääritapauksessa köyhä kymmenys on koko jakson ajan köyhä (pienituloinen) eli liikkuvuutta ei ole. Tilanne on yhteiskuntapoliittisesti ja myös oikeudenmukaisuuden kannalta hyvin erilainen.

Tähän asti köyhyyttä on pääsääntöisesti tutkittu vuosiaineistoilla, jolloin on vuodesta toiseen tuotettu arvioita köyhän väestönosan laajuudesta ja koostumuksesta. Keskeisenä tuloksena on ollut, että vuosimuutokset köyhyysasteessa ovat varsin pieniä. Samojen henkilöiden ja kotitalouksien jatkuvasti toistuvasta tai pysyvästä köyhyydestä ei ole juuri ollut tietoa tai tieto on puuttunut kokonaan. Kertaluontoisista vuositutkimuksista lasketut köyhyysarviot perustuvat aina yhden vuoden tilanteeseen. Nämä tutkimukset ovat ns. varantotutkimuksia. Jos esimerkiksi vuoden aikana kymmenen prosenttia väestöstä lukeutuu köyhiin, ei sen perusteella pystytä kertomaan mitään köyhien vaihtuvuudesta eli virroista köyhyteen tai pois köyhydestä. ECHP:n tapauksessa peräkkäisiä vuosiaineistoja voidaan tietysti käyttää myös poikkileikkausaineistojen tapaan. Jokaiselle vuosiaineistolle on laskettu omat niin kutsutut poikkileikkauspainot, joiden avulla laskelmat saadaan vastaamaan kyseisen vuoden väestömäärää. Pitkittäisaineiston käyttö mahdollistaa yhteiskuntapoliittisesti erittäin tärkeän tiedon saannin köyhimmän väestönosan tu-

loliikkuvuudesta. Paneeliaineisto, jossa samaa väestötosta tutkitaan vuosi toisensa perään, mahdollistaa dynaamisen eli ns. virtatutkimuksen.

Seuraavissa luvuissa esitetyt tulokset perustuvat pääosin ECHP-aineistoihin vuosilta 1996-1999. Tuloja koskevat tiedot ovat aina tutkimusvuotta edeltävältä kalenterivuodelta eli vuosilta 1995-1998. Tarkastelujaksona on siis neljä peräkkäistä vuotta. Vuosien 2000 ja 2001 aineistojen valmistuttua vuoden 2003 loppuun mennessä voidaan analyysiperiodin pituutta vielä jatkaa. Poikkileikkaustarkasteluissa (luku 5) on hyödynnetty myös Tilastokeskuksen vuosittain laatimaa tulojakotilastoaineistoa, sillä vuosien 2000 ja 2001 ECHP-aineistot eivät pitkän tuotantoprosessin vuoksi ole vielä käytettävissä. Tietojen tarkistus, muuttujien muokkaukset, aineistojen yhteensovittaminen, niiden painottaminen väestötasolle ja kaikki maat käsittävän tietokannan muodostaminen Eurostatin ja osallistujamaiden yhteistyönä on vaativa koitos. Aineistojen laatuvaatimukset ovat myös mittavat.

Elinolotutkimusta uudistetaan parhaillaan jäsenmaiden tilastovirastoissa Euroopan unionin tilastoviraston, Eurostatin, koordinoimana. Tavoitteena on tuottaa tulevaisuudessa säännöllisesti vertailukelpoista tietoa EU-maiden elinoloista. Uutta tutkimusta (EU-SILC eli Statistics on Income and Living Conditions) koskeva lainsäädäntö on valmisteilla EU:n toimielimissä. Varsinainen tiedontuotanto ajoittunee vuosikymmenen loppupuoliskolle.

5. Tulonjako ja köyhyys 1996 – 2001 poikkileikkausaineiston pohjalta tarkasteltuna

Suomi kohtasi historiansa syvimmän taloudellisen laman 1990-luvun alussa. Sen seurauksena vuonna 1993 bruttokansantuotteen ¹¹ volyyymi oli 11,4 prosenttia pienempi kuin huippuvuosina 1989 ja 1990. Yksityiset investoinnit puolittuivat. Työttömyysaste ¹², joka 1980-luvulla vaihteli 5 prosentin molemmin puolin, nousi samalla rajusti ja savutti maksimiarvonsa 16,6 prosenttia vuonna 1994. Samana vuotena taloudellinen aktiviteetti alkoi jälleen kasvaa, ja jo vuonna 1996 bruttokansantuotteen volyyymi ylitti vuoden 1990 tason.

Vuosina 1996 - 2000 bruttokansantuote kasvoi tasaisesti keskimäärin 5,4 prosenttia vuodessa. Uudelle vuosituhannelle siirryttäessä kasvu jälleen selvästi hidastui ja kasvua edelliseen vuoteen verrattuna oli vuonna 2001 enää vain 0,7 prosenttia. Vuoden 1994 jälkeen työttömyysaste on alentunut tasaisesti mutta se oli vuonna 2001 vielä 9,1 prosenttia.

Tasaisen kasvun aikana 1970-luvun loppupuolelta alkaen Suomi tuli tunnetuksi tasaisen tulonjaon ja matalan taloudellisen köyhyyden maana. Koko väestö hyötyi talouskasvusta ja ekvivalentti käytettävissä oleva rahatulo kasvoi lähes kaikissa tuloluokissa aina vuoteen 1991, jolloin se oli henkeä kohden vuoden 2001 rahanarvon mukaan laskettuna 16 077 euroa.

Vuonna 1992 tulot laskivat reaaliarvoltaan yli kuusi prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Pienimmillään tulot olivat vuonna 1994, 14 665 euroa henkeä kohti vuoden 2001 rahanarvon mukaan. Bruttokansantuotteen voimakkaasta laskusta huolimatta pudotus vuoteen 1990 verrattuna oli vain 8,7 prosenttia ja vuonna 1991 saavutettuun maksimiarvoon verrattuna vain 8,8 prosenttia. Vuodesta 1994 lähtien keskimääräiset tulot ovat taas reaaliarvoltaan kasvaneet tasaisesti vuosittaisen kasvuprosentin vaihdella 1,3 ja 4,4 prosentin välillä. (Kuvio 5.1.) Erona edelliseen nousukauteen lisääntynyt vauraus ei ole jakaantunut tasaisesti, vaan samanaikaisesti myös tuloerot ovat kasvaneet.

Tuloeroja voidaan mitata monella eri tavalla. Tavallisia mittareita ovat Gini-kerroin sekä variaatiokertoimen neliö. Gini-kerroin saa arvoja välillä 0-1. Jos Gini-kertoimella on arvo 1 se tarkoittaa että kaikki tulot keskittyvät yhdelle henkilölle. Vastaavasti jos kaililla on täsmälleen samat tulot Gini-kerroin saa arvon 0 eli tuloeroja ei ole lainkaan.

¹¹ BKT on kansantalouden kokonaistuotos eli bruttoarvonlisen summa (= myytyjen tuotteiden arvo miinus muilta ostettujen välituotteiden arvo), joka vastaa kotimaassa syntyneitä tuotannon-tekijätuloja (Pekkarinen 2002).

¹² Työttömien prosenttiosuus työvoimasta (15-64 -vuotiaat).

Tavallinen tapa mitata vaihtelua on käyttää standardipoikkeamaa. Mitä suurempi standardipoikkeama sitä suurempi on vaihtelu eli yksiköiden väliset erot. Jakamalla standardipoikkeama keskiarvolla saadaan suhteellinen standardipoikkeama eli variaatiokerroin. Tulonjakoanalyseissä vaihtelua mitataan eri syistä usein variaatiokertoimen neliöllä. Yhteistä on että mitä suuremmat arvot nämä mittarit saavat sitä suuremmat ovat tuloerot.

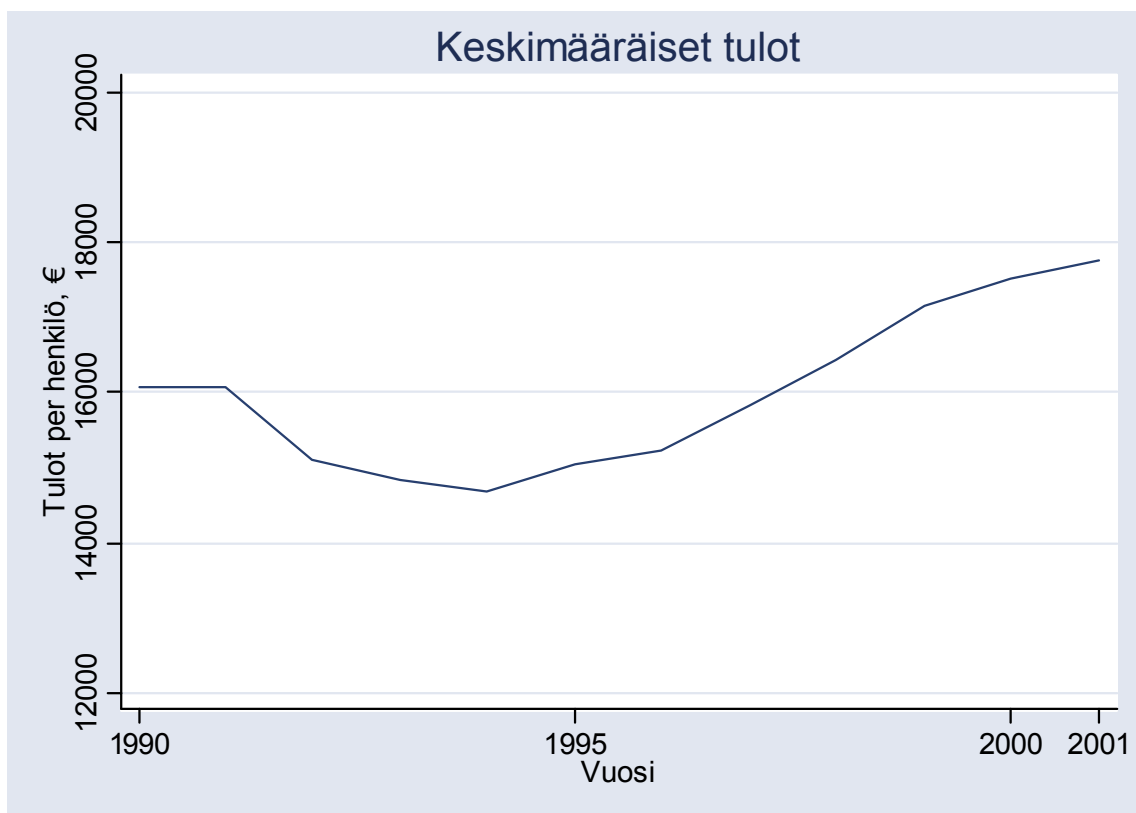
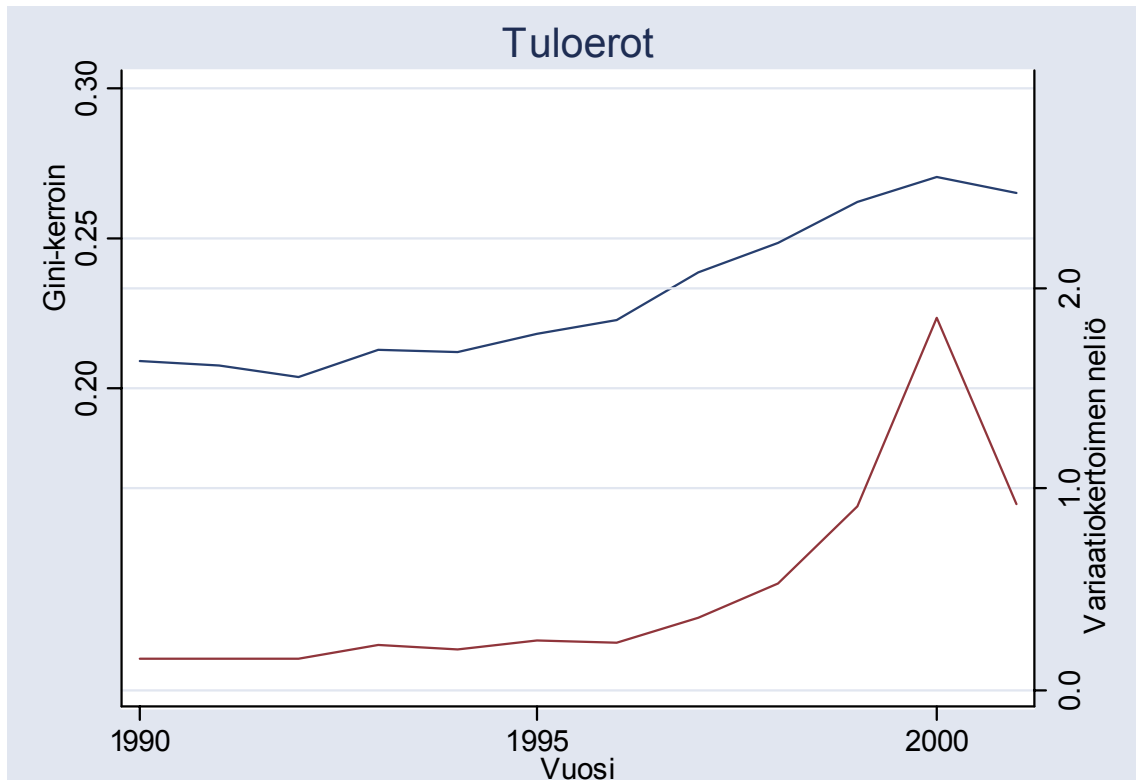
Toinen yksityiskohtaisempi tapa kuvata tuloeroja on laskea väestökymmenysten eli desiilien tulo-osuudet. Desiiliryhmittäisessä tarkastelussa henkilöt jaetaan tulojen suuruuden mukaan kymmeneen lukumäärältään yhtä suureen ryhmään. Ensimmäiseen desiiliryhmään kuuluu pienituloisin kymmenys ja kymmenenteen suurituloisin. Desiiliosuudet osoittavat, kuinka suuren osan tulojen kokonaissummasta kukin desiiliryhmä saa. Mitä enemmän desiiliosuudet vaihtelevat sitä suuremmat ovat myös tuloerot.

Taulukosta 5.1 ilmenee, että tuloerot – mittaustavasta riippumatta – kasvoivat koko 1990-luvun lopun ajan (ks. myös Kuvio 5.1.). Nähdään, että erityisesti ylin tulodesiili (suurituloisimmat) on kasvattanut osuuttaan kolmen alimman desiilin (pienituloisimmat) kustannuksella. Sekä Gini-kerroin että variaatiokerroin kasvoivat tasaisesti aina vuoteen 2000 saakka. Vuonna 2001 tuloerot taas jonkin verran supistuivat. Gini-kertoimeen verrattuna variaatiokerroin on erityisen herkkä tulojen ääripäissä tapahtuville muutoksille. Tämä selittää ainakin osittain variaatiokertoimen nopeaa kasvua 1990-luvun loppuvuosina.

Laman jälkeiselle ajalle on ollut tunnusomaista, että keskimääräiset reaalitytulot kasvoivat ja myös tuloerot kasvoivat. Seurauksena talouskasvun hidastumisesta 2000-luvun alussa reaalitytulojen kasvuvauhti on taas enemmän kuin puolittunut ja samanaikaisesti tuloerot ovat supistuneet.

Tuloerojen kasvu johtui suureksi osaksi omaisuustulojen voimakkaasta kasvusta ja niiden ansiotuloja lievemmästä verotuksesta. Ylimpien desiilien muita parempi tulokehitys ja tulo-osuuksien kasvu johtuu osinkotulojen ja myyntivoittojen lisääntymisestä 1990-luvun lopulla. Vuonna 2000 ne kohdentuivat lähes yksinomaan kahteen ylimpään desiiliin.

Kuvio 5.1. Ekvivalentti käytettävissä oleva rahatulo (euroa vuodessa) henkeä kohti keskimäärin, Gini-kerroin ja variaatiokertoimen neliö vuosina 1990 –2001

Lähde: TK: Tulonjakotilasto. Tiedonkeruumentelmissä esiintyvien eroavuuksien takia tulokset eivät ole täysin vertailukelpoisia ECHP-aineiston tuottamiin tuloksiin.

Eri yhteyksissä omaisuustuloja suosivaa verotusta on pidetty edellytyksenä nopealle taloudelliselle kasvulle, joka taas uskotaan aikaa myöten suosivan myös pienituloisia. Tässä mielessä on mielenkiintoista selvittää, missä suhteessa eri tulonsaajaryhmät ovat päässeet osallisiksi kasvun aikaansaamasta tulonlisäyksestä. Aikaisemmat kansainvälisiin aineistoihin perustuvat tutkimukset osoittavat, että taloudellinen kasvu on välttämätön mutta ei riittävä ehto köyhien aseman parantamiselle.¹³ Taloudellisen kasvun lisäksi tarvitaan sellaisia sosiaalipoliittisia toimia, jotka siirtävät kasvun hedelmiä myös köyhien ulottuville.

Taulukko 5.1. Desiilien tulo-osuudet, Gini-kerroin ja variaatiokertoimen neliö vuosina 1996-2001¹⁾

Desiilit	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ²⁾
1	4,7	4,5	4,4	4,3	4,2	4,2
2	6,3	6,1	5,9	5,8	5,6	5,7
3	7,2	7,0	6,8	6,7	6,5	6,7
4	8,0	7,8	7,7	7,5	7,4	7,6
5	8,8	8,6	8,5	8,4	8,3	8,5
6	9,6	9,4	9,4	9,2	9,2	9,3
7	10,5	10,4	10,5	10,2	10,2	10,4
8	11,7	11,7	11,7	11,5	11,5	11,7
9	13,5	13,5	13,5	13,2	13,3	13,5
10	19,8	21,0	21,7	23,1	23,7	22,5
Gini-kerroin	0,22	0,24	0,25	0,26	0,27	0,26
Variaatiokertoimen neliö	0,23	0,36	0,53	0,91	1,85	0,93

¹⁾ Yksikkönä on henkilö ja tulokäsitteena ekvivalentti käytettävissä oleva rahatulotulo.

²⁾ Ennakkotieto

Lähde: Tilastokeskus: Tulonjakotilasto. Tiedonkeruumenetelmissä esiintyvien eroavuuksien takia tulokset eivät ole täysin vertailukelpoisia ECHP-aineiston tuottamiin tuloksiin.

Taulukon 5.2 mukaan keskimääräiset tulot ovat reaaliarvoltaan kasvaneet kaikissa desii-leissä ja kaikkina vuosina muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Kasvuvauhti on ollut huomattavan erilainen tulojakauman ala- ja yläpäässä. Vuosina 1997 - 2000 kasvu

¹³ Ns. "trickle down" eli valua alaspäin -teoria, ks. esim. Kangas 2000 ja 2002.

oli erityisen voimakas nimenomaan ylimmässä desiilissä. Toisaalta taloudellisen kasvun laantuminen vuodesta 2000 alkaen vaikutti tulokehitykseen nopeimmin nimenomaan ensimmäisessä ja kymmenennessä desiilissä. Niissä keskimääräiset tulot jopa laskivat vuodesta 2000 vuoteen 2001.

Taulukko 5.2. Ekvivalentin käytettävissä olevan rahatulon desiilikohtaiset keskiarvot henkeä kohti vuoden 2001 rahassa vuosina 1996-2001

Desiilit	Keskiarvo, 1000 €					
	Muutos edelliseen vuoteen/ Muutos vuoteen 1996, %					
	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ¹⁾
1	7,1	7,1 0,0 / 0,0	7,2 0,9 / 0,9	7,4 2,8 / 3,8	7,4 0,7 / 4,5	7,4 -0,3 / 4,1
2	9,6	9,6 0,8 / 0,8	9,7 0,8 / 1,7	10,0 2,7 / 4,4	9,9 -1,0 / 3,4	10,1 2,5 / 5,9
3	10,9	11,1 1,2 / 1,2	11,2 0,9 / 2,2	11,5 2,7 / 5,0	11,4 -0,5 / 4,5	11,9 3,9 / 8,5
4	12,1	12,4 1,8 / 1,8	12,6 2,0 / 3,8	12,9 2,3 / 6,2	12,9 0,4 / 6,6	13,5 4,0 / 10,9
5	13,3	13,6 2,0 / 2,0	14,0 2,9 / 4,9	14,3 2,5 / 7,5	14,5 1,4 / 9,1	15,0 3,2 / 12,6
6	14,6	15,0 2,3 / 2,3	15,5 3,2 / 5,6	15,8 2,4 / 8,1	16,2 2,2 / 10,5	16,6 2,5 / 13,3
7	16,0	16,5 3,3 / 3,3	17,2 3,8 / 7,2	17,6 2,3 / 9,7	17,9 2,1 / 11,9	18,4 2,8 / 15,1
8	17,8	18,5 3,8 / 3,8	19,2 3,8 / 7,8	19,7 2,5 / 10,5	20,0 1,8 / 12,4	20,7 3,2 / 16,0
9	20,6	21,4 4,3 / 4,3	22,2 3,6 / 8,1	22,7 2,2 / 10,4	23,4 2,9 / 13,6	24,0 2,9 / 17,0
10	30,2	33,2 9,8 / 9,8	35,6 7,3 / 17,8	39,7 11,4 / 31,2	41,5 4,6 / 37,2	40,0 -3,6 / 32,2
Kaikki	15,2	15,8 4,0 / 4,0	16,4 3,7 / 7,9	17,2 4,4 / 12,6	17,5 2,1 / 15,0	17,8 1,4 / 16,6

¹⁾Ennakkotieto

Lähde: TK: Tulonjakotilasto. Tiedonkeruumenetelmissä esiintyvien eroavuuksien takia tulokset eivät ole täysin vertailukelpoisia ECHP-aineiston tuottamiin tuloksiin.

Tulojaon epätasaisuuteen liittyy myös taloudellisen köyhyyden esiintyminen. Taulukosta 5.3 nähdään, että käyttämällä köyhyysrajana 50 prosenttia kunkin vuoden mediaanituloista, köyhyys säilyi lähes samalla tasolla koko 1990-luvun loppupuolen. Tosin köyhyysaste kasvoi lievästi heti tarkasteluperiodin alussa ja vuodesta 2000 alkaen. Korkeampaan 60 prosentin köyhyysrajaan perustuva köyhyysaste kasvoi lähes koko tarkastelukauden, kun taas vastaavan köyhyysvajeen muutokset rajoittuvat lähinnä tarkastelukauden alkuun ja loppuun. Tulokset osoittavat, että edellä käytettyjen köyhyysrajojen läheisyydessä sen molemmin puolin on paljon kotitalouksia. Köyhyydestä ja sen muutoksista saatava kuva on oleellisesti riippuvainen köyhyysrajan valinnasta.

Köyhyysrajan vuosittaisesta vaihtelusta johtuvan köyhyysasteen muutosten selvittämiseksi on köyhyysmittojen arvot laskettu käyttäen kiinteää köyhyysrajaa vuodelta 1995 vain elinkustannusindeksin muutoksilla korjattuna. Tulokset osoittavat, että köyhyysasteella mitattuna köyhyys laskee kiinteää köyhyysrajaa käyttäen yli lähes koko tarkasteluperiodin. Erityisen myönteinen kuva saadaan, jos köyhyysrajana käytetään 60 prosenttia mediaanitulosta. Tällä tavoin laskettuna köyhyys aleni 7,9 prosentista vuonna 1996 6,3 prosenttiin vuonna 2001, joskin muutokset olivat ajanjakson lopussa hyvin pienet. Tulokset osoittavat, että valtaosa myös alimpaan tulodesiiliin kuuluvista talouksista sai osansa reaalityulojen kasvusta 1990-luvun loppupuolella.

Köyhyysvajeella kuvattuna kehitys oli huomattavasti epäyhtenäisempi. Köyhyysrajan valinnasta riippumatta köyhyys oli suurimmillaan ajanjakson lopussa vuonna 2001. Köyhyysvajeen suuruuteen vaikuttaa köyhien lukumäärä ja myös köyhiksi luokiteltujen henkilöiden tuloerot. Tämän vuoksi suuret muutokset vuodesta toiseen ovat mahdollisia, jos köyhien tuloeroissa tapahtuu muutoksia. Laskelmiin käytetty tulonjakotilasto perustuu otannan käyttöön, minkä vuoksi tuloksiin liittyy aina myös tietty epävarmuus.

Taulukko 5.3. Taloudellinen köyhyys vuosina 1996 – 2001

a) Köyhyysraja laskettu jokaisen vuoden mediaanitulosta

Vuosi	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ¹⁾
Köyhyysraja 50 % mediaanitulosta						
Köyhiä (1000 h.)	176	201	209	209	222	252
Köyhyysaste, %	3,5	4,0	4,1	4,1	4,4	4,9
Köyhyysvaje, %	21,7	21,6	22,8	22,0	21,0	22,1
Köyhyysraja 60 % mediaanitulosta						
Köyhiä (1000 h.)	425	435	492	482	552	582
Köyhyysaste, %	8,4	8,6	9,7	9,5	10,8	11,4
Köyhyysvaje, %	18,6	19,9	19,2	19,5	18,1	19,5

b) Köyhyysrajana käytetty v.1995 köyhyysrajaa elinkustannusindeksin muutoksilla korjattuna

Vuosi	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ¹⁾
Köyhyysraja 50 % mediaanitulosta						
Köyhiä (1000 h.)	167	174	174	145	139	145
Köyhyysaste, %	3,3	3,4	3,4	2,8	2,7	2,8
Köyhyysvaje, %	22,0	22,6	22,5	23,7	23,1	25,1
Köyhyysraja 60 % mediaanitulosta						
Köyhiä (1000 h.)	401	380	368	327	322	323
Köyhyysaste, %	7,9	7,5	7,2	6,4	6,3	6,3
Köyhyysvaje, %	18,8	20,4	20,2	20,4	19,7	20,8

¹⁾ Ennakkotieto

Lähde: TK: Tulonjakotilasto

Tiedonkeruumenetelmissä esiintyvien eroavuuksien takia tulokset eivät ole täysin vertailukelpoisia ECHP-aineiston tuottamiin tuloksiin.

Edellä on selvitetty tulojakaumassa makrotasolla tapahtuneita muutoksia lähinnä taustaksi jatkossa raportoitavalle ECHP-aineiston paneeliominaisuutta hyödyntävälle analyysille. Ainoastaan pitkittäisasetelman avulla voidaan selvittää yksittäisten kotitalouksien tulokehityksessä tapahtuneita muutoksia, esimerkiksi tulodesiilistä toiseen siirtymisiä tarkastelujakson aikana tai köyhyyden lyhyt- tai pitkäkestoisuutta. Tiedonkeruun menetelmissä esiintyvien eroavuuksien vuoksi tulonjakotutkimuksen tuottamat tulokset eivät ole täysin vertailukelpoisia ECHP:n tuottamiin tuloksiin. Tulonjakotutkimuksen aineistoa on käytetty tässä luvussa lähinnä siksi, että sen perusteella tiedetään köyhyyden muutokset 2000-luvun alkuvuosina. ECHP-aineisto on kokonaisuudessaan käytettävissä aikaisintaan vuoden 2003 loppupuolella.

Tuloerojen kasvusta huolimatta 1990-luvun loppupuoliskolla Suomi kuuluu edelleen selkeästi tasaisen tulonjaon ja alhaisen köyhyyden maihin, joskaan ei tässä mielessä enää kärkipaikalla olekaan (Taulukko 5.4).

Taulukko 5.4. Gini-kerroin ja köyhyysaste eräissä EU-maissa 1998

Maa	Gini-kerroin	Köyhyysaste, %
Suomi	0,25	11
Ruotsi	0,23	9
Tanska	0,23	11
Saksa	0,25	11
Englanti	0,32	19
Irlanti	0,32	18
Portugali	0,36	21
Koko EU	0,29	15

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta.

Lähde: Statistics in focus. Theme 3- 01/2003 (ECHP-aineisto).

6. Köyhyyden kesto ja pysyvyys: Pitkä- ja lyhytaikainen köyhyys

6.1 Käsitteet ja tutkimusasetelma

Taloudellisella pitkäaikaisköyhyydellä tarkoitetaan useita vuosia jatkuvaa pienituloisuutta ja siitä johtuvaa puutteellista toimeentuloa. Lyhytaikainen pienituloisuus vaikuttaa monin tavoin haitallisesti kotitalouksien elämään, mutta pitkittyneessä köyhyydessä ongelmat kasautuvat. Pitkittyneeseen köyhyyteen liittyy monasti myös eri asteisia huo-no-osaisuuden kokemuksia, jotka yhdessä voivat johtaa deprivoitumiseen useilla eri elämän alueilla. Pitkittynyt köyhyysriski on sen tähden tärkeätä erottaa lyhytaikaisesta köyhyysriskistä.

Seuraavassa tarkastellaan köyhyyden ajallista ulottuvuutta – lähinnä pitkäaikaisen köyhyyden esiintymistä ja yleisyyttä ennen vuosituhannen vaihdetta. Jatkossa käytetään useampia vuosia kestävästä köyhyydestä nimitystä ”pitkäaikaisköyhyys” erotukseksi poikkileikkaustiedon avulla mitatusta ”köyhyydestä”. Tavoitteena on selvittää, mitkä väestöryhmät ovat alttiita pitkäaikaiselle köyhyydelle ja voivat jatkossa tarvita erityis-toimia riskin vähentämiseksi. Pitkäaikaisköyhyyttä verrataan seuraavassa esityksessä poikkileikkaustilanteesta laskettuun köyhyyteen, mikä selkiyttää näiden kahden lähes-tymistävän tuottamien tietojen eroja ja myös köyhyyden dynamiikkaa. Tulosten esitte-lyssä käytetään pitkäaikaisen köyhyyden ilmenemisen kannalta keskeisiä erottelevia luokituksia. Taustaluokituksina käytetään työmarkkina-asemaa, ikää, sukupuolta ja koti-taloustyyppiä. Luvun lopussa verrataan Suomen ja muiden Euroopan unionin maiden pitkäaikaisköyhyyttä. Luvun 6 analyysi perustuu ECHP-tietoihin vuosilta 1996-1999.

6.2 Pitkäaikaisköyhyyden mittaaminen

Pitkäaikaista köyhyyttä voidaan mitata useilla eri tavoilla. Ensimmäinen Euroopan unionin julkaisema vertailukelpoinen pitkäaikaisköyhyyden mitta on vastikään sisälly-tetty maiden sosiaalisia ja taloudellisia oloja kuvaaviin rakenneindikaattoreihin (<http://europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators>).

Eurooppalaisen elinolututkimuksen tietoihin perustuvan indikaattorin alkuperäinen nimi on ”*Persistent risk of poverty rate*”, ”itsepintainen, jatkuva tai pitkittynyt köyhyysriski”. Käsite on uusi Suomen oloissa, sillä ei ole yleisessä kielenkäytössä olevaa suomennosta. Käsilä olevassa tutkimuksessa käytetään nimitystä pitkäaikaisköyhien köyhyysaste tai pitkäaikaisköyhien osuus.

Alun perin pitkäaikaisesti köyhiksi luokiteltiin ne henkilöt, joiden käytettävissä oleva kulutusyksikköä kohti laskettu ekvivalentti rahatulo jäi vähintään kolmena vuotena neljästä köyhyysrajan (60 % mediaanista) alapuolelle. Määritelmää on äskettäin täsmennetty niin, että henkilön on täytynyt olla köyhä tutkimusjakson viimeisimpänä vuotena ja kahtena kolmesta edeltävästä vuodesta. Tämä takaa sen, että mukaan tulevat vain sellaiset henkilöt, jotka ovat köyhiä viimeisimmän käytettävissä olevan tiedon perusteella.

Tämä Euroopan unionin maiden kesken sovittu mittaamistapa on melko karkea. Perustana on yksinomaan henkilöiden luokittelu eri vuosina köyhiin ja ei-köyhiin. Mittaamisessa ei ole lainkaan otettu huomioon sitä, missä määrin köyhyysraja eri vuosina ylittyy tai alittuu. Siksi tässä esitetään myös toinen, pitkäaikaistuloon perustuva mittaustapa, joka ottaa huomioon henkilöiden keskitulot koko tarkasteluperiodilla, ja on siten edellä mainittua köyhyyskertoihin perustuvaa laskutapaa parempi pitkäaikaisen köyhyyden mitta. Erityisesti köyhyysrajan läheisyydessä olevat henkilöt tulevat näin selkeämmin luokitelluiksi.

Köyhyyden pysyvyyttä on tässä mitattu kaiken kaikkiaan kolmella eri tavalla. *Ensimmäinen mittaustapa* arvioidaan köyhyysrajan alittaneiden henkilöiden suhteellista osuutta. Ehdoksi asetettiin, että tämä raja alittui vähintään kolmena vuotena neljästä. Yhden näistä kolmesta täytyi aina olla jakson viimeisin vuosi. Köyhyysrajana köytetään 60 prosenttia mediaanitulosta. Tämä on siis edellä mainittu Eurostatin suosittama pitkäaikaisköyhyyden mittaustapa.

Toinen mittaustapa perustuu tuloon koko mittausjakson aikana. Mittausta varten summatetaan henkilön kulutusyksikkökohtaiset rahatulot tarkasteluperiodin aikana ja verrataan sitä saman ajanjakson köyhyysrajojen summaan. Jos henkilön yhteenlasketut tulot alittivat köyhyysrajojen summan, määritellään hänet pitkäaikaisesti köyhäksi. Tämän mittaustavan etu on, että vuosittain vaihtelevat tulot voidaan tasoittaa koko periodille ja saadaan näin koko ajanjaksolle mitoitettu näkemys pitkäaikaisesta köyhyydestä. Eri vuosien tulojen deflaatiota ei tässä katsottu tarpeelliseksi, sillä mittausajanjakso osui hyvin matalan inflaation kauteen. Rahan arvon muutokset eivät vaikuta oleellisesti tuloksiin.

Kolmas mittaustapa arvioi subjektiivista köyhyyttä. Kiinnostavaa on tietää, kokivatko ihmiset itse olevansa pitkäaikaisesti köyhiä, jos objektiivinen (tuloperusteinen) mittaustapa sitä osoitti. Henkilöiden käsityksiä mitattiin kysymällä, kuinka hyvin rahat riittivät kotitalouden menoihin. Jos henkilö vastasi, että tuloilla oli erittäin hankalaa tai hankalaa kattaa talouden menot, talouden jäsenet luokiteltiin subjektiivisesti köyhiksi. Muut vaihtoehdot luokiteltiin ei-köyhiksi.¹⁴ Jos henkilön kotitalous määrittyi subjektiivisesti köy-

¹⁴ Kysymys esitettiin sellaiselle kotitalouden jäsenelle, joka parhaiten tunsi kotitalouden tulot ja menot. Annettu vastaus vietiin jokaiselle kotitalouden jäsenelle jatkoanalyysia varten.

häksi kolmena vuotena (joista yksi jakson viimeisin) neljästä, oli henkilö tämän mukaan subjektiivisesti pitkäaikaisköyhä.

6.3 Pitkäaikaisköyhyyden esiintyminen

Aluksi kerrotan köyhyyden esiintymisestä koko väestön tasolla ja jaoteltuna sukupuolen mukaan. Tämän jälkeen käsitellään varsinaisesti pitkäaikaisköyhyyden paikantumista eri väestöryhmiin. Kotitalouden elinvaihe ja työmarkkina-asema toivat esiin suurimmat erot eri ryhmien köyhyysriskeissä.

Eniten pitkäaikaisköyhiä saadaan mittaustavalla, jossa henkilön neljän vuoden yhteenlasketut tulot jäivät köyhyysrajana pidettyjen tulojen summan alapuolelle (taulukko 6.1a ja kuvio 6.1b). Tällä tavoin laskien heitä oli lähes 340 000 eli runsaat kuusi prosenttia väestöstä. Toiseksi eniten – hieman yli 300 000 – pitkäaikaisköyhiä saadaan ihmisten omiin arvioihin perustuvalla mittaustavalla. Euroopan unionin suosittelemaa pitkäaikaisköyhyyden laskentatapaa käyttäen tuloksena oli noin 230 000 köyhää eli määrä putosi yli 100 000:lla ensimmäiseen laskutapaan verrattuna.

Naisten pitkäaikainen köyhyys oli kaikilla mittareilla yleisempää kuin miesten. Suurin ero miesten ja naisten köyhydessä saatiin pitkäaikaistulomittarilla, runsas kaksi prosenttiyksikköä. EU:n suositamalla köyhyyskertoihin perustuvalla mittarilla ero pieneni alle kahteen prosenttiyksikköön. Itse arvioitu köyhyysmittari eli oman maksukyvyn arviointi tuotti lähes yhtä suuren pitkäaikaisköyhyyden riskin miehille ja naisille.

Taulukko 6.1. Pitkäaikaisesti köyhät Suomessa vuosina 1995-1998

Köyhyysmitta	Kaikki Lkm %	Miehet Lkm %	Naiset Lkm %
Tuloköyhyys			
1. Kolme vuotta neljästä alle köyhyysrajan	227 200 4,5	90 400 3,6	136 800 5,2
2. Pitkäaikaistulot alle köyhyysrajojen summan	337 100 6,6	135 500 5,5	201 600 7,7
Itse arvioitu köyhyys			
3. Kolme vuotta neljästä subjektiivisesti köyhä	305 700 6,0	146 100 5,9	159 600 6,1

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Taulukossa 6.2 on eritelty tarkasteluperiodin aikana köyhinä olleiden osuudet köyhyyskertojen mukaan vuosien 1995-1998 aikana. Kolme prosenttia väestöstä eli 153 000 suomalaista oli tuloköyhyysrajan alapuolella neljänä peräkkäisenä vuotena. Köyhydessä vähintään yhtenä vuotena neljän vuoden tarkastelujakson kuluessa oli 17 prosenttia väestöstä. Kahtena vuotena neljästä (ei välttämättä peräkkäisenä) eli köyhydessä kymmenen prosenttia väestöstä ja kolmena vuotena neljästä viisi prosenttia väestöstä. Jakson aikana noin neljä viidestä eli 83 prosenttia väestöstä ylitti köyhyysrajan jokaisena vuotena, naiset hieman harvemmin kuin miehet.

Naisten köyhyys on köyhyyskertojen mukaan ollut kaikkina vuosina hieman korkeampi kuin miesten. Naisista 18 prosenttia jäi köyhyysrajan alapuolelle yhtenä tai sitä useampana vuotena, kun vastaava miesten osuus oli 15. Tämä ero säilyi noin kahtena prosenttiyksikkönä köyhyyskertojen lisääntyessä. Jakson aikana noin 84 prosenttia miehistä ja 82 prosenttia naisista ei ollut kertaakaan köyhä.

Taulukko 6.2. Suomalaisen köyhyyskerrat vuosina 1995-1998

Köyhä vähintään	Kaikki %	Miehet %	Naiset %
kerran	16,8	15,2	18,3
kahdesti	10,1	8,7	11,4
kolmasti	5,2	4,4	5,9
neljästi	3,0	2,1	3,5
Ei kertaakaan köyhä	83,2	84,3	81,7

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Kotitaloustyyppi

Pitkäaikaisköyhien ja poikkileikkaustietoon perustuva köyhien lukumäärä kotitaloustyyteittäin käy ilmi kuvioista 6.1a. Vastaavat prosentiosuudet ilmenevät kuvioista 6.1b. Pitkäaikaisesti köyhät on esitetty kolmella mittaustavalla; köyhyyskertojen, pitkäaikais-
tulosten ja subjektiivisen köyhyyden mukaan. Taustaksi neljäntenä on esitetty vuoden 1998 poikkileikkaustuloon perustuva köyhien lukumäärä ja osuus. Poikkileikkaus-
köyhyyttä ei tässä muutoin käsitellä.

Elinvaiheittaisessa tarkastelussa yksinasuvat iäkkään naiset ja nuoret olivat tuloperusteisilla mittareilla muita huonommassa asemassa. Kaikilla mittareilla mitaten yksinasuvat naiset olivat absoluuttisesti suurin pitkäaikaisköyhien ryhmä. Heitä oli 125 000, lähes kaksinkertainen määrä yksinasuviin miehiin verrattuna, kun mittana ovat pitkäaikaistulot. Toiseksi eniten pitkäaikaisesti köyhissä oli lapsiperheisiin kuuluvia, noin 90 000

henkilöitä. Tämä luku sisältää kaikki lapsiperheisiin, myös yksinhuoltajaperheisiin kuuluvat. Pitkäaikaisköyhien joukossa yksinhuoltajia oli niin vähän, että heistä ei voi esittää erikseen luotettavaa arviota. Ryhmä ”Muut” sisältää useamman kuin kahden aikuisen talouset.

Koko väestön tasolla (kuvio 6.1b) eri pitkäaikaisköyhyyden mittareilla lasketuissa pitkäaikaisköyhien osuuksissa ei esiintynyt kovin suuria eroja. Poikkileikkaustiedosta laskettuun köyhyyteen verrattuna pitkäaikaisköyhien osuus suunnilleen puolittui. Sekä tuloperusteiset että omiin arvioihin perustuvat mitat olivat jotakuinkin yhtäpitäviä. Eri väestöryhmien tasolla sen sijaan eroja esiintyi.

Pitkäaikainen subjektiivinen köyhyys oli vähäisempää yksin asuvien miesten ja naisten ryhmissä kuin objektiivisilla mittareilla saatu köyhyys. Lapsiperheiden kohdalla kuva muuttuu. Subjektiivinen mittari tuotti objektiivista mittaria enemmän pitkäaikaisköyhiä. Yksi erojen syy voi olla, että tuloperusteiset köyhyysmitat eivät ota huomioon pakollisen luonteisia maksuja asumisesta, lasten hoidosta, koulutuksesta ja muista kuluista. Varsinkin lapsiperheillä voidaan ajatella näitä olevan enemmän kuin esimerkiksi yksin asuvilla henkilöillä. Rahan riittävyys kaikkiin menoihin näytti tuottavan lapsiperheissä suurempaa hankaluutta kuin mitä objektiiviset mittarit voivat kertoa.

Kuvioissa 6.2a ja 6.2b on tarkasteltu yksinasuvien pitkäaikaisköyhyyttä ikäryhmittäin. Tarkempi erittely osoittaa, että naiset olivat miehiä köyhempiä vain nuorimmassa ja vanhimmassa ikäryhmässä. Yksinasuvien miesten keskimäinen ikäryhmä eli 30-65-vuotiaat olivat naisia köyhempiä kaikilla mittaustavoilla. Miesten ja naisten nuorimmas- ja vanhimmassa ikäryhmissä omaan arvioon perustuva mittari tuotti huomattavasti vähemmän pitkäaikaisköyhiä. Nuorilla ei ehkä vielä ole suuria taloudellisia sitoumuksia aiheuttamassa suuria kuluja ja vanhimmilla niitä ei enää ole.

Lapsiperheiden pitkäaikaisköyhyyden aste oli melko alhainen, pari prosenttia mittaustavasta riippuen. Lapsiperheiden sisällä oli jonkin verran eroja pitkäaikaisköyhyyden esiintyvyydessä (kuvio 6.3). Vähintään kolmilapsisissa perheissä köyhyysasteet olivat hieman suuremmat, kolmesta neljään prosenttia. Kaikissa kahden aikuisen lapsiperheissä oman arvioon perustuva mitta (rahojen riittävyys menoihin) tuotti köyhyyskertoihin ja pitkäaikaistuloihin perustuvia mittoja enemmän köyhiä, yksilapsisissa ja useamman kuin kahden lapsen perheissä jopa yli kaksinkertaisen määrän. Yksi syy lapsiluvun mukaiseen vaihteluun saattaa olla, että objektiivisissa mittareissa käytetty 0,3 suuruinen vakio paino kaikille lapsille ei ota huomioon lasten lukumäärän mukaan vaihtelevia kulutustarpeita.

Yksinhuoltajien perheisiin kuuluvia pitkäaikaisköyhiä köyhyyskertojen ja pitkäaikaistulojen mukaan otoksessa oli niin vähän, että heistä ei voi esittää luotettavia tietoja. Subjektiivisen pitkäaikaisköyhyyden ja poikkileikkausköyhyyden tarkasteluun otos riittää. Yksinhuoltajien perheisiin kuuluvista joka seitsemännellä (14 %) oli vaikeuksia rahojen

riittävyuden kanssa. Poikkileikkausasetelmasta laskettuja köyhiä oli prosenttiyksikön verran enemmän (15 %). Nämä osuudet ovat selvästi suurempia kuin kahden aikuisen lapsiperheissä keskimäärin (5 % ja 6 %).

Työmarkkina-asema

Pitkäaikaista köyhyyttä verrataan taulukossa 6.3 ja kuviossa 6.4 henkilön kotitalouden jäsenten työmarkkina-asemaan, joka on muodostettu tutkimusjakson viimeiselle vuodelle. Suurin pitkäaikaisköyhien ryhmä oli työttömien talouksiin kuuluvat. Mittaustavasta riippuen heistä 13-25 prosenttia kuului pitkäaikaisköyhiin. Eläkeläistalouksiin kuuluvista pitkäaikaisköyhiä oli 10 prosenttia, ja muista työelämän ulkopuolisista (pääasiassa opiskelijoista) 13-19 prosenttia mittaustavasta riippuen. Jos henkilön kotitaloudessa on yksi tai useampi ansiotulonsaaja, se on useimmiten riittävä tekijä välttää köyhyys. Eri laskutapojen mukaan yhden tai useamman työssäkäyvän kotitalouteen kuuluvista 2-5 prosenttia oli pitkäaikaisköyhiä.

Opiskelijatalouksiin kuuluvien käsittely pitkäaikaisköyhyiden yhteydessä on pulmallista (Heikkilä 1990; Kangas ja Ritakallio 1996). Opiskelu on luonteeltaan väliaikainen elämänvaihe, minkä tähden tulotasoa on hankala verrata työmarkkinoilla jo olevan väestönosan tulotasoon. Opiskelun jälkeen on odotettavissa ansiotyöhön kiinnittyminen, ja tulotason nousu. (Ritakallio 1994a). Tätä heijastaa osaltaan se, että opiskelijat luokittuvat esimerkiksi työttömien talouksia harvemmin pitkäaikaisköyhiin, kun mittarina on oma arvio.

Ikäryhmä

Ikäryhmätarkastelu kuviossa 6.5 ei tuone yllätyksiä siihen, mitä jo ennestään tiedetään. Sekä pitkäaikaisesti köyhät että poikkileikkaustiedoista lasketut köyhät sijoittuivat kaksihuippuisesti nuorten ja eläkeläisten ikäryhmiin. Erityisesti nuorista 18-24-vuotiaista pitkäaikaisesti köyhiä oli paljon (noin 15 %), jos köyhyysnormina ovat pitkäaikaistulot. Köyhyyskertojen mukaan laskettuna heitä oli selvästi vähemmän eli noin 8 prosenttia. Tämän ikäryhmän elämänvaiheessa usein opiskellaan pienillä tuloilla ja ollaan lähellä köyhyysrajaa, sen ala- tai yläpuolella.

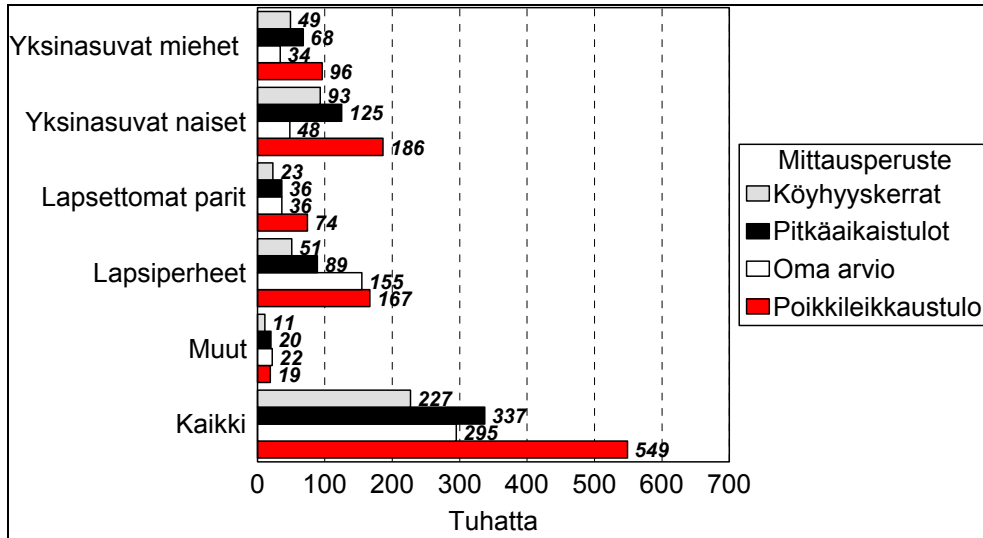
Poikkileikkaustulosta lasketun ja pitkäaikaisköyhyiden välillä oli huomattava ero 18-24-vuotiaiden henkilöiden ikäryhmässä. Tätä voitaneen tulkita niin, että nuoret ammatin valmistuttuaan ja työuran aloitettuaan pääsevät osallisiksi aikaisempaa korkeammista tuloista, pitkäaikainen köyhyys ei jatkossa ole yleistä. Köyhyys nuorten keskuudessa on pääosin väliaikaista ja se vähenee suhteellisesti hyvin paljon vuosien kuluessa. Vanhusväestöstä eli yli 65-vuotiaista osa oli melko pienten eläkkeiden varassa. Pitkäaikaisesti köyhiä oli heidän keskuudessaan kymmenisen prosenttia.

Köyhyysmittojen päällekkäisyys

Taulukoiden 6.1 ja 6.3 mukaan itse arvioitu (subjektiivinen) köyhyys oli suunnilleen yhtä yleistä kuin tuloperusteinen (objektiivinen) köyhyys. Jakson aikana vuosina 1995-1998 kuusi prosenttia eli 305 000 henkilöä oli subjektiivisesti köyhiä. He kuuluivat talouksiin, joilla oli vaikeuksia ainakin kolmena vuotena neljästä saada rahat riittämään menoihin. Tuloköyhiä oli vastaavana ajanjaksona yli neljästä (4,5) runsaaseen kuuteen (6,6) prosenttiin väestöstä.

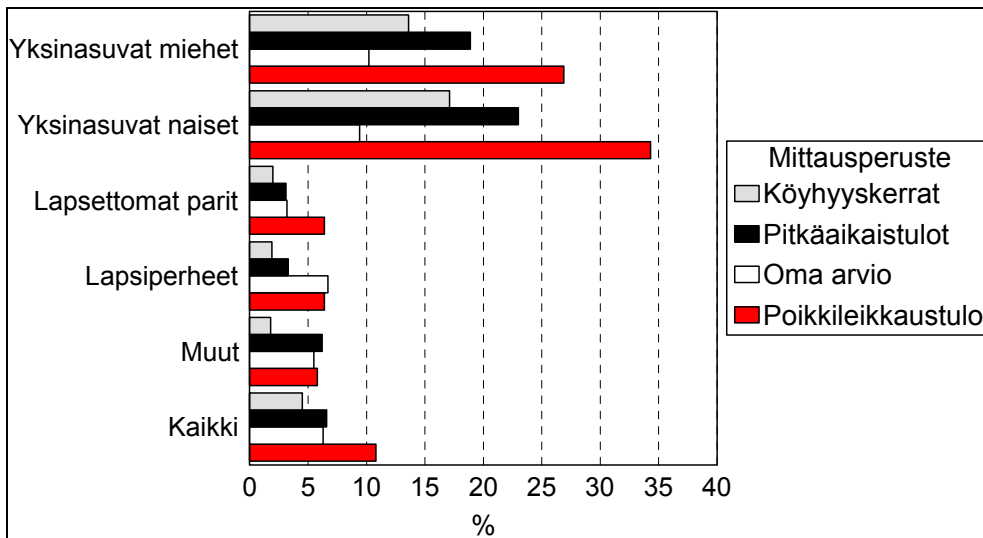
Itse koettu ja tulojen pienuuden perusteella määräytyvä köyhyys eivät näytä kovin hyvin osuvan yksiin. Pitkäaikaisesti köyhistä vain joka seitsemäs oli köyhä sekä tulojensa perusteella että oman arvion mukaan. Köyhyyden tunne kuvanee ennen muuta poikkeamaa henkilön omasta vaatimustasosta, ei oletettua tuloperusteista (objektiivista) köyhyyttä. Toinen tulkintamahdollisuus on, että oman arvion mukaan köyhyyttä kokevilla huomattava osa menoista muodostuu pakollisen luonteisista maksuista. Köyhyyttä objektiivisesti arvioitaessa emme tiedä, kuinka suuressa määrin kotitaloudet ovat sitoutuneet velkojen maksuun, kalliiseen asuntoon tai muihin välttämättömiin kustannuksiin. Subjektiviisen ja objektiivisen köyhyysmittareiden tuottamiin eroihin voidaan ehkä saada selvyys, jos pakollisen luonteiset maksut voidaan ottaa huomioon köyhyyslaskelmissa. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto ei anna tähän mahdollisuutta.

Kuvio 6.1a. Pitkäaikaisesti köyhät henkilöt vuosina 1995-1998 kotitaloustyyppin mukaan¹⁵

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

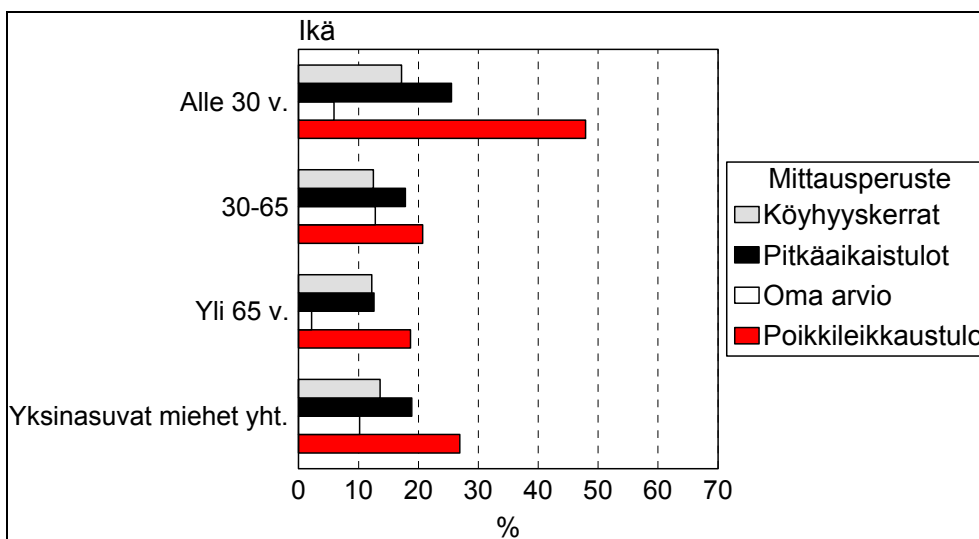
Kuvio 6.1b. Pitkäaikaisesti köyhät henkilöt kotitaloustyyppin mukaan vuosina 1995-1998

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

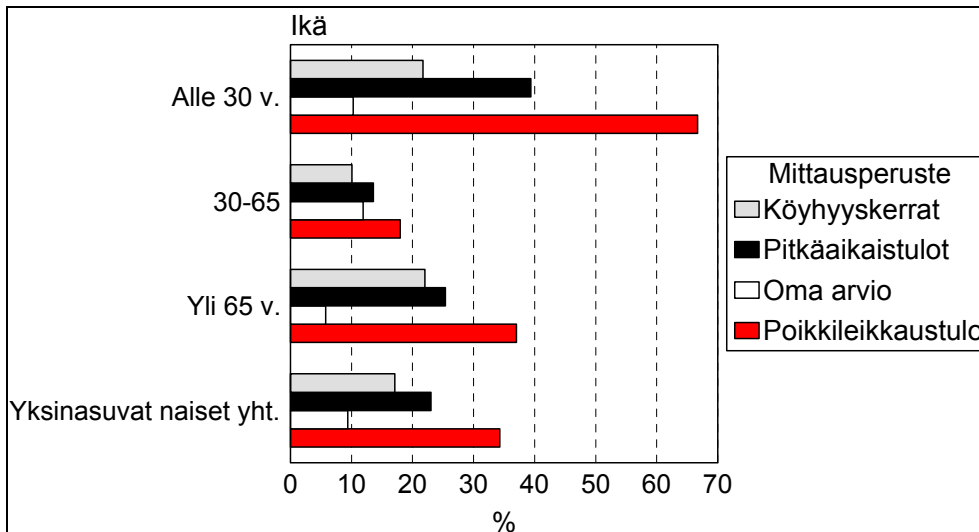
¹⁵ Lapsia ovat kaikki alle 16-vuotiaat ja 16-24-vuotiaat, jotka asuvat vanhempiensa kanssa eivätkä ole työssä.

Kuvio 6.2a. Yksinasuvat pitkäaikaisköyhiksi luokitellut miehet iän mukaan vuosina 1995-1998 ¹⁶

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

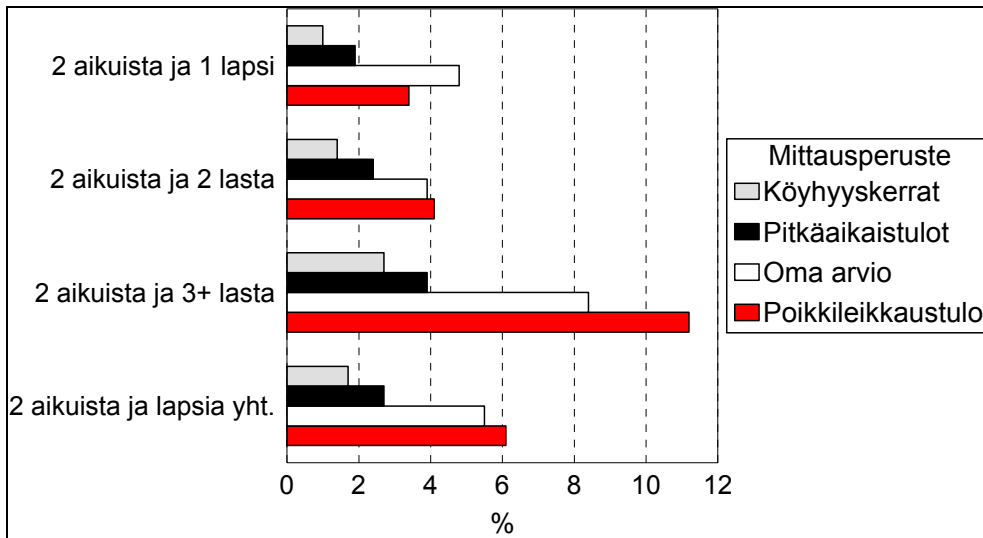
Kuvio 6.2b. Yksinasuvat pitkäaikaisköyhiksi luokitellut naiset iän mukaan vuosina 1995-1998

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

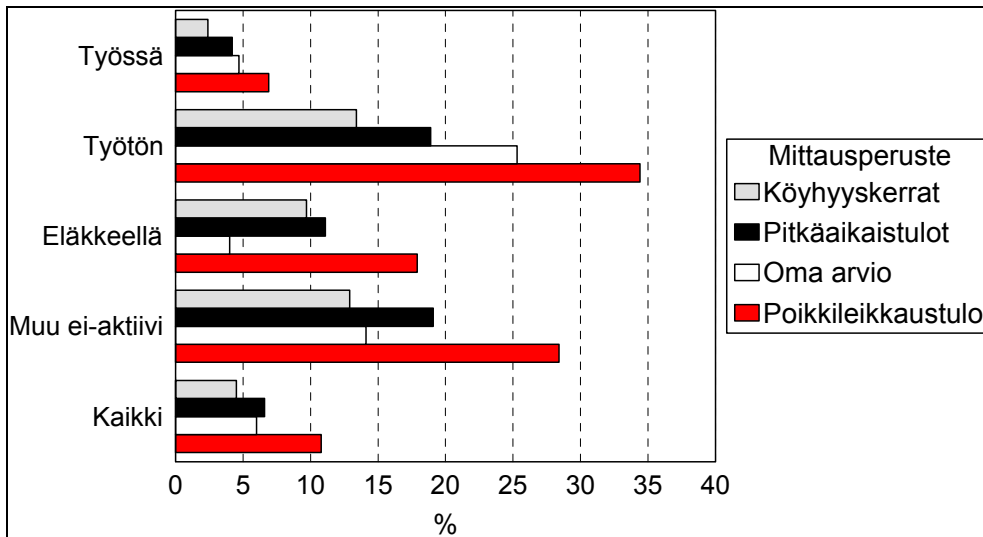
¹⁶ Pitkäaikaisköyhien miesten vanhimpaan ikäryhmään sisältyy havaintoja niin vähän, että tulosten luotettavuuteen liittyy suurta epävarmuutta.

Kuvio 6.3. Pitkäaikaisköyhiksi luokitellut henkilöt kahden aikuisen lapsiperheissä vuosina 1995-1998

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Kuvio 6.4. Pitkäaikaisköyhiksi luokitellut henkilöt kotitalouden työmarkkina-aseman mukaan vuosina 1995-1998¹⁷

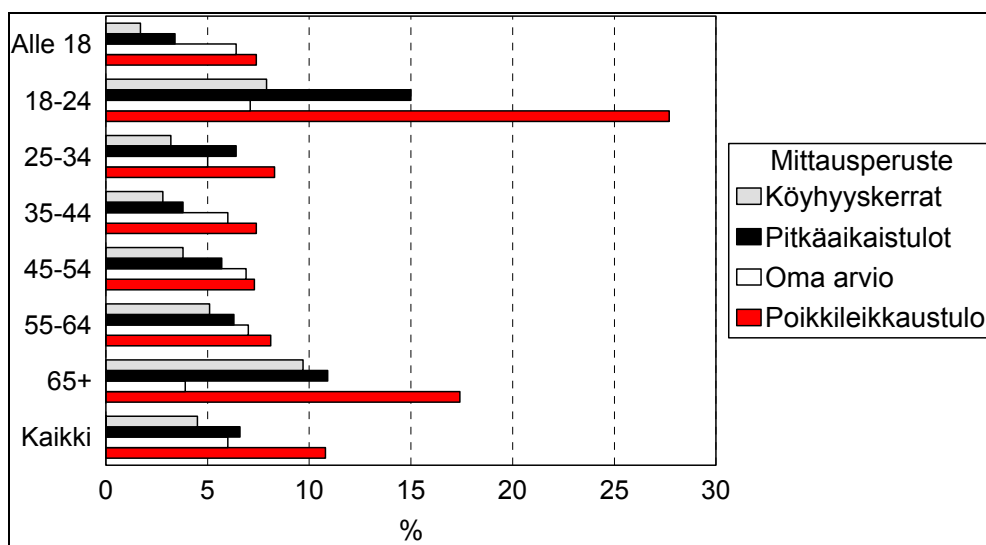
Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

¹⁷ Henkilön työmarkkina-aseman hierarkkinen luokka on muodostettu niin, että aina ylempänä oleva luokka valitaan viiteryhmäksi ensisijaisesti. Esimerkki: Jos henkilön taloudessa on joku työssä, valitaan luokka 1. Jos ei ole ketään työssä, mutta ainakin yksi työtön, on luokka 2. Edelleen jos ei ole ketään työssä eikä työttömänä, mutta yksikin eläkkeellä oleva, tulee luokaksi 3.

Taulukko 6.3. Henkilöiden työmarkkina-asema ja pitkäaikaisköyhyys 1995-1998

Työmarkkina-asema	Köyhyden mittausperuste			
	Pitkäaikaistulo 1995-1998	Köyhyyskerrat 1995-1998	Oma arvio 1995-1998	Vuositulo 1998
Henkilö kuului 1999 kotitalouteen, jonka työmarkkina-asema on hierarkkisesti seuraava:	%	%	%	%
1. Vähintään yksi työllinen	4	2	5	7
2. Ei työllisiä, väh. yksi työtön	19	13	25	34
3. Eläkkeellä	11	10	4	18
4. Muu ei-aktiivi (esim. opiskelijat)	19	13	14	28
Kaikki	7	5	6	11

Köyhyysrajana 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Kuvio 6.5. Pitkäaikaisköyhiksi luokitellut iän mukaan vuosina 1995-1998

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

6.4 Pitkäaikaisköyhyys EU-maissa

Taulukossa 6.4 on esitetty Euroopan unionin maiden pitkäaikaisköyhien osuudet eri mittaustavoilla. Kaikkiaan EU-alueella oli pitkäaikaisesti köyhiä keskimäärin noin yhdeksän prosenttia väestöstä, kun köyhyys lasketaan EU:n suositusten mukaan. Köyhyysasteiden vaihtelu maittain oli melko laajaa. Suomessa, Tanskassa ja Hollannissa köyhyysasteet olivat muita maita alemmat, noin viisi prosenttia ja Portugalissa 14. Jos taas otetaan huomioon koko tarkasteluperiodin aikana saadut keskimääräiset tulot, olivat köyhyysasteet kauttaaltaan korkeammat. Köyhyysasteet kasvoivat prosentuaalisesti suunnilleen saman verran eri maissa. Maiden järjestys säilyi kuitenkin edelleen suurin piirtein entisellään. Kaikissa maissa pitkäaikainen köyhyysriski oli selvästi pienempi kuin tutkimusjakson viimeisen vuoden poikkileikkaustiedoista laskettu köyhyysriski (kuvio 6.6).

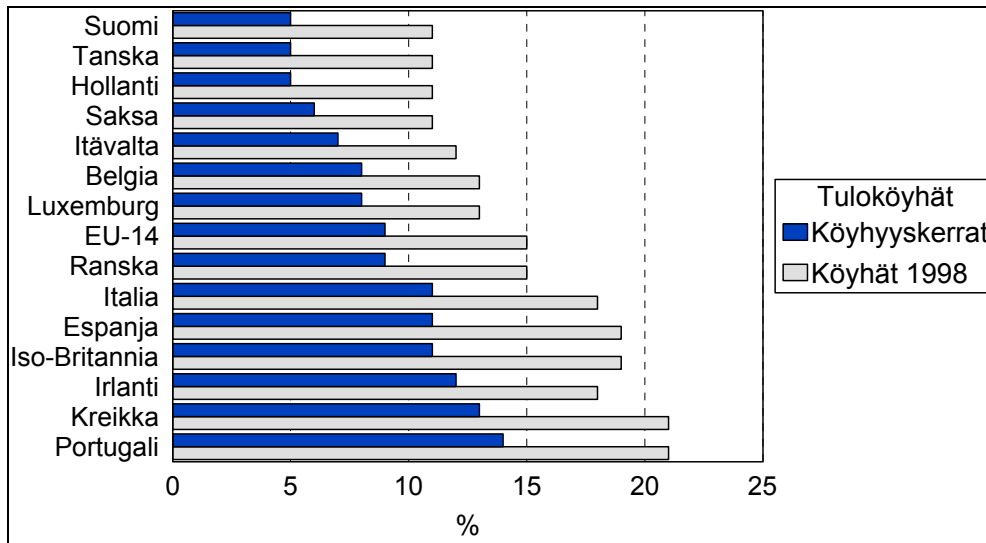
Taulukko 6.4. Pitkäaikaisköyhät tulojen ja oman arvion mukaan EU-maissa 1995-1998

Maa	Köyhyyskerrat Köyhä 3 vuotta 4:stä %	Pitkäaikaistulot Köyhä 4 vuoden tulojen mukaan %	Oma arvio %
Tanska	5	6	3
Suomi	5	7	6
Hollanti	5	8	4
Saksa	6	10	.
Itävalta	7	9	7
Belgia	8	10	6
Luxemburg	8	11	3
Ranska	9	12	7
Espanja	11	16	16
Iso-Britannia	11	16	3
Italia	11	17	12
Irlanti	12	17	11
Kreikka	13	17	35
Portugali	14	20	30

Ruotsi ei ollut mukana tutkimuksessa. Saksassa omaa arviota ei kysytty. Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Lähde: ECHP 1996-1999.

Kuvio 6.6. Pitkäaikaisesti tuloköyhät (kolme vuotta neljästä) EU-maissa vuosina 1995-1998 ja köyhät vuonna 1998

Ruotsi ei ollut mukana tutkimuksessa.

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Lähde: ECHP 1996-1999

Suomi, Tanska ja Hollanti eroavat muista maista siten, että näissä maissa pitkäaikaisesti köyhien osuus oli hieman alle puolet vertailukohtana olevasta poikkileikkausasetelmas- ta lasketusta köyhyydestä. Muissa EU-maissa pitkäaikaisesti köyhien osuus oli selvästi yli puolet poikkileikkausajankohdan köyhyydestä. Tulos merkitsee sitä, että Suomessa, Tanskassa ja Hollannissa toteutettu köyhyyttä vastustava sosiaalipolitiikka on ollut mui- ta maita tehokkaampaa. Aikaisemmat kansainväliset tutkimukset köyhyyden riskien ja hyvinvointivaltiomallien yhteyksistä ovat osoittaneet, että köyhyysasteet ovat alhai- simmat Pohjoismaissa, seuraavaksi alimmat Keski-Euroopan maissa ja korkeimmat ete- läisessä Euroopassa ja Iso-Britanniassa (Ritakallio 2002, Statistics in Focus 2003). Sama johtopäätös pätee myös pitkäaikaisköyhyyteen.

6.5 Pitkäaikaisköyhien tulot

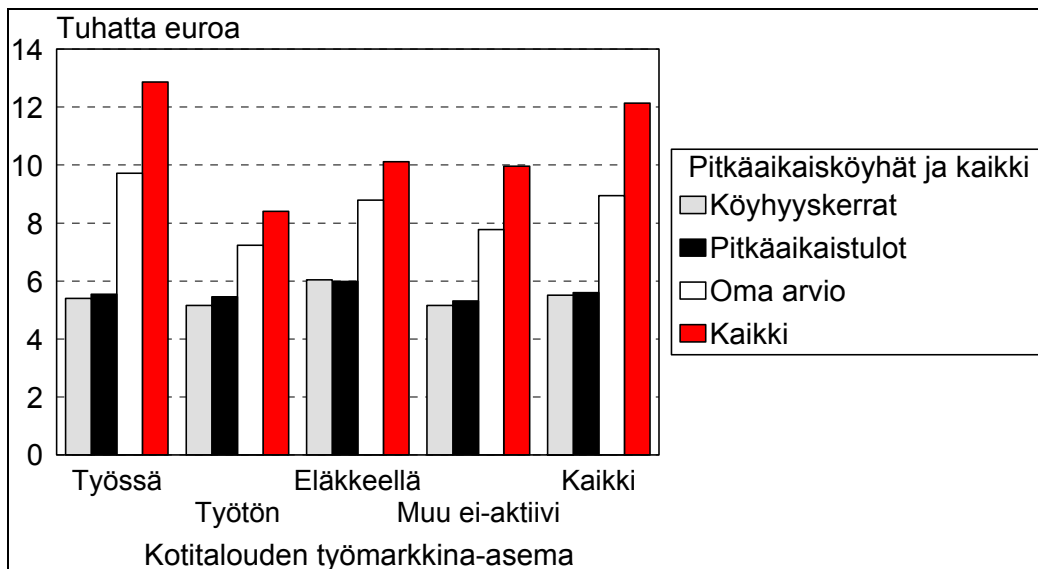
Kuviossa 6.7 on esitetty pitkäaikaisesti köyhien henkilöiden keskimääräiset mediaanitu- lot taustakotitalouden työmarkkina-aseman mukaan tarkasteluperiodin aikana. Kuviossa on vertailukohtana kaikkien suomalaisten tulot työmarkkina-aseman mukaan. Pitkäai- kaisesti köyhien käytettävissä olevat mediaanitulot kulutusyksikköä kohti olivat keski- määrin 5 600 euroa vuodessa tarkastelujakson aikana. Samanaikaisesti koko väestön vastaavat tulot olivat 12 100 euroa. Pitkäaikaisköyhien tulot olivat hieman alle puolet koko väestön keskituloista.

Tuloperusteisilla mittareilla köyhiksi luokiteltujen eläkeläistalouksien tulot olivat hieman muita pitkäaikaisköyhiä paremmat ja ne olivat hieman lähempänä köyhyysrajaa kuin muilla. Heidän tulonsa ja statusensa ovat ilmeisesti vakaammat työmarkkinoilla oleviin verrattuna. Subjektiiivisesti pitkäaikaisköyhien tulot kaikissa ryhmissä olivat keskimäärin korkeammat kuin tulojen mukaan pitkäaikaisköyhiksi luokitelluilla. Oletettavasti elämiseen ja asumiseen liittyvät pakollisen luonteiset maksut näkyvät ihmisten omista arvioista. Käytettävissä olevat tulot on vaikeata saada riittämään elämiseen, jos nämä maksut suhteessa tuloihin ovat suuret tulojen tasosta riippumatta.

Pitkäaikaisesti köyhien miesten ja naisten mediaanitulojen tarkastelu ikäryhmittäin osoitti, että miesten tulot olivat alle 30-vuotiaiden ja 30-64-vuotiaiden ikäryhmissä hieman pienemmät kuin naisten. Eroa ei ollut kovin paljoa, vuositasolla keskimäärin noin 400 euroa. Miesten kesken tulojako on naisia eriarvoisempaa, mikä mainituissa ikäryhmässä ilmenee naisia pienempinä keskituloina köyhässä väestönosassa. Koko väestössä miesten keskitulot olivat näissä ikäryhmissä aina suuremmat kuin naisilla.

Kuinka paljon sitten ihmiset ansaitsivat eri maissa, ja minkä suuruisilla tuloilla jäätiin köyhyysrajan alapuolelle? Paljonko euroina on eri maiden köyhyysraja? Vertailutiedot EU-maiden pitkäaikaisköyhien ja koko väestön tuloista korjattuna ostovoimakertoimella näkyvät kuvioista 6.8. Kuvioon on myös merkitty keskimääräinen köyhyysraja, jonka alapuolelle jäävät olivat pitkäaikaisköyhiä määritelmän mukaan.

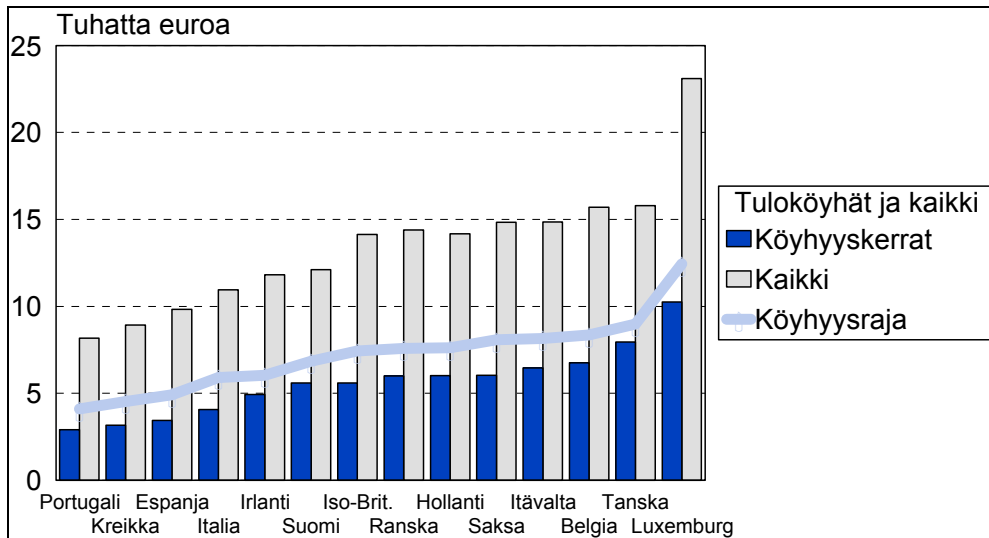
Kuvio 6.7. Ekvivalentti käytettävissä oleva rahatulo (keskimääräinen mediaanitulo henkeä kohti/vuosi) 1000 euroa vuosien 1995-1998 aikana henkilön kotitalouden työvoima-aseman mukaan, pitkäaikaisköyhät ja koko väestö

Lähde: ECHP 1996-1999.

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Kuvio 6.8. Ekvivalentti käytettävissä oleva rahatulo EU-maissa (keskimääräinen mediaanitulo henkeä kohti/vuosi) 1000 euroa 1995-1998 aikana, pitkäaikaisköyhät ja koko väestö

Lähde: ECHP 1996-1999.

Köyhyyssraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Suomi asettui tulojen suuruudessa hieman keskikastin alapuolelle juuri ennen Etelä-Euroopan maita ja Irlantia. Kuvioista nähdään selkeästi EU-maiden sisäinen hajonta. Esimerkiksi eteläisen Euroopan maat ja Irlanti ryhmittäytyivät kaikkien asukkaitensa keskimääräisten tulojen mukaan ostovoimaltaan samaan ryhmään kuin Luxemburgin pitkäaikaisköyhiksi määritellyt. Muut Pohjois- ja Keski-Euroopan maat sijoittuivat maiden tulojakauman yläpäähän.

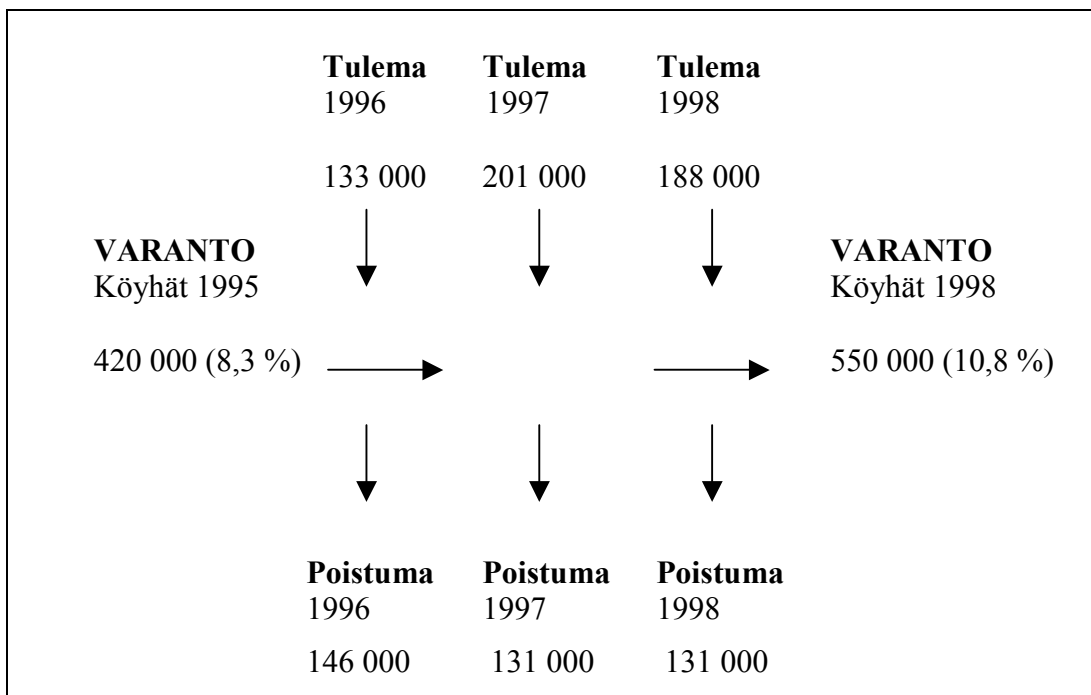
Tulojen määrää tulkittaessa on muistettava, että tuloihin ei sisälly mitään arvioita julkisista varoista kustannettujen palveluiden käytöstä. Maiden keskinäinen järjestys voi poiketa tässä esitetystä, jos koulutus-, terveys- ja muiden julkispalvelujen käytön arvo saadaan sisällytyksi tuloihin. Julkispalvelujen vaikutus tulojen muodostuksessa voi kuitenkin olla oletettua vähäisempi (Smeeding et al. 1993), joskaan ei merkityksetön. Kehitystyö tällä saralla jatkuu, ja luvassa on aikanaan yhä täsmällisempiä tietoja myös julkispalvelujen käytön huomioivasta tulotasosta EU:n alueella.

6.6 Pitkäaikaisen köyhyyden ja poikkileikkausasetelmasta lasketun köyhyyden päällekkäisyys

Tarkastelujakson ensimmäisen vuoden poikkileikkausköyhistä enemmistö eli 60 prosenttia kuului myös pitkäaikaisköyhiin jakson aikana, kun köyhyyden kriteerinä on tulojen suuruus tarkastelujaksolla. Kuvion 6.9 mukaan koko jakson aikana köyhiksi tulleista

hieman yli 400 000 (poistuma) henkilöä oli selvinnyt pois köyhyydestä riittävän toimeentulon piiriin. Heidän tilalleen oli saman ajan kuluessa tullut runsaat 500 000 (tulema) uutta henkilöä, joiden käytettävissä oli ollut tuloja köyhyysrajaa vähemmän. Vaihtuvuus on siten melko suurta, mutta köyhien "varanto" oli kasvanut jakson aikana. Jakson päättyessä "varannon" kasvu oli yli 100 000 henkilöä jakson alkuun verrattuna. Toistuvissa poikkileikkausaineistoissa (1995, 1996, 1997 ja 1998) osa henkilöistä voi olla väli vuoden ei-köyhä, mutta voi tulla jälleen seuraavana vuonna uudelleen köyhäksi. Sama henkilö voi näin sisältyä esimerkiksi kahtena vuotena tulijoihin, jos hän on välillä poistunut köyhyydestä tai kahtena vuotena poistuneisiin, jos häntä ei ole luokiteltu köyhäksi peräkkäisinä vuosina.

Kuvio 6.9. Tuloköyhyyden dynamiikka, vuosittaiset poikkileikkaustiedot 1995-1998

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Kun neljän vuoden jaksoa tarkastellaan viimeisen vuoden poikkileikkaustiedoista lähtien, oli silloisista köyhistä noin puolet myös pitkäaikaisköyhiä, kun köyhyyden kriteerinä on edellä mainittu pitkäaikaistulon määrä. Yhtenä vuotena köyhyysrajan alapuolelle putoaminen merkitsee näin melkoista riskiä kuulua toistuvasti tai pitkäaikaisesti köyhien joukkoon. Toisin sanoen, köyhänä pysyneiden ydinjoukon muodostavat ne 200 000 – 300 000 kansalaista, jotka tässä tutkimuksessa käytetyillä mittareilla lukeutuvat pitkäaikaisesti köyhään väestöosaan.

6.7 Pitkäaikaisköyhyyden rakenne

Millainen oli sitten pitkäaikaisesti köyhiksi määriteltujen henkilöiden joukko? Taulukoissa 6.5-6.7a ja b sekä kuviossa 6.10 kuvataan pitkäaikaisköyhien rakennetta henkilön taustakotitalouden ominaisuuksien mukaan. Taustaksi taulukoissa esitetään myös poikakileikkausköyhyyden rakenne vuodelta 1998 ja koko väestön rakenne. Tulosten tulkinta perustuu kuten edellä pitkäaikaisköyhyyden mittaamiseen köyhyyskerroilla, pitkäaikais-tuloilla ja omilla arvioilla.

Taulukosta 6.3 nähtiin, että yksi tai useampi työssä käyvä saattoi pelastaa pitkäaikaisköyhyydeltä. Suurin ryhmä eli lähes puolet pitkäaikaisköyhistä kuului kuitenkin vähintään yhden työllisen talouksiin, kun köyhyyttä mitataan pitkäaikaistuloilla (taulukko 6.5). Ansiotyö ei läheskään aina taannut elämää ilman köyhyyttä. Viime vuosikymmenellä lisääntyneet pätkätyöt ja pienipalkkaiset työt yleensä olivat omiaan kasvattamaan köyhyyttä ansiotyöstä huolimatta. Varsinkin, jos kotitalous oli kooltaan suuri, ei yhden tai useammankaan työssä käyvän tulo aina riittänyt nostamaan kotitaloutta köyhyysrajan yläpuolelle. Noin neljännes pitkäaikaisköyhistä kuului eläkeläistalouksiin. Rungas neljännes pitkäaikaisköyhistä kuului työttömien tai muiden työelämän ulkopuolella olevien talouksiin lähinnä opiskelijoihin: heistä työttömien talouksiin (ei työllisiä) kuului 11 prosenttia, ja muita ansiotyön ulkopuolella olevia oli 17 prosenttia.

Taulukko 6.5. Pitkäaikaisköyhiksi luokiteltujen henkilöiden profiili työmarkkina-
aseman mukaan vuosina 1995-1998, % köyhiksi luokitelluista

Työmarkkina-asema	Köyhyys- kerrat	Pitkä- aikaistulot	Oma arvio	Vuositulot 1998	Koko väestön jakauma
Henkilö kuului v. 1999 talou- teen, jossa hierarkkisesti:					
1. Vähintään yksi työllinen	41	49	60	49	76
2. Ei työllisiä, väh. yksi työtön	11	11	17	13	4
3. Eläkkeellä	30	23	9	22	14
4. Muu ei-aktiivi (mm. opisk.)	18	17	14	16	6
Kaikki	100	100	100	100	100

Lähde: ECHP 1996-1999.

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Kun mittarina on ihmisten oma arvio köyhydestään, kasvaa työllisten talouksiin kuuluvien osuus kaikista pitkäaikaisköyhistä jo 60 prosenttiin eli noin 180 000 henkilöön. Se kertoo, että elinkustannusten kanssa on erittäin suurella joukolla vaikeuksia, vaikka taloudessa on ansiotyössä käyviä. Myös työttömien talouksiin kuuluvien osuus köyhistä kasvoi omaan arvioon perustuvalla köyhyysnormilla (17 %) tulonormiin verrattuna (11 %).

Kotitaloustyypeittäin (taulukko 6.6) pitkäaikaisköyhistä pitkäaikaistulon mukaan valtaosa eli lähes kolme viidestä oli yksinasuvia, joista naisia 37 ja miehiä 20 prosenttia. Köyhyyskertojen mukaan tarkasteltuna vastaavat prosenttiosuudet olivat 41 ja 20. Kun mittarina on oma arvio, vähenee yksinasuvien osuus köyhistä 16 ja 11 prosenttiin. Kaikkien lapsiperheiden kohdalla omaan arvioon perustuva köyhyys taas kasvaa verrattuna pitkäaikaistulonormiin. Runsas puolet pitkäaikaisköyhistä kuuluu lapsiperheisiin itse arvioituna, mutta tulonormin mukaan vain neljännes.

Taulukko 6.6. Pitkäaikaisköyhiksi luokiteltujen henkilöiden profiili kotitaloustyyppin mukaan vuosina 1995-1998, % köyhiksi luokitelluista

Kotitaloustyyppi	Köyhyyskerrat	Pitkäaikaistulot	Oma arvio	Vuositulot 1998	Koko väestön jakauma
Henkilö kuului v. 1999 ao. talouteen:					
Yksin asuva mies	21	20	11	17	7
Yksin asuva nainen	41	37	16	34	11
Kaksi aikuista	10	11	12	13	23
Yksinhuoltaja ¹⁸	(2)	(2)	7	4	3
Kaksi aikuista ja lapsia	16	17	39	25	42
Kolme+ aikuista ja lapsia	5	5	8	2	6
Muut	5	8	7	5	8
Kaikki	100	100	100	100	100

Lähde: ECHP 1996-1999.

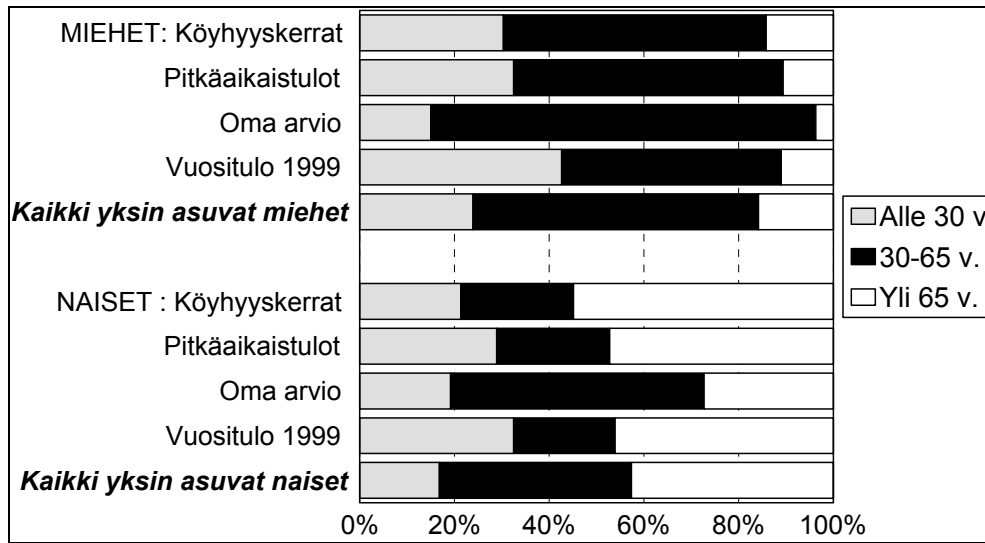
Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Yksin asuvia miehiä ja naisia on syytä tarkastella vielä ikäryhmittäin köyhyyskuvan monipuolistamiseksi. Kuviossa 6.10 on esitetty kolmen pitkäaikaisköyhyysmittarin mukainen ja poikkileikkaustietoihin perustuva ikäryhmittäinen jakauma erikseen miehistä ja naisista. Ikäryhmiä on kolme, otos ei mahdollista tiuhemman ikäryhmittäisyyden käyttöä. Alimmat palkit "Kaikki yksinasuvat miehet" ja "Kaikki yksinasuvat naiset" on otettu mukaan vertailua helpottamaan. Ne kuvaavat yksinasuvien ikäryhmäjakaumaa koko väestön tasolla.

Kaikkiin yksin asuviin verrattuna 30-65-vuotiaat pitkäaikaisköyhät miehet ja naiset arvioivat itse rahojensa riittävyyden paljon heikommaksi kuin tulonormiin perustuva köyhyysmittareilla mitattuna. Tämä taas heijastuu siihen, että nuorten ja iäkkäiden ikäryhmissä subjektiivisesti köyhien osuus pienenee.

¹⁸ Yksinhuoltajien talouksiin kuuluvia henkilöitä pitkäaikaisköyhien (pitkäaikaistulo ja köyhyyskerrat) joukossa oli niin vähän, että tulosten luotettavuuteen liittyy suurta epävarmuutta.

Kuvio 6.10. Pitkäaikaisköyhiksi luokiteltujen yksinasuvien miesten ja naisten profiili iän mukaan vuosina 1995-1998, % pitkäaikaisköyhistä

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.
Lähde: ECHP 1996-1999.

Ikäryhmittäin tulonormin mukaan tarkasteltuna pitkäaikaisesti köyhien ryhmässä ovat enemmistönä iäkkäät henkilöt (taulukot 6.7a ja 6.7b). Vanhuuseläkeikäiset muodostavat tästä ryhmästä noin neljänneksen pitkäaikaistuloilla mitaten ja kolmanneksen köyhyyskerroilla mitaten. He eivät kuitenkaan itse arvioi rahojensa riittävyttä huonoksi yhtä usein. Vain yksi kymmenestä pitkäaikaisköyhästä oli yli 65-vuotias, kun köyhyys perustui omaan arvioon. Keski-ikäiset 35-54-vuotiaat kasvattivat osuuttaan pitkäaikaisköyhien joukossa, jos mittarina on oma arvio. Sukupuolten mukaisessa tarkastelussa korostuu eläkeikäisten naisten huomattavan suuri osuus pitkäaikaisesti köyhien joukossa.

Taulukko 6.7a. Pitkäaikaisköyhien henkilöiden profiili iän mukaan vuosina 1995-1998, % pitkäaikaisesti köyhiksi luokitelluista

Ikä	Köyhyyskerrat	Pitkäaikaistulot	Oma arvio	Vuositulot 1998	Koko väestön jakauma
Henkilö kuului v. 1999 ao. ikäryhmään:					
Alle 18 v.	9	12	24	16	23
18-24	15	19	10	22	8
25-34	9	12	11	10	13
35-44	9	9	15	10	15
45-54	14	14	18	11	16
55-64	12	10	12	8	10
65+	32	24	10	23	15
Kaikki	100	100	100	100	100

Lähde: ECHP 1996-1999.

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Taulukko 6.7b. Pitkäaikaisköyhien miesten ja naisten profiili iän mukaan vuosina 1995-1998, % pitkäaikaisesti köyhiksi luokitelluista

Ikä/Miehet/Naiset	Köyhyyskerrat		Pitkäaikaistulot		Oma arvio		Vuositulot 1998		Koko väestön jakauma	
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N
Henkilö kuului v. 1999 ao. ikäryhmään:										
0-17	10	8	10	13	27	22	18	14	24	22
18-24	17	13	22	17	11	9	21	22	9	8
25-34	10	8	14	11	10	11	10	10	13	12
35-44	12	8	11	7	14	16	14	8	15	14
45-54	21	9	20	10	16	20	16	7	17	16
55-64	16	10	13	8	16	9	9	7	11	11
65+	14	44	10	34	6	13	12	32	11	17
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lähde: ECHP 1996-1999.

Köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kulutusyksikkö OECD:n modifioitu.

Yhteenveto

Molemmat edellä esitetyt objektiiviset mitat (köyhyyskerrat ja pitkäaikaistulot) antavat jokseenkin samansuuntaisen kuvan pitkäaikaisköyhyydestä. Pitkäaikaistuloon perustuva mittari tuottaa hieman enemmän köyhiä (6,6 %) kuin köyhyyskertoihin perustuva mittari (4,5 %). Subjektiiivisesti köyhiä oli 6 prosenttia väestöstä. Tämä omaan arvioon perustuva köyhyys poikkeaa eräissä väestöryhmissä oleellisesti tuloperusteisten mittojen antamasta köyhyyskuvasta ja se yksilöi sängen usein eri henkilöt köyhiksi kuin objektiiviset mitat.

Omaan arvioon perustuva köyhyysmitta tuottaa muita ryhmiä korkeamman köyhyysasteen ennen muuta työttömien talouksissa, joissa ei ole työllisiä (25 %) ja muiden eityövoimaan kuuluvien talouksissa (14 %). Myös yksinhuoltajaperheissä omaan arvioon perustuva köyhyys (14 %) on muita ryhmiä selvästi korkeampi. Kahden aikuisen lapsiperheissä subjektiivinen köyhyys oli melko alhainen (n. 5 %), mutta se oli noin kaksi kertaa yleisempää kuin tämän ryhmän tuloperusteinen köyhyys. Työttömien perheissä subjektiivinen köyhyys oli noin neljänneksen tuloperusteista köyhyyttä korkeampi.

Omaan arvioon perustuva mitta tuottaa tuloperusteisia mittoja matalamman köyhyysasteen yksinasuvien nuorten ja yksinasuvien iäkkäiden henkilöiden kohdalla. He kuuluvat useimmiten eläkeläis- tai opiskelijatalouksiin. Kysymys voi olla siitä, että eläkkeellä olevat iäkkäät henkilöt ja opiskelevat nuoret eivät tyypillisesti investoi ja sitoudu merkittäviin taloudellisiin hankkeisiin. Jos tuloja on niukasti, on menot pidettävä sen mu-

kaisina. Tämä saattaa selittää, miksi itse arvioitu köyhyys heidän kohdallaan on alhaisempi kuin tuloihin perustuva köyhyysnormi antaa odottaa.

Tuloperusteista köyhyysnormia käyttäen päätulos on, että yksinasuvilla naisilla, erityisesti vanhemmalla iällä oli suuri riski jäädä pysyvästi köyhyyteen. Pienituloisiin eläkeläisiin kohdistettuja eläke- ja asuntopoliittisia tukitoimia tulisi jatkossa tehostaa. Myös nuoret yksinasuvat naiset ovat riskiryhmässä. Ihmisten omat arviot maksukyvystään taas olivat heikoimmat työttömien talouksissa, joissa myös tuloperusteinen köyhyys oli korkea. Kun työuraan tulee ongelmia, olivatpa ne sitten työttömyyttä, katkonaisia työsuhteita tai pienipalkkaisuutta, oli henkilöllä muita suurempi riski joutua pitkäaikaiseen köyhyyteen varsinkin yksinäistalouksissa. Vaikka suhteellisen harva työllisten talouksiin kuuluva oli pitkäaikaisesti köyhä, oli heidän osuutensa merkittävä, lähes puolet pitkäaikaisesti köyhistä. Palkka-, työvoima- ja koulutuspolitiikka ovat avainasemassa pienituloisten työllisten tai työttömien taloudellisen tilanteen auttamiseksi.

7. Sosio-demografinen liikkuvuus ja köyhyys

Sosiaalipoliittiset etuusjärjestelmät ovat kaikkialla pääasiassa ns. syyperusteisesti organisoituja. Syyperusteisten järjestelmien lähtökohtana on ollut havainto toimeentulon ja köyhyiden riskin elinvaiheittaisesta vaihtelusta elämäntilanteen mukaan. Osa riskeistä liittyy perinteisen elämäntapa-erityisesti lasten syntymään ja vanhuuteen. Toiset riskit puolestaan ovat satunnaisempia ja vaikeammin ennakoitavissa kuten parisuhteen hajoaminen, yksinhuoltajuus, sairaus, työkyvyttömyys ja työttömyys. Perinteiseen elämäntilanteeseen vaihemalliin on uutena jaksena viime vuosikymmenten aikana tullut opiskelu, mikä usein merkitsee pienituloisuutta ja köyhyysrajan alapuolella elämistä.

Pohjoismaat ovat onnistuneet poistamaan köyhyyttä varsin hyvin. 1960-luvulta alkanut sosiaalipoliittisen kehityskausi, joka yhdisti suotuisaan yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen kehitykseen, teki Suomesta muiden Pohjoismaiden tavoin sosiaalipoliittisen mallimaan. Hyvä työllisyys, kahden tulonsaajan perhemalli, kaupungistumiseen liittynyt palkkatyö ja monilapsisten perheiden vähentyminen yhdessä tehokkaan eläke- ja perhepolitiikan kanssa lähestulkoon poistivat köyhyyden. Poikkileikkaus- ja trenditutkimukset ovat osoittaneet, että monien ”riskiryhmien” kohdalla köyhyys ei 1990-luvun alussa ollut sen yleisempää kuin muissakaan väestöryhmissä. (Ritakallio 1994b; Jäntti, Kangas & Ritakallio 1997; Forssén 1998; Jäntti & Ritakallio 2000.)

Yleinen käsitys on, että edellä mainitut sosiaaliset riskit – ennen muuta työttömäksi jääminen, sairastuminen, opiskelun aloittaminen ja yksinhuoltajuus – heikentävät toimeentuloa ja suistavat ihmisiä köyhyyteen. Käsitystä vahvistaa kokemukset viime vuosikymmenen yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta, joka näyttää muuttaneen tilanteen niin meillä kuin muuallakin (Julkunen 2000; Ritakallio 2001a). Mikään ei enää viittaa siihen, että köyhyys olisi voitettu, melkein päinvastoin. Tämä näkyy myös sosiaalipoliitikassa. Köyhyys on palannut takaisin niin poliittiseen retoriikkaan kuin poliittiseen toimintaan. Esimerkiksi Euroopan unionin sosiaalipoliitikassa juuri kysymys köyhyydestä on viime vuosina noussut keskeisimmäksi teemaksi (Atkinson, Cantillon, Marlier & Nolan 2001). Yhteiskunnallisena ongelmana pitkäkestoinen, jopa pysyvä köyhyys on pulmallinen asia ja tärkeä tutkimisen aihe.

Tässä kappaleessa ei kuitenkaan pureuduta köyhyyden pitkäkestoisuuteen – mitä on jo tutkittu edellä olevissa kappaleissa. Tarkastelun kohteena ovat lähinnä köyhyysstatus-taan kahden vuoden välillä muuttaneet henkilöt. Kohteena ovat köyhyyteen vuoden aikana pudonneet ja köyhyydestä vuoden aikana pois päässeet: köyhyyden dynamiikka. Erityisesti tarkastellaan kahden ajankohdan välisen köyhyysliikkuvuuden yhteyttä samalla aikavälillä sattuneisiin elämäntapahtumiin. Missä määrin erilaiset elämäntapahtumat selittävät köyhyysliikkuvuutta? Missä määrin sosio-demografinen liikkuvuus on yhteydessä köyhyyteen ja köyhyysliikkuvuuteen ts. siihen, missä määrin ei-köyhistä tulee köyhiä ja päinvastoin. Köyhyyden selitysmalleja tarkastellaan rinnakkain tulo-

köyhyyden ja koetun (subjektiivisen) köyhyyden näkökulmista. Oletuksena on, että koettu köyhyys reagoi herkemmin sosio-demografisiin riskeihin kuin tuloköyhyys. Oletus perustuu siihen, että sosiaalivakuutusjärjestelmät patoavat suurta tulopudotusta ja tuloköyhyyden toteutumista. Tästä huolimatta tulojen pienentyminen ja huoli tulevasta saattaa aiheuttaa epävarmuutta ja kokemuksen köyhyydestä.

Todennäköisyysvertailujen ohella tässä kappaleessa tuodaan esiin, mitkä sosio-demografisen liikkuvuuden muodot ovat voimakkaimmin yhteydessä köyhtymiseen ja köyhyydestä poispääsemiseen. Tällä tiedolla on myös suuri käytännön sosiaalipoliittinen merkitys. Sosiaalipoliitiikan harjoittamisen kannalta on keskeistä tunnistaa köyhyyttä laukaisevat tekijät samoin kuin väylät pois köyhyydestä. Jos jokin elämäntapahtuma näyttää olevan erityisen voimakkaassa yhteydessä köyhyyden lisääntymiseen on luonnollista olettaa, että juuri kyseiseen elämäntapahtumaan liittyviä etuuksia parannetaan.

Eräät aiemmat tutkimukset antavat viitteitä siitä, että kaikissa maissa saman kaltaiset taustatekijät ennustavat köyhyyttä ja köyhyyden dynamiikkaa (OECD 2001). Perhe- ja työmarkkinatilanne tulevat esiin kaikissa maissa, mutta eri tyypistä sosiaalipoliittikkaa noudattavissa maissa näiden tekijöiden voima ja suhteellinen merkitys vaihtelevat. Perhetekijöiden ja työmarkkinoiden vaikutus on Yhdysvalloissa suurempi kuin Euroopassa. Lisäksi kyseisten tekijöiden vaikutus on sukupuolistunut. Esimerkiksi Saksassa perheeseen liittyvät tekijät, ennen muuta parisuhteen purkautuminen, laukaisee naisten köyhyyden. Englannissa taas naisten köyhyys liittyy työmarkkinatilanteeseen.

Aiempiin tutkimuksiin perustuen lähtökohtaoletuksena on, että työssäkäynnin vähentyminen kotitaloudessa, lapsiluvun kasvu, aviosuhteen päättymisen, opiskelun aloittaminen, vakava sairastuminen ja eläkkeelle siirtyminen lisäävät köyhäksi joutumisen riskiä. Vastaavasti työmarkkinaosallistuvuuden kasvu, lapsiluvun vähentyminen, aviosuhteen siirtyminen ja opiskelun lopettaminen lisäävät todennäköisyyttä päästä pois köyhyydestä.

Tarkastelu kohdennetaan vuosien 1997 ja 1998 välisiin siirtymiin Suomessa. Aineistona on Suomen ECHP-aineisto kyseisiltä vuosilta. Kaikki siirtymät koskevat kotitalouksia. Laskelmat on tehty 16 vuotta täyttäneille henkilöille heidän taustakotitaloudessaan vuodesta 1997 vuoteen 1998 tapahtuneiden muutosten mukaisesti. Esimerkiksi kun puhutaan työmarkkinamuutosten kohdalla työssäkäynnin vähentymisestä, viitataan nimenomaisesti niihin henkilöihin, joiden kotitalouksissa työssäkävien lukumäärä on vähentynyt. Sama pätee myös kaikkiin muihin tarkasteluihin: muutokset koskevat henkilön kotitaloutta, ei aina pelkästään henkilöä itseään. Esitystavallisen sujuvuuden vuoksi tekstissä toisinaan puhutaan yksilöistä ja heille sattuneista muutoksista. Tarkasti ottaen kyseessä on aina taustakotitaloudessa tapahtuneet muutokset.

7.1 Tuloköyhyyden ja koetun köyhyyden dynamiikka 1997-1998

Aiempien poikkileikkaustutkimusten ja tämän tutkimuksen aiempien kappaleiden perusteella tiedetään, että suomalaiset köyhyysluvut ovat olleet kansainvälisesti katsottuna hyvin alhaisia. Aiemmillä poikkileikkaustiedoilla ei sen sijaan ole pystytty tarkastelemaan huono-osaisuuden kestoa ja dynamiikkaa. Kuinka monet köyhien joukosta ovat pysyvästi köyhiä? Kuinka suurta virta yhtäältä köyhyyteen ja yhtäältä ulos köyhyydestä on? Kuinka nopeaa tämä ”köyhyydekierto” on?

Taulukko 7.1 pureutuu tähän problematiikkaan. Koko 16 vuotta täyttäneestä väestöstä 3,8 prosenttia oli tuloköyhyyden alapuolella sekä vuonna 1997 että vuonna 1998. Niitä liikkuvia köyhiä, jotka olivat köyhydessä 1997, mutta eivät enää vuotta myöhemmin, oli kolmisen prosenttia. Niitä, jotka eivät olleet vuonna 1997 köyhiä, mutta olivat köyhtyneet vuoteen 1998 mennessä, oli kaksinkertaisesti tuo osuus (7,2 prosenttia). Köyhtyminen oli siis yleisempää kuin tulojen parantuminen. Vuoden 1997 tuloköyhistä seuraavana vuonna 58 prosenttia heistä oli edelleen köyhyysrajan alapuolella. Valtaosa yhtenä vuotena tuloköyhäksi määrittävistä on köyhiä myös seuraavana vuotena. Niitä, jotka olivat molempina vuosina köyhyysrajan yläpuolella, oli selvä enemmistö väestöstä, 86 prosenttia. Kahden tarkasteluvuoden aikana köyhyyttä vähintään yhtenä vuotena koki kaikkiaan noin 14 prosenttia väestöstä.

Taulukko 7.1. Tuloköyhyyden ¹⁹ dynamiikka, kokonaisprosentit

Köyhyys 1997	Köyhyys 1998	
	Ei-köyhä	Köyhä
Ei-köyhä	86,3	7,2
Köyhä	2,7	3,8

Kuten edellä todettiin, voidaan olettaa, että ihmiset reagoivat herkästi oman taloudellisen tilanteensa muutoksiin. Tulonpuudotukset, joissa objektiivisesti mitaten ei ole kyse köyhyyteen ajautumisesta, saatetaan sellaisiksi subjektiivisesti tulkita. Voi olla, että tuloihin perustuva ”objektiivinen” kuva ja ihmisten ilmaiseman ”subjektiivinen” kokemus ei ole saman kaltainen (ks. myös taulukko 6.3 edellä).

¹⁹ Tässä, kuten tämän kappaleen myöhemmissäkin tuloköyhyydestä tarkasteluissa on köyhyysrajana 60 prosenttia väestön mediaanitulosta kumpanakin vuotena erikseen laskettuna. Ekvivalenssi-skaala on ns. modifioitu OECD-skaala (ks. kappale 3.2). Aiemmin yleisesti käytettyyn 50 prosentin rajaan ja ns. perinteiseen OECD-skaalaan verrattuna tuotetaan näillä menetelyillä korkeammat köyhyysasteet ja köyhyyden painopiste siirtyy yksin asuviin ja vanhuksiin. (Ritakallio 2001b.)

Subjektiiivisesti ilmaistu köyhyys oli jonkin verran yleisempää kuin tuloköyhyys 1990-luvun lopulla ²⁰ (Taulukko 7.2). Vähintään yhtenä tarkasteluvuotena köyhyyttä subjektiivisesti kokeneiden osuus väestöstä oli lähes neljännes, mikä on yli kymmenen prosenttiyksikköä korkeampi luku kuin tuloköyhyyden kohdalla. Myös kahden tarkasteluvuoden ajan pysyvästi köyhyyttä kokeneiden väestöosuus oli lähes kaksinkertainen (6,9 prosenttia) tuloköyhyyteen verrattuna. Köyhtyneiden osuus on kummassakin lähestymistavassa samaa luokkaa (tuloköyhyys 7,2 prosenttia ja itse arvioitu köyhyys 6,6 prosenttia). Köyhyydestä pois päässeiden osuus on korkeampi koetussa köyhyydessä (9,3 prosenttia). Näiltä osin koetun köyhyyden ja tuloköyhyyden antama kuva poikkeaa toisistaan. Tulojen kohdalla köyhtyminen oli yleisempää kun taas ”rikastuminen” oli kokemuspuolella suurempaa kuin köyhtyminen. Toisin sanoen, kahden tutkimusvuoden välillä tuloköyhien väestöosuus kasvoi ja köyhyyttä subjektiivisesti kokeneiden väestöosuus väheni. Samaan havaintoon on päädytty myös vuosina 1995 ja 2000 tehtyihin poikkileikkausaineistoihin perustuvassa tutkimuksessa (Kangas & Ritakallio 2003). Kyseisellä tuloerojen voimakkaan kasvun kaudella tuloilla mitattu köyhyys lisääntyi, mutta koettu köyhyys väheni: eri menetit, eri trendit!

Kokonaisuutena tuloköyhyyden ja subjektiivisen köyhyyden dynamiikan keskinäisvertailu paljastaa, että köyhyydessä kahden vuoden aikana vähintään vuoden olleista suurin piirtein yhtäläinen (noin 30 prosenttia) osuus oli köyhiä molempina vuosina, eli kiertovauhti oli sama. Subjektiiivisesti ilmaistun köyhyyden esiintyvyys oli systemaattisesti korkeampaa kuin tuloköyhyyden. Tämän vuoksi myös liikkuvien väestöosuus oli koetun köyhyyden kohdalla korkeampi: puolitoistakertainen tuloköyhyyteen nähden (9,9 prosenttia vs. 15,9 prosenttia). Siirtymätarkasteluissa kiinnostuksen kohteena on toisena mutta ei molempina tarkasteluvuosina köyhä, 500 000 – 800 000 henkilön väestökategoria. Runsas kolme neljäsosaa väestöstä ei kokenut köyhyyttä kumpanakaan tarkasteluvuotena.

Taulukko 7.2. Koetun köyhyyden dynamiikka ²¹, kokonaisprosentit

Köyhyys 1997	Köyhyys 1998	
Ei-köyhä	Ei-köyhä 77,1	Köyhä 6,6
Köyhä	9,3	6,9

Taulukko 7.3 yhdistää kahden edellisen taulukon tarkastelut. Voidaan olettaa, että sekä pysyvyys että muutokset koetussa ja rahaköyhyydessä liittyvät loogisesti yhteen, vaikka edellä olikin tiettyä epäloogisuutta. Toisin sanoen, ne jotka ovat rahalla mitattuina molempina vuosina köyhiä myöskin kokevat muita ryhmiä voimakkaammin huonosuutensa.

²⁰ Ks. tähän liittyvästä keskustelusta tarkemmin (Kangas & Ritakallio 1996).

²¹ Ks. koetun köyhyyden = subjektiivisen köyhyyden määrittely luvuissa 3.3 ja 6.2.

Samoin voidaan olettaa, että ne jotka ”todellisuudessa” eivät vuonna 1997 olleet köyhiä mutta vuonna 1998 olivat, olisivat myös kokemuksellisesti siirtyneet ei-köyhistä (E) köyhiin (K). Mikäli oletus pitää paikkansa, suurimpien prosenttilukujen tulisi osua taulukon halkaisijalle. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

Taulukon – kuten myös kaikkien myöhempienkin taulukkojen – lukuja tulkitaan seuraavasti. Ryhmä K-K viittaa niihin henkilöihin, jotka olivat sekä 1997 että 1998 köyhiä. K-E puolestaan tarkoittaa niitä, jotka olivat köyhiä 1997 mutta eivät enää 1998. Kategoriaan E-K kuuluvat kaikki tarkastelujaksolla köyhtyneet, ts. ne jotka olivat köyhiä vuonna 1998 mutta eivät vuotta aiemmin. E-E joukkoon kuuluvat kaikki ne, joilla köyhyysoongelmia ei esiintynyt kumpaisenakaan vuonna.

Taulukkoa voidaan lukea kahdella eri tavalla: sarakkeittain (pystysuoraan) ja riveittäin (vaakasuoraan). Kussakin solussa vasemmalla puolella olevat sarakeluvut ilmaisevat sen, miten suuri prosentti tuloköyhyydellä tiettyyn asemaan sijoittuneista sijoittuu subjektiivisella mittarilla eri positioihin. Vastaavasti riveittäin luettuna jakoviivan oikealla olevat luvut ilmaisevat sen, mihin tuloköyhyyseryhmään subjektiivisella köyhyysoingelmilla itsensä tietyllä tavalla luokittelevat joutuvat. Esimerkiksi vasemman yläsolun numeroyhdistelmä 20/21 kertoo sen, että sekä vuonna 1997 että vuonna 1998 tuloköyhiksi (K-K) luokitelluista 20 prosenttia koki kumpaisenakin vuotena olevansa subjektiivisesti köyhä (K-K). Numero 21 puolestaan kertoo, että runsas viidennes subjektiivisesti köyhyyttä molempina vuosina kokeneista oli tulomittarilla köyhä molempina tarkasteluvuosina.

Taulukko 7.3. Koetun köyhyyden ja tuloköyhyyden välinen yhteys Suomessa 1997 ja 1998 (%)

Subjektiivinen köyhyys 1997-98	Tuloköyhyys 1997-98				Yhteensä
	K-K	K-E	E-K	E-E	
K-K	20/21	18/7	15/8	5/64	7/100
K-E	8/6	17/5	10/4	9/85	9/100
E-K	13/15	14/6	11/7	6/73	7/100
E-E	59/6	51/2	64/3	80/90	77/100
Yhteensä	100/7	100/3	100/4	100/86	

Molempina vuosina tuloköyhistä vain viidennes koki köyhyyttä molempina vuosina ja toisinpäin: molempina vuosina köyhyyttä kokeneista vain viidennes oli tuloköyhiä molempina vuosina. Rahalla mitatusta pysyvästä köyhyydestä huolimatta suurin osa ihmisistä ei kokenut olevansa köyhiä kumpanakaan vuotena. Molempina vuosina rahaköyhistä (K-K) peräti 59 prosenttia ei kumpanakaan tarkasteluvuotena kokenut subjektiivisella mittarilla olevansa köyhä. Vastaava, ristiriitainen tulos näkyy rivitarkastelussa.

Molempina vuosina itsensä köyhiksi kokeneista (K-K) vain 21 prosenttia oli tuloilla mittaattuna köyhiä ja 64 prosenttia ei luokittunut tuloköyhiksi kumpanakaan vuotena.

Köyhyyden mittaamisen pulmallisuutta lisää se, että keskitettäessä tarkastelu molemmilla mitoilla köyhyyspositiotansa vaihtaneisiin henkilöihin on epäloogisten (tuloilla pois köyhyydestä ja kokemuksella köyhyyteen sekä päinvastoin) ja loogisten (tuloilla ja kokemuksella köyhyyteen tai tuloilla ja kokemuksella pois köyhyydestä) virtayhdistelmien esiintyvyys lähes yhtä yleistä (46 % vs. 54 %). Nämä ristiriitaiset havainnot tullevat olemaan pontimina vielä monille myöhemmille köyhyyden mittaamisen pulmiin keskittyville tutkimuksille (ks. myös Kangas & Ritakallio 2003).

7.2 Sosio-demografinen liikkuvuus

Työmarkkinadynamiikka

Työmarkkina-asetella ja siinä tapahtuvilla muutoksilla on vahva yhteys köyhyyteen ja siinä tapahtuviin muutoksiin (ks. edellä kappale 6.3 ja OECD 2001). Siksi myös Suomea koskevan köyhyyden dynamiikan tarkastelu on syytä aloittaa juuri työmarkkinastatuksesta. Kiinnostuksen kohteena on erityisesti kolme ryhmää: 1) Kotitaloudet, joissa työllisten määrä on vähentynyt, 2) kotitaloudet joissa työllisyys on lisääntynyt ja 3) Kotitaloudet, joissa ei ole tapahtunut muutoksia. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu noin 11 prosenttia väestöstä. Nämä runsaat puoli miljoonaa suomalaista muodostavat ryhmän, jossa köyhtyminen (siirtyminen ei-köyhistä vuonna 1997 köyhiin vuonna 1998) on intuitiivisesti ajatellen suurin uhka. Sen sijaan ne 15 prosenttia suomalaisista, joiden työllisyystilanne on parantunut muodostavat joukon, jossa köyhyydestä poissiirtymisen tulisi selkeimmin näkyä. Suurimman osan (75 prosenttia) kohdalla ei ole tapahtunut merkittäviä työmarkkinasiirtymiä (Taulukko 7.4).

Taulukko 7.4. Työmarkkinamuutokset, tuloköyhyys (vasemmalla) ja subjektiivinen köyhyys (oikealla) 1997-98 (%)

Työllisten lukumäärä 1997-98	K – K	K – E	E – K	E – E	%
Ei työllisiä	17/11	3/8	5/8	75/74	100
Kasvanut	5/9	5/17	4/8	86/66	100
Sama	3 / 4	1/8	2/5	93/83	100
Vähentynyt	7/9	4/8	9/10	81/73	100
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77	100

Kovin radikaaleja eroja eri kategorioiden välillä ei prosenttilukujen valossa näyttäisi olevan. Selvin havainto on se, että niissä kotitalouksissa, joissa ei ole työllisiä, kahden vuoden kestävä köyhyys on huomattavasti yleisempää kuin muissa kotitalouksissa. Pysyvä köyhyys paikantuu siis työvoiman ulkopuolisiin ryhmiin.

Tässä kiinnostuksen kohteena ovat ne työmarkkinaryhmät, joissa työllisten lukumäärä on joko kasvanut tai pienentynyt. Edellisessä ryhmässä tulotason parantumisen tulisi näkyä siirtymänä köyhyydestä ei-köyhien kategoriaan. Näin näyttää tapahtuvankin: puolet $((5 \text{ prosenttia}/(5 \text{ prosenttia} + 5 \text{ prosenttia})) * 100)$ lähtötilanteen tuloköyhistä siirtyy pois köyhyydestä. Keskimäärinhän lähtötilanteen tuloköyhistä hieman harvempi, 43 prosenttia selvisi toisena vuotena pois köyhyydestä. Subjektiiivisen kokemuksen kohdalla tilanne on saman kaltainen. Kaksikolmasosaa $((17 \text{ prosenttia}/(9 \text{ prosenttia} + 17 \text{ prosenttia})) * 100)$ ei kokenut olevansa enää köyhä vuonna 1998. Koko väestön osalta vuonna 1997 köyhyyttä kokeneista vain alle puolet pääsi pois köyhyiden kokemuksesta. Sarakkeittainen (pystysuora K-E) todennäköisyyksien tutkiminen osoittaa, että siirtymä on kaikkein yleisin juuri niiden kotitalouksien kohdalla, joissa työllisten lukumäärä on kasvanut. Saraketarkastelu osoittaa myöskin, että köyhtymisen todennäköisyys (E-K) liittyy työllisten määrän vähentymiseen. Tuloilla mitaten köyhtymisen todennäköisyys on lähes kaksinkertainen verrattuna niihin, joiden työllisyys oli lisääntynyt. Subjektiiivisen köyhyiden kohdalla siirtymät ovat saman suuntaisia.

Vaikka edellä kuvatut siirtymät näyttävät pieniltä, niiden merkitys väestötasolla on huomattava. Esimerkiksi niitä henkilöitä, joiden kotitaloudessa työssä olevien määrä on kasvanut ja jotka ovat selvinneet ulos rahaköyhyydestä, on kaikkiaan lähes 26 000. Vastaava luku subjektiiivisen köyhyiden kohdalla on lähes 110 000. Työllisten määrän pienentyminen tuo esille vastakkaisen prosessin: lähes 31 000 joutui rahaköyhyyteen ja 43 000 subjektiiiviseen köyhyteen. Kaiken kaikkiaan pienetkin prosentuaaliset siirtymät taulukossa 7.4 merkitsevät sitä, että suuri määrä ihmisiä joko selviytyy ulos köyhyydestä tai joutuu ongelmiin.

Tarkasteltaessa kahden vuoden aikana statustaan muuttaneita työhön osallistumisen ja tuloköyhyyden osalta, saman suuntainen muutos on selvästi yleisempi (63 prosenttia) kuin ristiriitainen muutos (37 prosenttia). Koettu köyhyys käy tässä tarkastelussa yhtä voimakkaasti yksiin työmarkkinaosallistuvuudessa tapahtuneen muutoksen kanssa. Tässä tapauksessa muutosvirroista 64 prosenttia käy yksiin ja 36 prosenttia on vastakkaisia.

Aviosuhdemuutokset

Useissa maissa parisuhdemuutokset liittyvät köyhyysvaihteluihin. Toisen huoltajan poistuminen lisää luonnollisesti tulonmenetyksen riskiä ja yhden lisäansaitsijan ilmaantuminen kuvaan mukaan yleensä lisää tuloja. Perusoletukseen köyhyystutkimuksessa kuuluu se, että ilman tulonlisäystäkin, kahden henkilön siirtyminen yhteistalouteen pa-

rantaa kummankin toimeentuloa. Tämä johtuu ns. skaalaeduista mm. asumisen ja ravinnon osalta (ks. kappale 3.2).

Avioon suomalaisista oli vuodesta 1997 vuoteen 1998 mennyt 119 000 henkilöä, eroamaan vastaavana aikana oli ennättänyt runsas 65 000 henkilöä. Valtaosaltaan väestön aviollinen status oli säilynyt ennallaan. Olettamuksena on, että pariutuneiden kohdalla tulisi näkyä virta köyhydestä ulos (K-E) ja vastaavasti eronneiden todennäköisyys pudota köyhyteen (ryhmä E-K) tulisi olla korkeampi kuin muilla parisuhderyhmillä.

Taulukko 7.5. Parisuhdemuutokset ja köyhyys % (tuloköyhyys/subjektiivinen köyhyys) Suomessa 1997-1998

Parisuhde	K – K	K – E	E – K	E -E
Ennallaan	2/5	1/9	3/5	94/81
Avioon	1/3	3/11	3/5	93/81
Eronnut	15/7	10/9	2/13	73/71
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77

Taulukon 7.5 perusteella avioituminen ja eroaminen ovat tietyssä yhteydessä köyhyteen. Avioituneista oli vuonna 1997 tuloköyhiä kaikkiaan 4 prosenttia (1 prosenttia + 3 prosenttia), kun taas eronneista tuloköyhiä oli peräti 25 prosenttia (15 prosenttia + 10 prosenttia). Subjektiivisen köyhyden osalta vastaavat luvut ovat 14 prosenttia ja 16 prosenttia. Koko väestön kohdalla tuloköyhiä oli 7 prosenttia ja subjektiivisesti köyhyyttä kokeneita 16 prosenttia. Kärjistäen voidaan todeta, että eroamisen korkea riski paikantuu köyhiin ja avioituminen ei-köyhiin. Erityisesti tämä pitää paikkansa tuloköyhyden kohdalla.

Miten sitten aviollisen statuksen muutos vaikutti toimeentuloon? Avioon menneistä köyhistä noin kolme neljästä selvisi ulos tuloköyhydestään. Avioituminen siis auttaa pois köyhydestä. Valitettavasti näyttää vain olevan niin, että köyhät eivät juuri avioidu. Sen sijaan heille on tyypillistä eroaminen. Köyhistä eronneista noin 60 prosenttia oli eroamisen jälkeisenäkin vuonna edelleen tuloköyhiä. Köyhän eroaminen ei auta ulos köyhydestä. Oletuksen vastaisesti ei-köyhien eroaminen ei lisää tuloköyhyysriskiä, vaan vähentää sitä (sarake E-K, vasen puoli). Sen sijaan subjektiivisen kokemuksen suhteen köyhtymisriski (sarake E-K, oikea puoli) on eronneiden kohdalla lähes kaksinkertainen koko väestöön verrattuna (13 prosenttia vs. 7 prosenttia). Kaiken kaikkiaan koko väestön tasolla parisuhdemuutoksilla ei ole oleellista merkitystä köyhyysdynamiikan kannalta. Sen sijaan köyhien kohdalla aviomuutoksilla on oma vaikutuksensa.

Rajoitettaessa tarkastelu taas vain niihin henkilöihin, jotka olivat kahden vuoden tarkastelussa muuttaneet statustaan sekä aviosuhteen että tuloköyhyyden osalta havaittiin, että saman suuntainen muutos oli yleisempi (70 prosenttia) kuin ristiriitainen muutos (30 prosenttia). Koettu köyhyys kävi tässä tarkastelussa hieman heikomminkin yksin aviosuhteessa tapahtuneen muutoksen kanssa. Tässä tapauksessa muutosvirroista 57 prosenttia kävi yksin ja 43 prosenttia oli vastakkaisia. Kaiken kaikkiaan parisuhdemuutoksen yhteys köyhyysstatuksen muutokseen näyttää olevan samaa luokkaa kuin työmarkkinastatuksen ja köyhyysstatuksen keskinäisyhteys. Yhteys on oletetun kaltainen mutta heikko.

Lapsiluvun muutos

Perinteinen köyhyys liittyi suureen lapsikatraaseen. Seebohm Rowntreen (1901) paljon siteerattu köyhyysyyskli paikansi suurimmat köyhyysriskit juuri lapsuuteen tai siihen vaiheeseen, jossa yksilöllä oli lapsia huollettavanaan. Mikäli tällainen köyhyysyyskli pitäisi paikkansa 1990-luvun lopun Suomessa köyhyyden tulisi lisääntyä niiden 185 000 suomalaisen keskuudessa, joiden kotitalouksissa lapsimäärä on kasvanut. Toisaalla taas lasten lukumäärän vähentymisen tulisi heijastua suurempana todennäköisyytenä siirtyä paremmin toimeentulevien ryhmään.

Aiemmissa sosio-demografisten muutosten ja köyhyyden dynamiikan tarkasteluissa muutokset noudattivat jossain määrin olettamusten mukaista logiikkaa. Lasten lukumäärän muutokset sen sijaan eivät heijastu yhtä ”loogisesti” köyhyysmuutoksiin olipa sitten kyseessä subjektiivinen kokemus tai rahalla mitattu köyhyys. Itse asiassa lasten lukumäärän pieneneminen johtaakin todennäköisemmin köyhyyteen kuin pois köyhyydestä (tuloköyhyysmuutos 2 prosenttia ryhmään K-E vs. 4 prosenttia ryhmään E-K). Lapsiluvun lisääntyminen puolestaan näyttää yllättäen lisäävän liikkuvuutta pois köyhyydestä (4 prosenttia versus 3 prosenttia ”kaikki”). Myös ”hyväosaisten” E-E ryhmän osuus on suurin niiden perheiden kohdalla, joissa lapsiluku on lisääntynyt (93 prosenttia vs. 86 prosenttia koko väestössä). Syntyvätkö lapset todellakin hopealusikka suussa?

Taulukko 7.6. Lasten lukumäärän muutokset ja köyhyys % (tuloköyhyys/subjektiivinen köyhyys) Suomessa 1997-1998

Lasten lukumäärä	K – K	K – E	E – K	E – E
Ei lapsia	10/7	3/8	4/6	83/79
Ennallaan	2/7	2/11	5/7	91/74
Kasvanut	1/5	4/15	2/7	93/73
Vähentynyt	7/6	2/5	4/10	86/79
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77

Vuonna 1997 köyhänä olleiden perheiden lapsilukumuutokset havainnollistavat edellä mainittua seikkaa. Neljällä viidestä lapsiluvun kasvu on liittynyt köyhyydestä poissiirtymiseen. Vastaavasti lapsiluvun vähentyminen liittyy vain 22 prosentin kohdalla ”vaurastumiseen”. Tämän ”epäloogisen” tilanteen selvittäminen vaatii jatkoanalyysia, jossa monimuuttuja-asetelmalla kontrolloidaan väliin tulevien muuttajien vaikutus. Tässä yhteydessä riittää toteamus, että perheen perustaminen ja lasten syntymä ei suurimman osan keskuudessa ole köyhyysriski.

Opiskeludynamiikka

Monissa köhyystarkasteluissa on kiinnitetty erityistä huomiota opiskelijoiden toimeentuloon (Heikkilä 1990; Ritakallio 1994a). Pulmana on ollut yhtäältä opintolainan puuttuminen tulotilastojen tulokäsitteestä ja toisaalta periaatteellisempi kysymys siitä, miten luokitella selvästi transitiovaiheessa oleva ryhmä staattisella köyhä – ei-köyhä –dikotomiolla. ECHP -aineiston kaltaiset paneeliasetelmat antavat mahdollisuuden pureutua jälkimmäiseen tematiikkaan entistä täsmällisemmin ja antaa selkeämpiä vastauksia opiskelijoiden köyhyysirtymistä. Tässä tarkastelussa aikajänne on valitettavan lyhyt, eikä tässä vaiheessa pystytä tarkastelemaan pidemmällä perspektiivillä, mitä siirtyminen opiskelijan statuksesta työvoimaan merkitsee köyhyysdynamiikan kannalta.

Opiskelijoiden todennäköisyys olla pitkäaikaisesti köyhiä on huomattavasti suurempi kuin ei-opiskelijoiden. Sekä vuonna 1997 että 1998 opiskelijoista oli tuloköyhiä 22 prosenttia. Ei-opiskelijoiden kohdalla luku oli seitsemän prosenttia. Taulukosta 7.7 näkyy se aiemmissa tutkimuksissa (Kangas & Ritakallio 1996) esiin tullut seikka, että tuloilla mitattuna opiskelijat ovat köyhiä mutta tähän nähden he eivät useinkaan koe itseään köyhiksi. Pitkäaikainen subjektiivinen köyhyyskokemus on selvästi pienempi kuin tulo-köyhyysprosentti.

Taulukko 7.7. Opiskelijastatuksen muutokset ja köyhyys %
(tuloköyhyys/subjektiivinen köyhyys) Suomessa 1997-1998

Opiskelijoiden lukumäärä	K- K	K- E	E – K	E – E
Ei opiskelija	7/6	2/9	3/6	88/78
Sama	14/9	7/11	5/7	73/73
Kasvanut	11/9	3/11	9/7	77/73
Vähentynyt	7/11	11/14	10/6	77/69
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77

Opiskelun lopettamisen (”vähentynyt”) tulisi näkyä siirtymänä pois köyhyydestä (K-E). Näin tapahtuukin. Opiskelunsa lopettaneiden ulosvirta köyhyydestä on kaikkein suurinta (11 prosenttia/14 prosenttia opiskelijoilla versus 2 prosenttia/9 prosenttia ei-opiskelijoilla). Vuonna 1997 köyhistä opiskelunsa lopettaneista 61 prosenttia pääsi ulos

köyhyydestä vuonna 1998. Opiskeluaan lisänneiden kohdalla vastaava ”rikastuneiden” osuus oli vain 21 prosenttia. Köyhtyneiden (E-K) sarakkeissa opiskelijastatuksen muutokset eivät yhtä selvästi erottele ryhmiä.

Rajoitettaessa tarkastelu niihin henkilöihin, jotka olivat kahden vuoden tarkastelussa muuttaneet statustaan sekä opiskelun että tuloköyhyyden osalta havaittiin, että oletusamme tukeva muutos (lisääntynyt opiskelu ja köyhyyteen ajautuminen tai vähentynyt opiskelu ja köyhyydestä pois pääsy) oli yleisempi (61 prosenttia) kuin ristiriitainen muutos (39 prosenttia). Koettu köyhyys kävi tässä tarkastelussa hieman heikommin yksiin opiskelustatuksessa tapahtuneen muutoksen kanssa. Tässä tapauksessa muutosvirroista 56 prosenttia kävi yksiin ja 44 prosenttia oli vastakkaisia. Samoin kuin työmarkkina-aseman muutoksen ja aviosuhdestatusmuutoksen yhteys köyhyysliikkuvuuteen todentuu siis tässäkin, mutta on korostettava, että ns. epäloogisesti käyttäytyvien osuus on erityisen korkea.

Sairausdynamiikka

Pidempiaikainen sairaus aiheuttaa työttömyyden tavoin katkoksia tulovirroissa. Sairausvakuutuksen toimivuutta voidaan arvioida samoin kuin edellä työttömyysvakuutuksenkin toimivuutta tarkastelemalla, miten sairastuminen tai parantuminen vaikuttavat köyhyysliikkuvuuteen. Näin on menetelty taulukossa 7.8.

Taulukko 7.8. Sairausstatuksen muutokset ja köyhyys % (tuloköyhyys/subjektiiivinen köyhyys) Suomessa 1997-1998

Sairaiden lukumäärä	K – K	K – E	E – K	E – E
Ei-sairaita	7/6	3/9	3/6	87/79
Sama	6/9	0/16	6/10	88/65
Lisääntynyt	10/9	6/11	8/10	76/70
Vähentynyt	12/12	2/12	4/10	82/66
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77

Sairautta koskevan taulukon kertoma on pääsääntöisesti sama kuin aiempienkin taulukoiden. Suurin osa suomalaisista ei ole köyhiä kumpanakaan vuotena riippumatta siitä ovatko he sairaita tai terveitä. Näiltä osin sosiaalipoliittinen järjestelmä toimii. Jälleen kerran eroja syntyy marginaaleissa. Sairastavuusstatustaan muuttaneiden henkilöiden keskuudessa köyhyysaste oli vuonna 1997 tulomitalla mitattuna selvästi korkeampi kuin pysyvästi sairaiden ja pysyvästi terveiden köyhyysaste. Koko väestön tuloköyhyys vuonna 1997 oli seitsemisen prosenttia, mutta sairastuneiden 16 prosenttia ja tervehtyneiden 14 prosenttia. Koetun köyhyyden mitta paikantaa lähtötilanteen 1997 köyhyyden vielä selvemmin pysyvästi sairaisiin (köyhyysaste 1997 oli 25 prosenttia), sairastuneisiin (20 prosenttia) ja tervehtyneisiin (24 prosenttia). Pysyvästi terveillä vastaava luku

oli vain 15 prosenttia. Köyhyydellä ja sairastavuudella näyttäisi lähtökohtaisesti olevan tekemistä keskenään. Havaintoa tukevat monet terveysterotutkimukset.

Mikäli henkilö oli tuloköyhä vuonna 1997 ja molempina vuosina sairas, niin hänen todennäköisyytensä päästä pois köyhyydestä oli olematon. Kokemuksella mitaten pysyvästi sairaiden tilanne kuitenkin parantui. Heistä kaksi kolmesta ei enää toisena vuotena raportoinut kokevansa köyhyyttä.

Mikä oli sairastumisen ja tervehtymisen yhteys köyhyysliikkuvuuteen? Sarakkeen E-K mukaan kahdeksan prosenttia sairastuneista – ts. niistä henkilöistä, joiden kotitaloudessa sairaiden lukumäärä lisääntyi – köyhtyi. Köyhtymisriski vastaa koko väestön keskimääräistä köyhtymisriskiä. Sairasvakuutus näyttää suojaavan köyhyydeltä.

Rivitarkastelun mukaan sairastuneista köyhistä (Lisääntynyt) 38 prosenttia selvisi ulos köyhyydestä vuonna 1998. Tervehtyneiden köyhien kohdalla luku on 14 prosenttia. Toisin sanoen, jos köyhä tervehtyy tai sairastuu niin tämä ei hänen köyhyysstatustaan todennäköisesti muuta. Köyhien kohdalla sairausvakuutus tai tervehtyminen ei yleensä ole avuksi. Sen sijaan suurimman osan kohdalla vakuutus kyllä suojaa tulonmenetyksiä vastaan.

Eläkeläisdynamiikka

Klassisen köyhyysyksen mukaan lapsuuden ohella elämän ehtopuoli muodostaa suurimman riskin joutua köyhyyteen. Eläkejärjestelmien kehittyminen on kuitenkin useimmissa maissa tehokkaasti poistanut tai ainakin vähentänyt tätä riskiä (ks. esim. Kangas & Palme 2000). Näin on käynyt myös Suomessa. Kun 1960-luvun puolivälissä suomalaisvanhuksista lähes 20 prosenttia oli tuloköyhiä, niin 1990-luvulla tuo osuus oli työeläkkeiden kypsyminen vuoksi pudonnut alle viiden prosentin (Jäntti, Kangas & Ritakallio 1997). Seuraavassa tarkastelussa huomio kiinnitetään kahteen eläkeläisryhmään, joiden toimeentulon seulonta tarjoaa työvälineitä eläkejärjestelmämme riittävyys ja toiminnan analysointiin: 1. ne jotka olivat molempina tarkasteluvuosina eläkkeellä ja 2. ne, jotka siirtyivät eläkkeelle vasta myöhempänä tarkasteluvuonna. Edellisen ryhmän tulot kertovat pitkäaikaisköyhyydestä. Jälkimmäinen ryhmä taas paljastaa eläkkeiden nykytason riittävyyden.

Kuten taulukon 7.9 ensimmäisestä solusta ilmenee, tuloilla mitattuna molempina tarkasteluvuonna eläkkeellä olleet muodostavat suurimman tuloköyhyysriskiryhmän. Eläkeläisten köyhyys on luonteeltaan tyypillisesti pysyvää. Eläkeläisten kaksi vuotta kestänyt köyhyys on 16 prosenttia verrattuna aktiivi-ikäisten kuuteen prosenttiin. Vain 11 prosenttia vuoden 1997 tuloköyhistä eläkeläisistä oli päässyt köyhyydestään vuonna 1998. Tulos on varsin ymmärrettävä, kun tiedetään eläkeläisten tulovaihtelujen olevan varsin pieniä.

Eläkkeelle siirtyminen ei nykyisin ole köyhyyttä laukaiseva tekijä. Siirtyneiden todennäköisyys ajautua eläkkeelle jäännin seurauksena köyhyyteen on pienempi kuin vastaava köyhyys siirtymän todennäköisyys koko väestön tasolla. Jos henkilö on köyhä eläkkeelle jäädessä, ei eläke auta häntä pois köyhyydestä. Köyhänä töissä, köyhänä eläkkeellä! Niistä, jotka olivat ennen eläkkeelle siirtymistään köyhiä, vain viidennes (20 prosenttia) pääsi eläkkeensä turvin köyhyydestään. Lopuille 71 prosentille köyhyydestä on tulossa pysyvä asiointila.

Taulukko 7.9. Eläkeläisstatusmuutokset ja köyhyys %
(tuloköyhyys/subjektiivinen köyhyys) Suomessa 1997-1998

Eläkeläisstatus	K – K	K – E	E – K	E – E
Eläkkeellä sekä 1997 että 1998	16/5	2/9	4/6	78/80
Eläke 1998 ei 1997	5/6	2/4	5/6	88/84
Ei eläkettä kumpanakaan vuonna	6/7	3/10	4/7	88/76
Kaikki	4/7	3/9	7/7	86/77

Aikaisempien tutkimusten tapaan tuottaa subjektiivinen lähestymistapa tuloköyhyyttä positiivisemmän kuvan eläkeläisten tilanteesta (vrt. Kangas & Ritakallio 2003). Subjektiviivisen hyvinvoinnin kokemukset (E-E) ovat varsin positiiviset eläkkeelle siirtyneiden kohdalla. Heistä 84 prosenttia ei kokenut kumpanakaan vuonna olevansa köyhiä kun taas aktiivi-ikäisten joukossa luku oli seitsemän prosenttiyksikköä pienempi. Molempina vuosina eläkkeellä olleet selvisivät myös aktiiviväestöä paremmin. Vuoden 1997 köyhistä eläkeläisistä kaksi kolmesta ei kokenut köyhyyttä enää seuraavana vuonna. Molempina tarkasteluvuosina eläkkeellä olleista subjektiivisesta köyhyydestä vapaita oli 80 prosenttia eläkeläisistä. Aktiivi-ikäisen väestön kohdalla vastaava luku oli viisi prosenttiyksikköä pienempi. Eläkeläistyminen ei välttämättä johda rikastumiseen, mutta eläkeläistymiseen näyttää Suomessa sisältyvän jotain, minkä johdosta ihmisten subjektiiviset kokemukset ovat positiivisia.

Eläkeläisiä koskevat tulokset ovat siis kahtalaiset. ”Vanhoilla” eläkeläisillä on muita ryhmiä suuremmat köyhyysriskit. Sen sijaan ”uusien” eläkeläisten riskit eivät oleellisesti poikkea muusta väestöstä. Tilanne johtuu eläketurvan kehittymisestä. ”Vanhoissa” eläkeläisissä on enemmän niitä, joiden tulo koostuu pelkästä kansaneläkkeestä. Kansaneläke ei pysty nostamaan heitä köyhyysrajan yläpuolelle. ”Uusilla” eläkeläisillä työeläke takaa sen, että tulotaso ei eläkkeelle siirtymisen myötä laske katastrofaalisesti.

On lisäksi muistettava, että kuva eläkeläisten toimeentulosta on erityisen herkkä valitulle köyhyysrajalle. Aiemmin käytetyllä 50 prosentin rajalla Suomessa ei köyhiä vanhuk-
sia näyttänyt olevan. Kansaneläkkeen taso nosti pientäkin eläkettä saavat köyhyysrajan

yläpuolelle. Rajan nostaminen 60 prosenttiin merkitsee sitä, että kansaneläkeläiset luokituvat köyhiksi ja köyhien eläkeläisten määrä Suomessa kasvaa. Niinikään ECHP –aineiston ja Eurostatin käyttämien luokitusten pulma on se, että ECHP-aineiston, 60 prosentin köyhyysrajan ja uusien ekvivalenssiskaalojen pohjalta saadut tulokset (Ritakallio 2001b) ovat aiempaa tietämystä vasten hivenen ”kummallisia”. Aiempien Luxemburg Income Study –tutkimusten ja eläkejärjestelmien tasotarkastelujen (esim. Palme 1990; Kangas & Palme 2000) tuottamat tulokset osoittavat eläketurvan toimivan erityisen hyvin Pohjoismaissa. Sen sijaan ECHP:n pohjalta eläkepolitiikan suuntaviivoja näyttävät yllättäen Irlannin kaltaiset maat (ks. lähemmin Ritakallio 2002).

Siirtymät ja köyhyys

Edellä erilaisten elämänmuutosten yhteyttä köyhyys siirtymiin tarkasteltiin prosenttiosuuksina. Tässä kappaleessa tulokset vedetään yhteen tarkastelemalla siirtymien yhteyttä yhtäältä köyhtymiseen (köyhyysvirtoihin vuodesta 1997 vuoteen 1998) ja kahden vuoden ajan (köyhä sekä 1997 että 1998) kestävään köyhyyteen (köyhyysvarantotarkastelu). Taulukkoon 7.10 on laskettu edellä esitettyjen taulukoiden 7.3. – 7.9. pohjalta riskit suhteessa koko väestöön. Taulukosta ilmenee, että dynaaminen virtatarkastelu (köyhtymisriski) ja staattisempi varantotarkastelu (köyhyysriski) tuottavat osittain eri tulokset.

Taulukko 7.10. Siirtymät ja köyhyysriskit suhteessa 16 vuotta täyttäneeseen väestöön 1997-1998

Muutokset kotitaloudessa	Köyhtymisriski	Köyhyysriski
Työllisten määrä:		
Vähentynyt	1,3	1,8
Lisääntynyt	0,6	1,3
Ei työllisiä	0,7	4,3
Parisuhde:		
Ero	0,3	3,8
Avoliitto	0,4	0,3
Lasten lukumäärä:		
Lisääntynyt	0,3	0,3
Vähentynyt	0,6	1,8
Opiskelijoiden määrä:		
Lisääntynyt	1,3	2,8
Vähentynyt	1,4	1,8
Sairaiden määrä:		
Lisääntynyt	1,1	2,5
Vähentynyt	0,6	3,0
Eläkeläisstatus:		
Eläkkeelle 1998	0,7	1,3
Eläkkeellä sekä 1997 että 1998	0,6	4,0

Kotitalouden työmarkkinastatus ja työllisten määrän vaihtelut ovat selvässä yhteydessä köyhyysriskeihin. Niissä tapauksissa, joissa taustakotitalouden työllisyys on vähentynyt, köyhtymisriski on 1,3-kertainen suhteessa koko väestöön. Ei-työllisten kohdalla riski on vain 0,7-kertainen, mutta staattisemmassa köyhyys(varanto)tarkastelussa ei-työllisten riski kuulua pitkäaikaisköyhiin on selvästi koko väestöä korkeampi. Myös parisuhde-muutokset käyttäytyvät epäloogisesti. Siviilisäätymuutokset eivät näy köyhtymisessä, mutta sen sijaan eronneiden riski olla köyhiä on 3,8-kertainen muuhun väestöön verrattuna. Köyhien joukossa on siis paljon eronneita. Lasten määrän vaihteluilla ei myöskään ole selkeää yhteyttä köyhtymiseen. Suurimmassa köyhyys- ja köyhtymisvaarassa ovat yksinäiset ja lapsettomat. Opiskelijastatus ja sairastuminen lisää sekä köyhtymisriskiä että pitempikestoisen huonotuloisuuden todennäköisyyttä. Eläkeläistyminen sinällään ei enää ole köyhtymisriski. Ne ei-köyhät, jotka jäävät eläkkeelle eivät putoa köyhyYTEEN. Sen sijaan köyhiä eläkkeelle jääminen ei auta. Aiemmin eläkkeelle jääneillä kansaneläkeläisillä on erityisen korkea pitkäaikaisköyhyysriski.

Yhteenvetona voidaan todeta, että sosiodemografisten muutosten ja köyhyyden välinen yhteys ei ole kovinkaan selkeä. Muutokset eivät selitä kovin hyvin köyhtymistä. Sosiaalipolitiikkaa ilmeisesti toimii. Jatkossa kiinnostavaa on tutkia köyhyyden ja sosiodemografisten muutosten yhteyttä pidemmällä aikavälillä. Niinikään kiinnostava kysymys on, missä määrin Suomi on näiden yhteyksien selittämisen kannalta ainutlaatuinen tapaus.

8. Deprivaatio: Köyhyys ja huono-osaisuuden osoittimet

8.1 Deprivaation mittaaminen

Menetelmät mitata taloudellista köyhyyttä ovat yleensä epäsuoria tai suoria sen mukaan, onko tavoitteena mitata kotitalouden käytettävissä olevia taloudellisia resursseja vai toteutunutta tarpeentyydytystä. Jälkimmäisessä tapauksessa puhutaan usein myös deprivaation mittaamisesta. Deprivaation mittaamiseen tarvitaan tietoa ihmisten elämisen ehtoista, sellaisista tarpeista, jotka ovat tärkeitä ja välttämättömiä ympäröivässä yhteiskunnassa. Edellä luvussa 6 kuvattiin tuloperusteista pitkäaikaisköyhyyttä kahdella mitaustavalla. Teorian mukaan tuloköyhyys voi ajan oloon johtaa edelleen köyhtymiseen ja deprivaatioon. Tämän toteamiseksi selvitetään seuraavassa pitkäaikaisesti köyhien deprivoituneisuutta ja sitä, ovatko he keskivertokansalaisia tai juuri köyhäksi tulleita huonommassa asemassa. Tavoitteena on selvittää, esiintyykö pitkään köyhänä olleilla merkittävästi muita enemmän puutteita usealla elämänalueella.

Deprivaatio on moniulotteinen käsite, jonka eri näkökulmia on usein koettu sovittaa yhdeksi indeksiksi. Deprivaatioindeksin rakentaminen edellyttää tietoa hyvinvoinnin kannalta tärkeistä elämänalueista ja siitä, mitä tarpeita ne tyydyttävät ja millä tavoin. Jonkin kestokulutushyödykkeen puuttuminen kotitaloudelta voi johtua vähäisistä resursseista, yleensä rahasta. Hyödykkeen puuttuminen voi myös johtua tietyn ”elämäntyylin” vapaaehtoisesta valinnasta; hyödykettä ei tässä tapauksessa haluta tai tarvita. Vain rahojen niukkuudesta johtuvat puutteet tarpeentyydytyksessä ovat deprivaation lähteitä. Jos halutaan rakentaa yksi deprivaatioindeksi, pitää puutteiden vakavuusaste voida jollakin tavoin ottaa huomioon. Se tehdään painottamalla. Suuri paino merkitsee sitä, että hyödyke on erittäin tärkeä hyvinvoinnin kannalta ja pieni paino, että hyödyke on vähemmän tärkeä. Eri osioita voidaan painottaa esimerkiksi kyseisen hyödykkeen hallussapitoa tai omistajuutta vastaavalla väestöosuudella. Jos henkilöiden käytössä ei ole varojen puutteen vuoksi jotakin hyvin yleisesti omistettua hyödykettä, saa henkilöltä puuttuva osio silloin suuren painon. Jos taas kyseessä on melko epätavallinen hyödyke, puuttuva osio saa pienen painon.

Toinen vaihtoehto on painottaa jokaista viittä ulottuvuutta eri tavoin. Esimerkiksi perustarpeet saavat suuremman painon kuin vaikkapa toissijaiset kestokulutushyödykkeet. Kestokulutushyödykkeiden osalta hankaluutta tuottaa se, että eräät sujuvan elämän kannalta tärkeimmät hyödykkeet kuten pölynimuri, pesukone ja jääkaappi ovat Suomessa lähes jokaisen käytettävissä. Ne eivät enää erottele ihmisiä. Siksi mukaan on tässä valittu eräitä muita kestokulutushyödykkeitä, joita voidaan pitää toissijaisesti tärkeinä perustarpeiden tyydytystä ajatellen. Suomen ECHP-aineiston perusteella osoittautui, että on vaikeata identifioida ryhmiä, joilla on muita selkeästi suurempi todennäköisyys kokea puutteita useimmilla tässä esitetyillä ulottuvuuksilla.

Seuraavassa tyydytään analysoimaan puutteiden esiintymistä, kotitalouksien taloudellista tilannetta, kestokulutustavaroiden omistamista ja asumisen laatua. Mukaan on kelpuutettu sellaiset elinolojen alueet, jotka koskevat kaikkia kotitalouteen kuuluvia henkilöitä. Näin asumiseen, taloudelliseen toimeentuloon ja hyödykkeiden omistamiseen liittyvät asiat nousevat esiin ensisijaisina. Näitä henkilökohtaisemmat asiat kuten terveys, sosiaaliset suhteet, työelämän laatu tai vapaa-aika jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Deprivaatiota, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan lähinnä arkielämässä esiintyviä puutteita ja haittoja, mitataan seuraavilla viidellä ulottuvuudella:

I	Perustarpeiden tyydytys
II	Kestokulutushyödykkeiden omistaminen
III	Asunnon varustetaso
IV	Asumisessa ja asunympäristössä koetut haitat
V	Asumiskustannusten rasittavuus

Ensimmäinen ulottuvuus muodostuu tavanomaiseen elämänmenoon kuuluvista asioista: millaisiin asioihin ihmisillä on varaa ja miten tärkeimpien maksujen ja laskujen hoito sujuu. Kuviossa 8.1 on esitetty kuusi asiaa, joista vastaaja on vastentahtoisesti rahan puutteen vuoksi luopunut. Toinen ulottuvuus kuvaa vastentahtoisista luopumista eräistä tavanomaisista kestokulutustavaroista. Näitä ovat puhelin, väritelevisio, auto, tiskikone ja tietokone. Kolmas, asumistasoon liittyvä, kuvaa puutteita asunnon varusteissa. Neljäs ulottuvuus koskee asunnon epäkohtia ja asuinympäristön haittoja. Viides, subjektiivinen ulottuvuus, kertoo asumiskustannusten rasittavuudesta.

Seuraavassa esitetään aluksi jokaiseen osioon kuuluva kysymyssarja ja sitten vastausten perusteella muodostetut prosenttijakaumat. Kuvioissa on vastaukset luokiteltu sen mukaan, kuuluuko henkilö pitkäaikaisköyhiin vai poikkileikkaustiedoista laskettuihin uusköyhiin. Näiden kahden ryhmän rinnalla on kuvioissa kolmas luokka, jossa ovat mukana koko väestön vastaukset.

Kuvioissa 8.1.- 8.6. tarkoitetaan pitkäaikaisköyhillä henkilöitä, joiden pitkäaikaistulo jäi alle saman ajanjakson köyhyysrajojen summan. Uusköyhillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka eivät olleet tuloköyhiä edellisvuotena, mutta olivat köyhiä tutkimusvuotena. Käytetty tietoaaineisto kuvaa talouslaman jälkeistä aikaa, jolloin useat kotitaloudet joutuivat työttömyyden tai lomautusten vuoksi rahavaikeuksiin ja uusköyhien lukumäärä kasvoi. Seuraavassa tarkastellaan pääasiassa pitkäaikaisköyhien deprivaatiota ja verrataan Suomen tietoja eräisiin muihin EU-maihin.

8.2 Puutteiden esiintyminen

I Perustarpeiden tyydytys

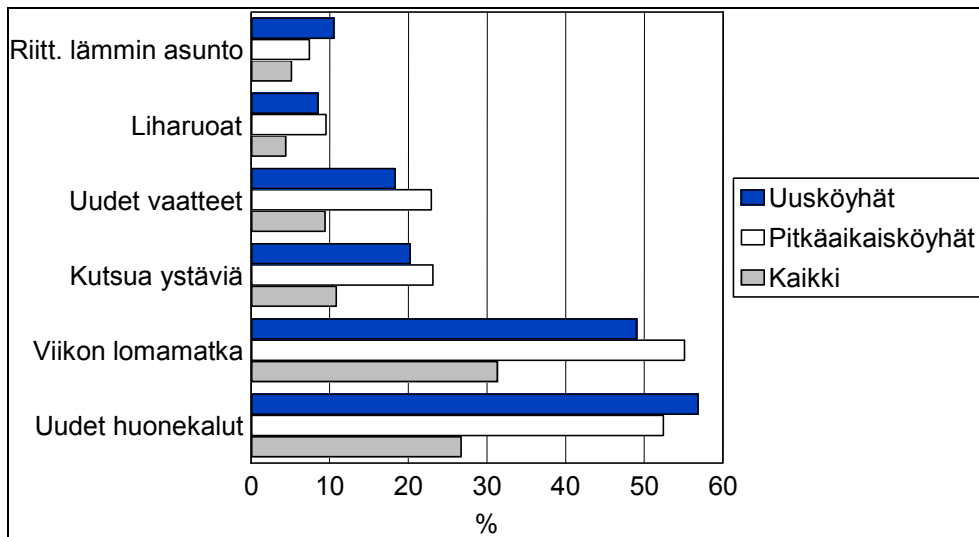
Arjen sujumista kysyttiin kahdella kysymyksellä, joista ensimmäinen kartoitti sitä, mil-laisista asioista kotitaloudessa on saatettu joutua luopumaan. Toinen kysymys koski eräiden tärkeiden maksujen hoitamista.

Kysymys

On asioita, joihin monilla ihmisillä ei ole varaa, vaikka he niitä haluaisivat. Onko teillä halutessanne varaa:

- Pitää asunto riittävän lämpimänä?
- Ostaa uusia vaatteita mieluummin kuin käytettyjä?
- Kestitä ystäviä vähintään kerran kuukaudessa?
- Kustantaa viikon loma tai lomamatka vuosittain?
- Syödä liha-, kala- tai kanaruokia joka toinen päivä, jos haluaa?
- Ostaa uusia huonekaluja?

Kuvio 8.1. Kotitaloudella ei varaa perustarpeiden tyydyttämiseen, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus

Kun menoja ryhdytään tosipaikan tullen vähentämään, on elämisen raamit laitettava tärkeysjärjestykseen. Ensimmäisenä luovutaan lomamatkoista ja uusien huonekalujen hankinnasta. Runsas puolet köyhistä talouksista, noin 190 000 henkilöä, noudattaa tätä linjaa. Seuraavaksi lopetetaan ystävien kutsuminen kylään ja säästetään uusien vaatteiden hankkimisesta. Runsas viidennes, lähes 80 000 henkilöä, köyhistä turvautuu näihin toimenpiteisiin. Vähiten voidaan tinkiä laadukkaasta ruuasta, mutta yksi kymmenestä, noin

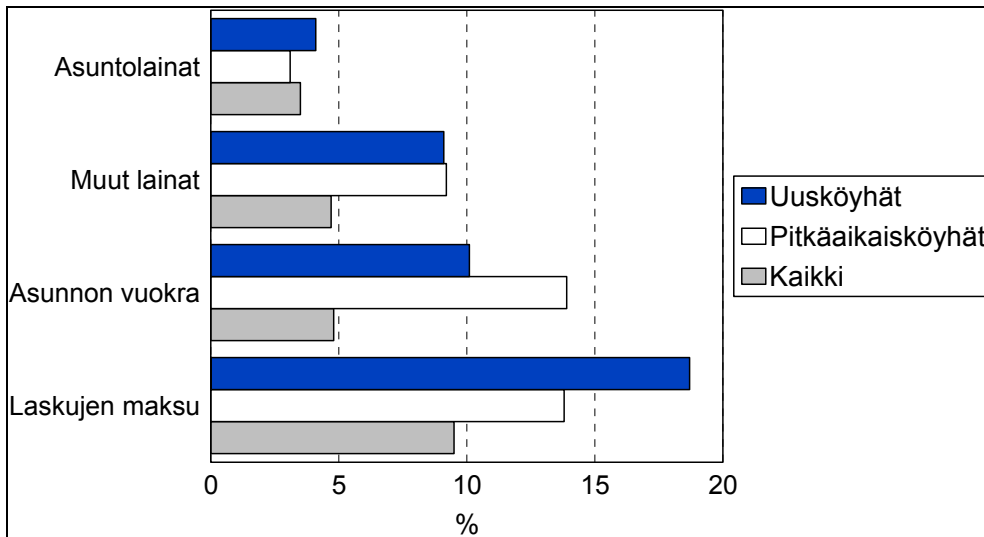
30 000 köyhää, joutuu tämän tosiasian eteen. Riittävän lämmin asunto on viimeisimpiä asioita, josta voidaan luopua. Yksi kahdestatoista köyhästä sanoo säästävänsä myös tässä asiassa.

Kysymys

Onko taloutenne viimeisten 12 kuukauden aikana täytynyt jättää maksamatta ajallaan:

- Asunnon vuokra?
- Muita asumismenoja kuten sähkö- vesi- tms. laskuja?
- Asuntolainojen lyhennyksiä ja korkoja?
- Muiden lainojen tai osamaksujen lyhennyksiä ja korkoja?

Kuvio 8.2. Kotitaloudella viivästyksiä tärkeiden maksujen hoitamisessa edeltävän 12 kuukauden aikana, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus

Tiukan paikan tullen on lykätty laskujen ja asunnon vuokran maksamista. Jompaakumpaa tai molempia näitä on joutunut toteuttamaan noin joka seitsemäs pitkäaikaisköyhyyttä kokenut eli vajaat 50 000 henkilöä. Sen sijaan asuntolainat on pyritty hoitamaan, mutta muiden lainojen maksuja on siirtänyt noin joka kymmenes köyhä talous, joihin kuuluu runsas 30 000 henkilöä. Kaikista suomalaisista nelisen prosenttia on siirtänyt lainoihin liittyviä maksujaan.

II Kestokulutushyödykkeiden omistaminen

Kysymys

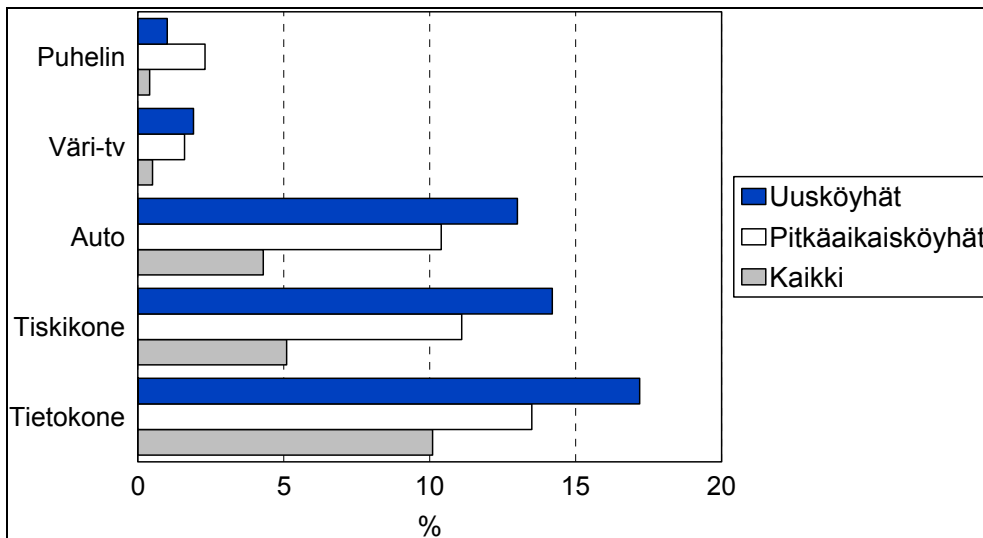
Mitkä seuraavista hyödykkeistä kotitaloudellanne on käytössä?

Onko teillä:

- a) puhelin?
- b) väritelevisio?
- c) auto?
- d) tiskikone?
- e) tietokone?

Jos kotitaloudella ei ollut omistuksessaan tai käytettävissä kyseistä hyödykettä, seurasi kysymys siitä, onko omistamattomuus vastentahtoista vai ei. Vasta puutteen vastentah-
toisuus eli se, että ihmisellä ei ole varaa hankkia tarvitsemaansa hyödykettä, merkitsee deprivatiota. Monilla ihmisillä voi olla varaa hankkia esimerkiksi auto, mutta he eivät halua tai tarvitse sitä. Silloin kysymys ei ole deprivoitumisesta.

Kuvio 8.3. Ei varaa hankkia kestokulutustavaroita, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus

Tietokoneen hankinnasta luovutaan ylivoimaisesti useammin kuin muista kestokulutushyödykkeistä. Neljännes pitkäaikaisköyhistä, noin 80 000 henkilöä, haluaa hankkia sen, mutta ei voi.

Toiseksi eniten jätetään auto tai tiskikone haaveeksi. Noin joka kymmenes pitkäaikaisköyhä jättää väliin niiden hankinnan. Puhelin ja väritelevisio ovat lähes välttämättömyys, sillä vain pari prosenttia pitkäaikaisköyhistä luopuu niistä, vaikka sanoo niitä tarvitsevänsä. Puhelin on tärkeä yhteydenpitoväline ja katsotaan useissa tutkimuksissa välttämättömyydeksi.

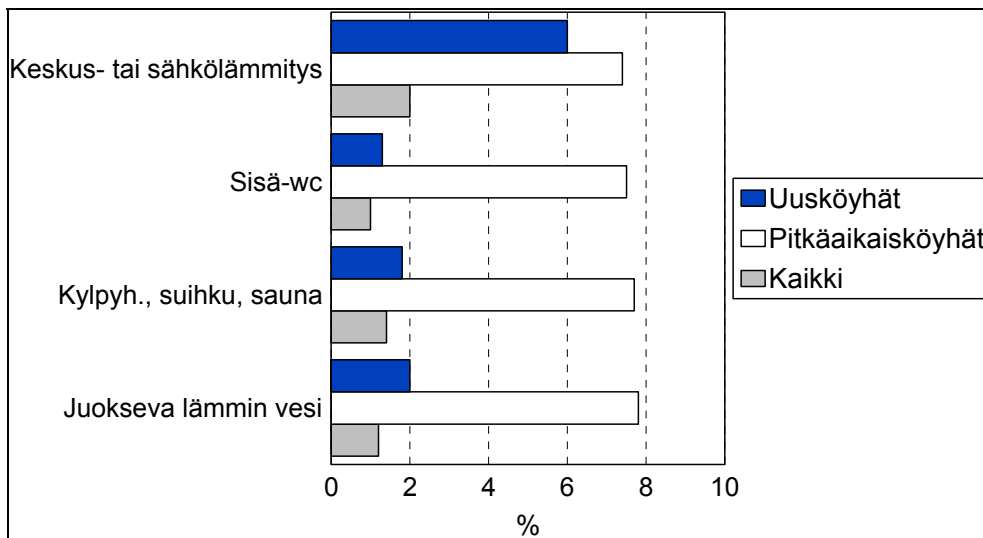
III Asumistaso

Kysymys

Onko asunnossanne

- a) kylpy, sauna tai suihku?
- b) keskus- tai sähkölämmitys?
- c) juokseva lämmin vesi?
- d) sisä-WC?

Kuvio 8.4. Asunnon varustetasoon liittyvät puutteet, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus.

Erot asunnon varustelussa ovat huomattavat köyhiksi luokiteltujen ja koko väestön välisessä vertailussa. Melko tasaisesti noin kahdeksalta prosentilta pitkäaikaisköyhistä puuttuu jokin tai useita näistä: keskuslämmitys, sisä-wc, pesutilat tai lämmin vesi.

IV Asunnossa ja asuinympäristössä koetut haitat

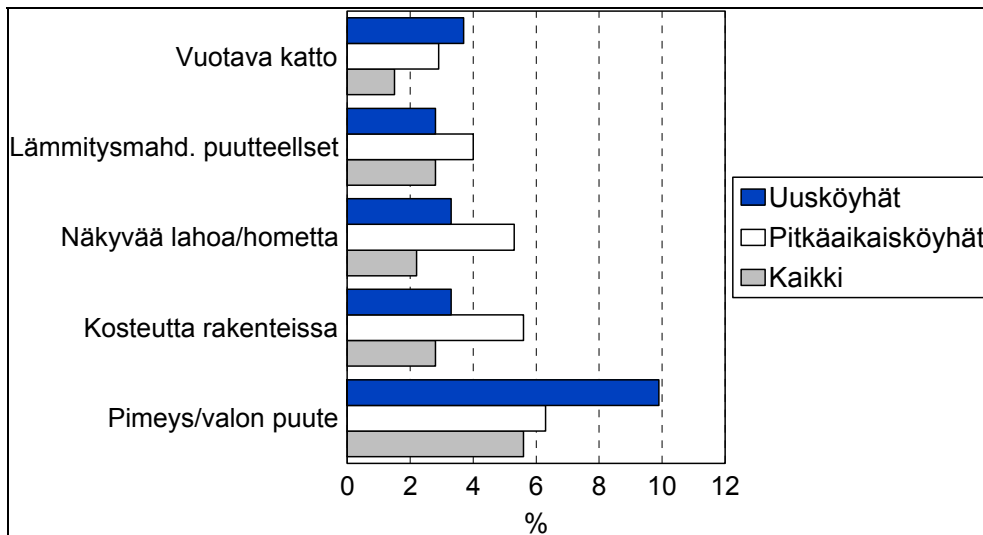
Ensimmäinen kysymys kuului:

Kysymys

Onko asunnossanne

- pimeyttä tai valon puutetta?
- riittämätön lämmitys?
- vuotava katto?
- kosteutta seinissä, lattioissa tai perustuksissa?
- lahoa tai hometta ikkunan puitteissa lattioissa tai muualla?

Kuvio 8.5. Asunnossa koetut epäkohdat, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus

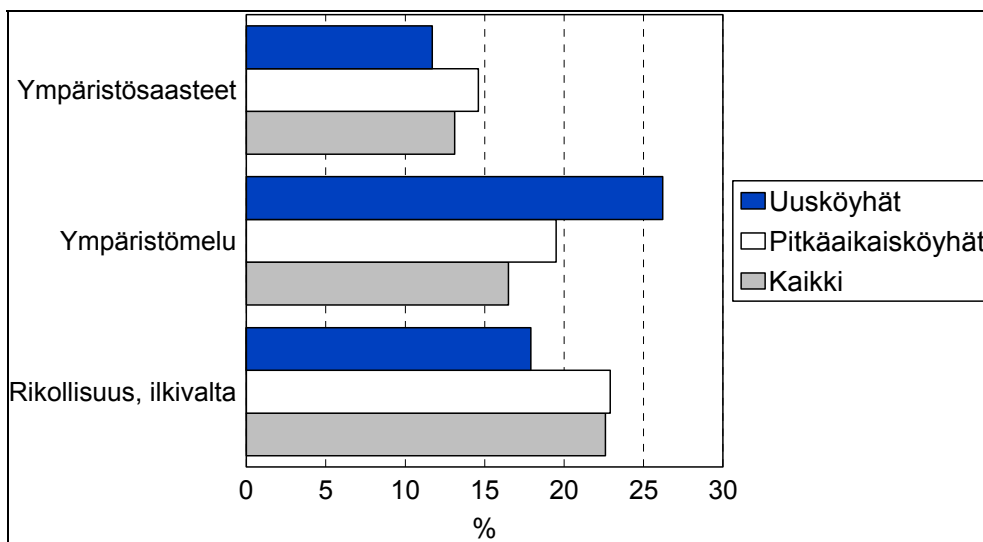
Pari prosenttia suomalaisista asuu kosteuden tai homeen vaivaamissa asunnoissa, pitkäaikaisköyhistä noin kuusi prosenttia. Rakennusten huono kunto näyttää olevan erityisesti riasa pienituloisille. Vuotava katto tai riittämätön lämmitys vaivaa noin neljää prosenttia köyhistä.

Tämän perusteella voidaan sanoa, että asuntojen peruskorjausten suunnittelussa ja korjausten toimeenpanossa on vielä paljon työsarkaa, jotta jokin hyvän asumisen minimitaso voidaan taata kaikille.

Toinen kysymys kuului:

<p>Kysymys</p> <p>Onko asuinympäristössänne</p> <p>a) melua?</p> <p>b) saasteita?</p> <p>c) rikollisuutta tai ilkivaltaa?</p>

Kuvio 8.6. Asuinympäristössä koetut haitat, % henkilöistä

Lähde: ECHP 1996-1999 paneeli, ECHP 1999 poikkileikkaus

Asuinympäristön haitat kohdistuvat melko tasaveroisesti kaikkiin. Näin on erityisesti, kun kysytään mielipidettä ympäristösaasteista ja rikollisuudesta tai muusta pahanteosta. Runsasta viidennestä suomalaisista haittaa asuinalueella tavattu rikollisuus ja ilkivalta. Ympäristösaasteet levittäytyvät liian lähelle asumuksia noin 15 prosentin mielestä. Ympäristömeluun joutuvat köyhät sopeutumaan muita useammin. Liikenteen ja teollisuuden aiheuttamalle melulle altistuu asunnossaan hieman yli viidennes pitkäaikaisesti köyhistä henkilöistä ja hieman useampi uusköyhä.

V Asumiskustannusten rasittavuus

Mielipidettä asumisen kustannuksista selviteltiin näin:

Kuinka rasittavaksi koette asumiskustannuksenne (lueteltu edellä):

Onko niiden maksaminen 6-luokkaisella asteikolla:

a) Erittäin rasittavaa -- f) Erittäin helppoa?

Jos vastaaja valitsi toisen kahdesta vaihtoehdosta – erittäin tai melko rasittavaa, luokiteltiin asumiskustannusten maksaminen huomattavaksi rasitukseksi, osaksi deprivoitumista.

Asumiskustannukset näyttivät olevan yhtä rasittavaa kaikkien kukkarolle. Noin puolet vastaajista piti asumiskustannuksia huomattavan rasittavina. Tämä pätee niin pitkäaikaisköyhiin, usköyhiin kuin kaikkiin keskimäärin. Asumisuran edetessä, varallisuuden karttuessa tai perheen koon kasvaessa hankitaan tavallisesti laadukkaampi ja kalliimpi asunto, mikä kuormittaa useimmiten liian kanssa asukkaiden taloutta.

Yhteenvedon voidaan todeta, että pitkäaikaisesti köyhät ovat deprivatioulottuvuuksilla usköyhiä heikommassa asemassa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Usköyhät siirtävät laskujensa maksamista selvästi useammin kuin pitkäaikaisesti köyhät. Kenties tämä on ensimmäinen keino, johon aikaisempaa synkempi taloudellinen tilanne pakottaa juuri köyhtyneet. Nämä kokevat myös pitkäaikaisköyhiä useammin olleensa pakotettuja luopumaan useimpien kestokulutushyödykkeiden hankinnasta. Tällaisia olivat auto, tietokone ja tiskikone. Selitys voi olla se, että jo pitkään köyhänä olleet eivät enää katso tarvitsevansa näitä hyödykkeitä ja eivät näin koe puutteita näiltä osin yhtä suuriksi.

8.3 Suhteelliset deprivatioerot: Pitkäaikaisköyhät ja keskivertosuomalaiset

Kun pitkäaikaisesti köyhien deprivatian astetta verrataan keskivertosuomalaisen deprivatioon edellä esitetyillä huono-osaisuuden ulottuvuuksilla, syntyvät suurimmat suhteelliset erot asumistasossa. Pitkäaikaisköyhistä noin kahdeksalta prosentilta puuttui juokseva lämmin vesi, sisä-wc, pesumahdollisuus ja keskus- tai sähkölämmitys, kun kaikilla suomalaisilla näitä puutteita esiintyy noin prosentilla.

Seuraavaksi suurin ero pitkäaikaisköyhien ja keskivertosuomalaisten välillä oli vuokranmaksukyvyssä. Pitkäaikaisköyhistä noin 14 prosentilla oli vuokratärastejä, kun kaikista näitä oli vajaalla viidellä prosentilla. Melko paljon eroja esiintyi myös eräiden perustarpeiden tyydyttämisessä. Pitkäaikaisköyhillä ei ollut useimmiten varaa hankkia uusia vaatteita, seuraavaksi eniten jätettiin ystäviä kutsumatta tai liharuoat ostamatta. Eroja

keskivertosuomalaiseen oli myös asunnon kunnossa. Pitkäaikaisköyhien asunnoissa runsaalla viidellä prosentilla oli kosteus- ja homevaurioita sekä vuotava katto.

Kaikissa edellä mainituissa asumisen epäkohtia koskeneissa ryhmissä pitkäaikaisköyhiä oli yli kaksinkertainen määrä koko väestöön verrattuna. Pienimmät deprivatioerot pitkäaikaisköyhien ja keskivertosuomalaisten välillä liittyivät asuinympäristöön. Saasteet ja ilkivalta vaivasivat molempia ryhmiä yhtä paljon. Pitkäaikaisköyhät kokivat ympäristömelun hieman haitallisemmaksi kuin suomalaiset keksimäärin.

8.4 Pitkäaikaisköyhät ja deprivatio eräissä EU-maissa

Liitetaulukkoissa L.1., L.2. ja L.3. on esitetty eräissä EU-maissa koettu deprivatio. Ensimmäinen taulukko kuvaa pitkäaikaisköyhien kokemaa deprivatiota, toinen koko väestön deprivatiota ja kolmas pitkäaikaisköyhien deprivatian poikkeamaa keskimääräisestä deprivatiosta (taulukon L2 arvoista vähennetty L3:n arvot). Suomen rinnalle vertailuun valittiin sosiaalipoliittisilta järjestelmiltään kiinnostavia maita. Mukaan valittiin Tanska, Irlanti ja Portugali, jotka ovat väestömäärältään ja kooltaan Suomeen verrattavia maita, mutta sosiaalipoliittisilta järjestelmiltään eroavat toisistaan. Tanska toisena pohjoismaana on lähinnä Suomen järjestelmiä. Mukaan otettiin vielä kaksi muuta väestömäärältään kookasta, mutta muunlaisia sosiaalipoliittisia järjestelmiä edustavaa EU-maata, Saksa ja Iso-Britannia. Saksan ja Iso-Britannian aineistoissa ilmeni useita puuttuvia tietoja deprivatiomittariin kuuluvilla osa-alueilla. Puuttuvat tiedot johtuvat siitä, että nämä maat ovat sovittaneet kansainvälisiin vertailutarpeisiin omia kansallisia paneeleitaan, eivätkä ne kaikilta osin kata varsinaisen ECHP:n sisältöä.

Vertailuun valituissa maissa pitkäaikaisesti köyhien keskuudessa deprivatiota esiintyi eniten Portugalissa ja toiseksi eniten Irlannissa. Tämä tulos on yhteneväinen kuviossa 6.8. (luku 6) esitetyn tulotasovertailun kanssa. Tulotaso on heikoimpia juuri näiden maiden kansalaisten keskuudessa, jolloin deprivation voidaan odottaa olevan muita maita laajempaa. Tanska on omaa luokkaansa kaikilla deprivatioulottuvuuksilla. Puutteita tanskalaisilla esiintyi kaikissa tarkasteltavissa osioissa paljon vähemmän kuin muissa maissa. Vain lomamatkat ja uudet huonekalut osoittautuivat jossakin määrin ylellisiksi: noin joka kolmas pitkäaikaisköyhä luopui näistä.

Deprivatioaste tarkastelun kohteena olevissa maissa noudattaa pääpiirteissään samaa suuruusjärjestystä kuin maiden köyhyysasteet ja tulonjaon mitat. Mitä korkeampi köyhyysaste tai mitä epätasaisempi tulonjako maassa on, sitä suuremmat deprivatioasteet ovat. Portugalissa erot pitkäaikaisköyhien ja keskivertokansalaisten deprivatioasteissa ovat suurimmat ja myös Irlannissa ne ovat melko suuret.

Kaikissa vertailumaissa suurimmat erot pitkäaikaisesti köyhien ja keskivertokansalaisten välillä olivat (perus)tarpeiden tyydyttämisessä (asiat tai tekeminen, joihin ihmisillä

ei ole varaa). Yksittäisistä kohteista suurin ero on lomamatkojen tekemisessä: ero oli eri maissa vaihtelivat 12 ja 34 prosenttiyksikön välillä.

Mielenkiintoinen poikkeava yksityiskohta liittyy asuin ympäristön haittojen kokemiseen. Näitä haittoja esiintyi pitkäaikaisköyhillä vähemmän kuin keskivertokansalaisilla Tanskassa, Portugalissa ja Saksassa. Ilmeisesti köyhät asuvat pääosin maaseudulla, jossa ympäristösaasteita ja -melua esiintyy yleensä vähemmän kuin kaupungeissa. Myös rikollisuus hättasi selvästi vähemmän Tanskan ja Portugalin pitkäaikaisköyhiä kuin näiden maiden kansalaisia yleensä. Asumisalueiden voimakas eriytyminen saattaa vaikuttaa esimerkiksi omaisuusrikosten keskittymiseen hyväosaisten asuinalueille. Suomessa rikollisuus hättasi samalla tavoin molempia väestöryhmiä.

Suomen osalta tärkein tulos pitkäaikaisköyhien ja keskivertokansalaisten deprivatioeroissa liittyi asumiseen. Pitkäaikaisköyhät asuivat muita heikommin varustetuissa asunnoissa ja heillä oli huonot mahdollisuudet selvittää vuokranmaksusta. Myös vaatteiden ja ruokien hankinnoissa käyttövara oli mutia niukempaa.

Pitkäaikaisköyhien asunnoissa oli myös selvästi enemmän vikoja ja epäkohtia kuin muilla. Asuntojen epäkohtien poistaminen ja varustetason nostaminen edellyttävät jatkossa entisestään terästyttä asuntojen peruskorjaukseen suunnattua asuntopolitiikkaa.

9. Sosiaalipolitiikan vaikuttavuus: Suomi vertailevassa perspektiivissä

Tämän kappaleen tavoitteena on yhteenvedonomaaisesti tarkastella kansainvälisessä valossa sosiaalipolitiikan vaikuttavuutta köyhyyden lieventäjänä. Yleensä vastaavissa tarkasteluissa on lähdetty liikkeelle Esping-Andersenin (1990) hyvinvointivaltiotypologialta. Pulmana näissä kolmi- tai nelijakoisissa typologisoinneissa on se, että malleja käytetään ”mustan laatikon” tavoin selittämään havaittuja eroja. Typologisointi ei täsmennä, mikä vaikkapa pohjoismaisessa mallissa on juuri se erikoisuus, joka selittää alhaisia köyhyyslukuja.

Lisäksi samaan niin kutsuttuun hyvinvointiregiimiin kuuluvien maiden välillä voi olla huomattavia eroja sosiaalipoliittisten järjestelmien organisoimistavoissa. Esimerkiksi keskieurooppalaiseen malliin lukeutuvat Hollanti ja Saksa poikkeavat toisistaan mitä tulee vaikkapa eläketurvaan. Edellisessä on pelkästään lakisääteinen kansaneläke kun taas jälkimmäisessä vannotaan ansiosidonnaisten ja työperusteisten eläkkeiden nimiin. Sama koskee myös pohjoismaista mallia: Tanskan eläkejärjestelmä on kovin erilainen verrattuna pohjoisempiin naapureihinsa. Niinikään jonkun maan eri sosiaalipoliittiset järjestelmät saattavat kuulua eri ”regiimiin”. Sen vuoksi regiimitarkastelu ei ole kovin hedelmällinen tarkempaan analyysiin.

Typologisointiin perustuvaa tarkastelua on siis syytä eriyttää ja selvittää erillisten sosiaalipoliittisten järjestelmien luonteenpiirteitten kautta sosiaalipolitiikan vaikuttavuutta. Tulevissa aiheeseen liittyvissä tutkimuksissa näin tullaan menettelemäänkin. Tässä kappaleessa tarkastelu tehdään kuitenkin tavanomaisin keinoin käyttäen suhteellisen yleisiä maatasoisia vertailuita. Puutteistaan huolimatta lähestymistapa täyttää tavoitteensa: aiemmissa kappaleissa hahmotettu Suomen tilanne saadaan hivenen laajempaan perspektiiviin.

Poikkileikkausanalyyseilla on todennettu, että köyhyys on erityisen vähäistä Pohjoismaissa, hivenen yleisempää keskieurooppalaista sosiaalipolitiikkaa soveltavissa maissa. Liberalistisissa angloamerikkalaisissa maissa köyhyys on yleistä. Pohjoismaistyyppisen sosiaalipolitiikan puolestapuhujat näkivät näiden, pääasiassa Luxemburg Income Studyn (LIS) pohjalla tehtyjen, tutkimusten kiistatta todistavan laaja-alaisen sosiaalipolitiikan tehokkuuden (esim. Gottshalk & Smeeding 1997; Bradbury & Jäntti 1999; Jäntti & Ritakallio 2000). Epäilijät taas esittivät, että tšekäläinen sosiaalipoliittinen malli korkeine veroineen ja anteliaine etuineen voi kyllä tuottaa poikkileikkaustilanteessa alhaiset köyhyysluvut, mutta sosiaali- ja veropolitiikka tuottaa tehottomuutta ja kannustinloukkuja, jotka itse asiassa vangitsevat ihmiset köyhyysloukkuun. Toisen tyyppistä, kannustavampaa sosiaalipolitiikka harjoittavissa maissa esimerkiksi Yhdysvalloissa puolestaan ihmiset pakotetaan auttamaan itse itseään, mikä johtaa tehokkaampaan yhteiskuntaan ja

siihen, että köyhät raivaavat nopeasti tiensä omin avuin köyhydestään. Tämän mukaan Yhdysvaltojen korkean poikkileikkaustilanteen köyhyyden oletetaan kompensoituvan nopealla köyhyyskierrolla. (Goodin & Schmidt 1998; Kangas 2000)

Vastaavasti Pohjoismaiden matalan köyhyyden oletetaan olevan yhteydessä köyhyyden kroonisuuteen. Niinikään – näin ajatellaan – tehottomampi pohjoismainen järjestelmä johtaa matalampaan talouskasvuun ja lopulta siihen, että köyhien tulotaso tasaisen tulonjaon maissa jää alhaisemmaksi kuin epätasaisemman tulonjaon maissa. Näin epätasainen tulonjako ja suuret köyhyysluvat tuottaessaan köyhien "korkean" tulotason täyttävät Rawlsin (1972 ja 1996) eroperiaatteen mukaisen oikeudenmukaisuusvaatimuksen. Tilanne liittyy laajempaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta koskevaan keskusteluun. Korkeahkoakin poikkileikkausköyhyyttä voidaan pitää oikeudenmukaisempina kuin matalampaa mutta pitempikestoista tai pysyvää köyhyyttä.

Viime vuosina hyvinvointivaltiotypologioita on sovellettu myös pitkittäisanalyysiin. Esimerkiksi Goodin & al. (1999) totesivat Yhdysvaltoja, Saksaa ja Hollantia koskevassa pitkittäisanalyysissään, että amerikkalaismallisessa, liberalistisessä järjestelmässä korkea poikkileikkausköyhyys on yhteydessä köyhyyden pitkäkestoisuuteen. Hollantilaisessa, tai kuten Goodin järjestelmää kutsuu ”sosiaalidemokraattisessa”, mallissa matala köyhyys yhdistyy nopeaan köyhyyskiertoon. Saman tyyppisiä tuloksia on saatu myös laajemmissa ECHP-pohjaisissa tutkimuksissa (esim. OECD 2001; Kautto & Moisio 2002).

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on lyhytaikaisen ja pitkäaikaisköyhyyden välinen yhteys eri sosiaalipolitiikkamalleja noudattavissa maissa. Oheiseen taulukkoon 9.1. on kerätty poikkileikkaushetken (1998) ja pitempikestoisen huonotuloisuuden osoittimia. Taulukko todentaa aiempien tutkimusten tulokset. Ensinnäkin Pohjoismaissa sekä lyhytaikainen että pitkäaikainen köyhyys ovat harvinaisempi ilmiö kuin muualla. Pohjoismaiden ohella Keski-Euroopassa on onnistuttu eliminoimaan köyhyyttä tehokkaammin kuin köyhissä Etelä-Euroopan EU-maissa tai angloamerikkalaisen sosiaalipolitiikan maissa.

Taulukko 9.1. Köyhyys EU maissa 1995-1998

Maa	Köyhyysaste vuonna 1998 %	Köyhä 3 v. neljästä 1995-1998 %	3 vuotta köyhänä olleiden keskimäär. tulot euroa/v.	Koko väestön keskimäär. tulot euroa/v.	Pitkäaikaisköyhien tulot/väestön tulot %
Tanska	11	5	7905	15796	50
Suomi	11	5	5587	12116	46
Hollanti	11	5	6009	14176	42
Saksa	11	6	6032	14841	41
Itävalta	12	7	6453	14861	43
Belgia	13	8	6758	15693	43
Luxemburg	13	8	10256	23096	44
Ranska	15	9	5992	14400	42
Irlanti	18	12	4935	11809	42
Italia	18	11	4062	10956	37
Espanja	19	11	3441	9823	35
Englanti	19	11	5601	14127	40
Kreikka	21	13	3173	8912	36
Portugali	21	14	2907	8165	36

Lähde: ECHP 1995-1998.

Taulukon pohjalta on vaikea näyttää toteen, että suuri poikkileikkausköyhyys kompensoituisi nopeammalla köyhyyskierrolla, lyhytaikaisella köyhyydellä ja köyhien korkeahkolla tulotasolla. Poikkileikkausköyhyyden korrelaatio pitkäaikaisköyhyyteen on EU-maiden joukossa erittäin korkea (.98). Suuri poikkileikkausköyhyys liittyy siis pitkäaikaiseen köyhyyteen. Tulos on riippumaton siitä, mitkä maat tai maaryhmät tarkasteluun valitaan. Tämä viittaa siihen, että riippumatta sosiaalipoliittisesta järjestelmästä, poikkileikkaustilanteen köyhyyttä alentava politiikka puree myös pitkäaikaisköyhyyteen.

Oma mielenkiintoinen oikeudenmukaisuuteen liittyvä kysymys on arvioida köyhyyden laajuuden ja pysyvyyden lisäksi köyhien tulotasoa suhteessa muuhun väestöön. Tanskassa ja Suomessa köyhien keskimääräiset tulot olivat noin puolet koko väestön keskimääräisestä tulosta, muissa maissa jonkin verran alhaisemmat. Myös aiemmissa ECHP-aineiston pohjalta tehdyissä tutkimuksissa päädytään samaa tulemaan (esim. Dennis & Guio 2003).

Tasaisen tulonjaon maissa kuten Tanskassa ja Suomessa huono-osaisten köyhyysvaje eli etäisyys köyhyysrajasta oli pienempi kuin muissa maissa. Tästä köyhien sisäisen tulonjaon tasaisuudesta johtuu se, että vaikka Suomessa (ja Ruotsissakin) köyhyysraja euroissa mitattuna oli alhaisempi kuin useimmissa muissa EU-maissa, köyhien euromääräinen keskitulo oli jonkin verran korkeampi kuin mitä väestön keskitulo antaisi odottaa. Yleisenä suuntauksena on, että mitä laajempaa köyhyys on, sitä alempi köyhien ab-

soluuttinen tulotaso on (pitkäaikaisköyhyyden ja pitkäaikaisköyhien tulotason välinen korrelaatio = -0.82). Lisäksi deprivaaation tarkastelu (kappale 8.4) osoitti, että suhteelliset tuloerot olivat yhteydessä syrjäytymiseen. Tässä saadut tulokset tukevat Amartya Senin (1992 ja 1999) havaintoa, että suhteellinen tulojen eriarvoisuus aiheuttaa usein absoluuttista deprivatiota muilla elämän alueilla.

9.1 Sosiaalipolitiikka ja köyhyys

Pohjoismaissa suhteellisen tasaisen tulonjaon vuoksi köyhien tulot keskittyvät köyhyysrajan tuntumaan. Siksi esimerkiksi se, käytetäänkö 40, 50, 60 tai 70 prosentin köyhyysrajaa antaa hyvin erilaisen kuvan köyhyyden laajuudesta ja kohtaannosta Suomessa (Ritakallio 2002). Samalla myös sosiaalipoliittiset johtopäätökset muuttuvat. Erityisen sensitiivinen ryhmä ovat eläkeläiset. He eivät juuri lukeudu köyhiin 40 prosentin köyhyysrajaa käytettäessä. Rajan nostaminen 50 prosenttiin ei dramaattisesti muuta kuvaa. Sen sijaan rajan korottaminen 60 prosenttiin lisää köyhien vanhusten osuuden jo 17 prosenttiin. Eräät muut maat käyttäytyvät toisin. Esimerkiksi Ruotsissa, Hollannissa tai Yhdysvalloissa kovin dramaattisia muutoksia ei tapahdu vaikka köyhyysraja nostetaan 40 prosentista 60 prosenttiin. Ruotsissa ja Hollannissa eläkeläisten köyhyysluvut pysyvät alhaisina. Yhdysvalloissa taas lähtöluvut jo 40 prosentin köyhyysrajaa käytettäessä ovat niin korkeat, että suuria muutoksia köyhyysosuuksissa ei tapahdu köyhyysrajan noustessa (Kangas & Palme 2000).

Tulokset osoittavat, että useimpiin muihin maihin (esimerkiksi Englantiin ja Yhdysvaltoihin) verrattuna Suomen perusturva eläkkeiden kohdalla pitää. Sen sijaan Ruotsiin, Tanskaan ja Hollantiin verrattuna tuon perusturvan taso on alhainen. Perusturvan alhaisuuteen viittasivat myös ne tämän tutkimuksen aiemmissä kappaleissa esiin tuodut tulokset, että pitkäaikaisköyhyyden riski on suurin juuri eläkeläisten ja erityisesti eläkeläisnaisten keskuudessa. Neljänä vuonna köyhiä oli yli 65-vuotiaitten joukossa kahdeksan prosenttia kun luku koko väestössä oli vain kolme prosenttia.

Sukupuolen mukaan eriytetty tarkasteltu tuo esiin suomalaisten kansaneläkeläisnaisten kehnon tilanteen. Yksinäisistä yli 65-vuotiaista naisista peräti 19 prosenttia on ollut vuosina 1995-1998 kaikkina neljänä vuotena köyhä. Muiden yksinäisten naisten kohdalla köyhyys on vain kolmannes edellisestä. Yksinäisten miesten kohdalla tilanne on päinvastainen: alle 65-vuotiaitten joukossa pitkäaikaisköyhyys on kahdeksan prosentin luokkaa kun taas se on viisi prosenttia eläkeläismiesten joukossa. Pelkällä kansaneläkkeellä elävien (ennen muuta iäkkäät yksinelävät naiset) tilanne verrattuna muuhun väestöön ei ole erityisen hyvä. Tuloksen sosiaalipoliittinen sanoma on selkeä: jos pitkäaikaisköyhyyttä halutaan lieventää, kansaneläkkeen tasoa on nostettava. Lohdutusta voidaan tietysti etsiä siitä, että pelkkää kansaneläkettä saavia on entistä vähemmän – ja ajan myötä vielä vähemmän.

Työttömyys on useimmissa poikkileikkausanalyyseissä todettu erääksi suurimmaksi köyhyysriskiksi. Edellä esitetyissä tarkasteluissa kerran köyhyyttä kokeneita oli työttömien joukosta 18 prosenttia ja työllisten joukosta 6 prosenttia. Työllisistä pitkäaikaisköyhiä oli prosentin verran kun luku työttömien kohdalla oli kahdeksan prosenttia. Myös köyhyysdynamiikkatarkastelu tuki näkemystä. Niiden henkilöiden, joiden taustakotitalouksissa työllisten määrä oli vähentynyt, köyhtymisen riski muihin verrattuna oli 1,3-kertainen. Vastaavasti niiden henkilöiden, joiden taustakotitalouksissa työllisten määrä oli lisääntynyt, todennäköisyys selvitä ulos köyhyydestä oli 1,7-kertainen muuhun väestöön verrattuna. Jos kotitaloudessa ei ollut yhtään työssäkäyvää, oli kotitalouden köyhyysriski nelinkertainen muuhun väestöön verrattuna.

Tuloksesta voidaan vetää eräitä sosiaalipoliittisia johtopäätöksiä. Ensinnäkin paras keino kaikkia köyhyyden muotoja vastaan on työllistyminen. Pulma on vain se, että monet 1990-luvun loppupuolen kehityksestä osattomaksi jääneet, ovat vaikeasti työllistettäviä, eikä heillä ole työmarkkinoilla kysyntää. Heidän kohdallaan ratkaisu köyhyysongelmaan on vähimmäisturvan tason parantaminen. Ratkaisun toimivuutta vaikeuttaa se, että vähimmäisturvan osatekijät, työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki sekä työmarkkinatuen verotus, ovat kytköksissä toisiinsa. Niin kauan kuin työmarkkinatuen ja asumistuen korotukset ja vähimmäisturvan verotuksen keventäminen leikkaavat suoraan toimeentulotukea, ei köyhimpien toimeentuloa saada parannetuksi nostamalla jotain yksittäistä etuutta. Tarvitaan perusturvaetujen parempi yhteensovitus tai koko perusturvajärjestelmän yhdenmukaistaminen.

Perhepolitiikka on viime vuosikymmeninä ollut vahvasti esillä poliittisessa retoriikassa. Tätä taustaa vasten on kiintoisaa, että pitkäaikaisköyhyys ei paikannu lapsiperheisiin. Heidän pitkäaikaisköyhyyslukunsa ovat alle yhden prosentin. Sen sijaan lapsettomilla ja yksinäisillä on kaikkein suurimmat köyhyysriskit. Lapsettomista nelisen prosenttia on kokenut köyhyyttä kaikkina neljänä tarkasteluvuotena. Yksinäisistä miehistä, kuten edellä todettiin, lähes 10 prosenttia. Lisäksi dynamiikkatarkastelu osoitti, että lapsiluvun kasvu ei ole kovinkaan merkittävä köyhyyttä lisäävä riski verrattuna esimerkiksi työttömyyteen. Huolimatta 1990-luvun leikkauksista perhepolitiikassa (Hiilamo 2002) lapsiperheiden tilanne ei ole niin huono kuin eräiden muiden ryhmien.

Näyttää siltä, että lapset ja osittain vanhukset ovat se ”kunnollisten” köyhien ryhmä, jonka puolesta on helppo puhua. Sen sijaan kukaan ei oikein uskalla tai kehtaa ottaa esille suurimmissa vaikeuksissa olevien ryhmien asiaa. Näillä ”kunnottomilla” köyhillä ei ole poliittista vetoa.

Edellisissä kappaleissa esitettyjen tarkastelujen pohjalta suomalaisesta sosiaalipoliitikasta on kerrottavissa sekä hyviä että huonoja uutisia. Hyvät uutiset ovat tiedot, että 1990-luvun lama lisäsi yllättävän vähän tuloköyhyyttä. Ansiosidonnainen työttömyysturva antoi työttömille turvaa köyhyyttä vastaan. Tuloköyhyydellä mitaten Suomi näytti selviävän lamasta vähin vaurioiden ja laman jälkeinen tilanne näyttää ellei nyt hyvältä niin

ainakin tyydyttävältä. Suomalainen sosiaalipolitiikka toimii yleisesti ottaen varsin hyvin tarkasteltiinpa sitten pitkäaikaista tai lyhytaikaista köyhyyttä. Suomi sijoittuu edelleenkin kohtalaisesti kansainvälisissä vertailuissa mitä tulee köyhyyden laajuuteen. Huonot uutiset liittyvät taas siihen, että on paikannettavissa tiettyjä ryhmiä, joiden tilanne on selkeästi huonontunut.

Kuva Suomen tilanteesta muuttuukin synkemmäksi täsmennettäessä näkökulmaa vähimmäisturvaetuksia saaviin ryhmiin. Opintotuen, sairauspäivärahan, työmarkkinatuen, asumistuen ja toimeentulotuen varassa elävien keskuudessa köyhyys oli jo vuonna 1995 paljon yleisempää kuin työllisten, eläkeläisten tai ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa saavien keskuudessa. Vähimmäisturvan varassa elävien köyhyys lisääntyi entisestään 1990-luvun jälkipuoliskolla. Toimeentulokiasiakkaiden keskuudessa kehitys on ollut kaikkein synkintä (ks. lähemmin Kangas & Ritakallio 2003).

Vaikka eri tarkastelut antavat hivenen erilaisen kuvan köyhyyden laajuudesta ja kehityspiirteistä, yksi asia on selvä: huono-osaisuus paikantuu nyt entistä selvemmin pitkäaikaistyöttömiin ja muihin perusturvaa saaviin ryhmiin, joissa köyhyysriski on huomattavasti kasvanut. Laman ollessa syvimmillään nykyistä laajempi väestöryhmä eli köyhyydessä. Suuri osa näistä köyhistä oli kuitenkin laman tilapäisuhreja. Nykyköyhyydessä sen sijaan on kyse laman pitkäaikaisista uhreista, joiden hyvinvointi on sekä absoluuttisesti että vielä enemmän suhteellisesti jäänyt pysyvästi huonolle tasolle.

Kaiken kaikkiaan tulokset osoittavat, että suomalaisen sosiaalipolitiikan tulonsiirtojärjestelmät toimivat suhteellisen hyvin valtaväestön keskuudessa. Näinhän tuleekin olla. Sen sijaan marginaaleissa natisee. Jatkossa on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota siihen, että perusturvalla elävien tilannetta kohennetaan. Tämä edellyttää sekä yleistä toimeentulon tason nostoa, että järjestelmien yhteensovituksen parantamista. On syytä kuitenkin painottaa, että samalla kun perusturvan tasoa yritetään kohentaa, on huolehdittava myös parempiosaisten riittävästä sosiaaliturvasta. Ellei näin tapahdu, vaarana on hyväosaisten irtiotto, minkä jälkeen myös huono-osaisten tilannetta on hyvin hankala korjata.

Lähteet

Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier, ja B. Nolan (2002): Social indicators. The EU and social inclusion. Oxford University Press, Oxford.

Bradbury, Bruce ja Jäntti, Markus (1999): Child poverty across industrialised nations, Occasional Papers EPS 71. UNICEF, Firenze.

Berghman, Jos (1995): Social Exclusion in Europe: Policy content and analytical framework, teoksessa Graham Room (toim.) Beyond the threshold. The Policy Press, Southampton.

Dennis, Ian ja Guio, Anne-Catherine (2003): Poverty and social exclusion in the EU after Laeken-part 1. Statistics in Focus, 01/2003, 1-7.

Esping-Andersen, Gøsta (1990): The three worlds of welfare capitalism. The Polity Press, Cambridge.

Euroopan komissio (1981): Final report from the Commission to the Council on the first programme of pilot schemes and studies to combat poverty, COM(81)769, Bryssel.

Euroopan komissio (1990): Community charter of the fundamental rights of workers, Bryssel.

Euroopan komissio (1993): Employment in Europe 1993. Bryssel.

Euroopan yhteisöjen neuvosto (1984): Council decision on specific community action to combat poverty, 85/8/EEC.

Euroopan yhteisöjen neuvosto (1989): Resolution on combating social exclusion, 89/C277/01, Official Journal of the European Communities, C277/1, Bryssel.

Eurooppa-neuvosto (2002): Puheenjohtajan päätelmät, Euroopan unionin huippukokousasiakirja, 15.-16.3.2002, Barcelona.

Eurostat (1996): European Community Household Panel (ECHP): Survey methodology and implementation, vol. 1, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.

Eurostat (2000): European social statistics, income, poverty and social exclusion. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.

Eurostat (2001): ECHP UDB, Description of variables, Doc.Pan. 166/2001-12, Luxemburg.

Eurostat (2003): Statistics in focus. Theme 3-01/2003, Luxemburg.

Expert Group on Household Income Statistics, the Canberra Group (2001): Final report and recommendations. Ottawa.

- Forssén, Katja (1998): Children, families and the welfare state: studies on the outcomes of the Finnish family policy. Stakes, Helsinki.
- Goodin, R., B. Headey, R. Muffels ja H.-J. Dirven (1999): Real worlds of welfare capitalism. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gottschalk, Peter ja Smeeding Timothy (1997): Cross-national comparisons of earnings and income inequality. *Journal of Economic Literature*, XXXV (June), s. 633-687.
- Hagfors, Robert (1988): Kotitalouksien ekvivalenssiskaalat Suomessa. Empiirinen poikkileikkaustarkastelu. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, C 46, Helsinki.
- Heikkilä, Matti (1990): Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasaantumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990, Helsinki.
- Hiilamo, Heikki (2002): The rise and fall of Nordic family policy? Stakes. Helsinki.
- Julkunen, Raija (2000): Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere.
- Jäntti, Markus, Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti (1996): From marginalism to institutionalism. The transformation of the Finnish pension regime. *Journal of Income and Wealth* Vol. 42 (4), pp. 473-491.
- Jäntti, Markus ja Ritakallio Veli-Matti (2000): Income poverty in Finland 1971-1995. Teoksessa Björn Gustafsson & Peder Pedersen (toim.), *Poverty and low income in the Nordic countries*. Ashgate, Aldershot, s. 63-99.
- Kangas, Olli (2000): Distributive justice and social policy: some reflections on Rawls and income distribution. *Social Policy and Administration*, 34:5, s. 510-528.
- Kangas, Olli (2002): Economic growth, inequality, and the economic position of the poor in 1985-1995: An international perspective. *International Journal of Health Services*, 32:6, s. 213-227.
- Kangas, Olli ja Palme, Joakim (2000): Does social policy matter? Poverty cycles in the OECD countries. *International Journal of Health Services*, 30, s. 335-352.
- Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti (toim.) (1996): Kuka on köyhä? Tutkimuksia 65, Stakes, Helsinki.
- Kangas, Olli ja Ritakallio, Veli-Matti (2003): Köyhyyden monet kasvot: suomalainen köyhyys 1990-luvulla. Teoksessa Kangas Olli (toim.): *Nousun huuma ja laman jäljet*. Kansaneläkelaitos, Helsinki. (painossa)
- Kautto, Mikko ja Moisio, Pasi (2002): Suomalainen köyhyys vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Stakes, Helsinki. s. 312-335.

- Lancaster, Gillian ja Green, Mick (2002): Deprivation, ill-health and the ecological fallacy. *Journal of Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, Vol. 165 (2), s. 263-278.
- Layte, R., B. Maitre, B. Nolan, C.T. Whelan, (2001): Persistent and consistent poverty in the 1994 and 1995 waves of the European Community Household Panel Survey. *Review of Income and Wealth*, Ser. 47 (4), s. 427-449.
- Leisering, Lutz ja Walker, Robert (toim.) (1998): *The dynamics of modern society*. The Policy Press, Bristol.
- Levitas, Ruth (2000): What is social exclusion? Teoksessa Gordon, D. & Townsend, P. (toim.) *Breadline Europe. The Measurement of Poverty*. The Policy Press, Bristol, s. 357-383.
- Lindqvist, Markku (2000): Poverty in Finland and Europe. Teoksessa Gordon, D. & Townsend, P. (toim.) *Breadline Europe. The Measurement of Poverty*. The Policy Press, Bristol, 191-201.
- OECD (2001): *Employment Outlook*. June. OECD, Paris.
- Pekkarinen, Jukka ja Sutela, Pekka (2002): *Kansantaloustiede*. WS Bookwell, Juva.
- Raunio, Kyösti (1995): *Sosiaalipolitiikan lähtökohdat*. Gaudeamus, Tampere.
- Rawls, John (1972): *A theory of justice*. Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, John (1996): *Political liberalism*. Columbia University Press, New York.
- Ritakallio, Veli-Matti (1994a): *Köyhyys Suomessa 1981-1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista*. Tutkimuksia 39. Stakes, Helsinki.
- Ritakallio, Veli-Matti (1994b). *Finnish poverty: A cross-national comparison*. *International Association for Official Statistics, Cities and Regions* 7 (1), s. 60-94.
- Ritakallio, Veli-Matti (2001a): *Multidimensional poverty in the aftermath of the recession. Finland in 1995 and 2000*. Teoksessa (J. Kalela, J. Kiander, U. Kivikuru, H.A. Loikkanen, J. Simpura, toim.) *Down from the heavens, up from the ashes. The Finnish economic crisis of the 1990s in the light of economic and social research*. VATT-julkaisu 27:6. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Ritakallio, Veli-Matti (2001b): *Tilastointikäytännön muutos muuttaa kuvaa eurooppalaisesta köyhyydestä*. *Hyvinvointikatsaus* 4/2001. Tilastokeskus, Helsinki.
- Ritakallio, Veli-Matti (2002): *Trends of poverty and income inequality in cross-national comparison*. *European Journal of Social Security* 4 (2), 151-177.
- Rowntree, Seebohm (1901): *Poverty. The study of town life*. MacMillan, Lontoo.

Schmidtz, David (1998): Taking responsibility. Teoksessa Schmidtz, David ja Goodin, Robert (toim.), Social welfare and individual responsibility. Cambridge University Press, Cambridge, s. 3-96.

Smeeding, T.M., P. Saunders, J. Coder, S. Jenkins, J. Fontall, A. Hagenaaars, R. Hauser ja M. Wolfson (1993): Poverty, inequality and family living standards impacts across seven nations: the Effect of non-cash subsidies for health, education and housing, Review of Income and Wealth, 39(3), s. 229-256.

Statistics in Focus (2003): Poverty and social exclusion in the EU after Laeken - part 1. Population and Social Conditions, Theme 3 - 01. Eurostat, Luxemburg.

Townsend, Peter (1979): Poverty in the United Kingdom. Penguin, Harmondsworth.

Townsend, Peter (1993): The international analysis of poverty. Harvester Wheatsheaf, London.

Walker, Robert (1994): Poverty dynamics: issues and examples. Avebury, Aldershot.

Whelan, Brendan (1993): Non-monetary indicators of poverty. Teoksessa J. Berghman and B. Cantillon, The European face of social security. Avebury, Aldershot.

YK (1977): Provisional guidelines on statistics of the distribution of income, consumption and accumulation of households. Studies in Methods, Series M, No. 61. New York, NY: United Nations. ST/ESA/STAT/SER.M/61.

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators>.

Liitetaulukot

Liitetaulukko L.1. Pitkäaikaisköyhien deprivatio eräissä EU-maissa, % pitkäaikaisesti köyhistä henkilöistä (ECHP 1999)

	Suomi	Tanska	Irlanti	Portu- gali	Iso- Britannia	Saksa
EI VARAA						
Riittävän lämmin asunto	8	3	12	90	4	.
Liharuoat	10	4	8	13	15	.
Uudet vaatteet	23	7	18	74	15	.
Kutsua ystäviä	23	5	22	40	35	.
Uudet huonekalut	53	39	42	95	33	.
Viikon lomamatka	55	32	63	94	49	.
MAKSUVAIKEUDET						
Asuntolainat	3	4	5	1	2	.
Muut lainat	9	3	8	1	.	.
Asunnon vuokra	14	1	18	9	7	.
Laskujen maksu	14	5	13	3	.	.
PUUTETTA KESTO- KULUTUSTAVAROISTA						
Puhelin	2	0	13	33	.	.
Väritelevisio	2	2	1	8	.	.
Auto	10	9	26	39	.	.
Tiskikone	11	6	34	57	.	.
Tietokone	14	6	38	48	.	.
PUUTTEELLINEN ASUMISTA- SO						
Keskus- tai sähkölämmitys	7	0	31	97	14	16
Sisä-WC	8	1	1	18	0	3
Kylpy, sauna tai suihku	8	3	2	20	1	2
Juokseva lämmin vesi	8	1	3	33		4
ASUMISEN HAITAT						
Vuotava katto	3	2	7	20	4	.
Riittämätön lämmitysmahd.	4	2	13	57	9	.
Lahoa tai hometta	5	4	10	40	13	.
Kosteutta rakenteissa	6	3	17	45	14	.
Pimeyttä tai valon puutetta	6	5	7	24	6	.
ASUINYMPÄRISTÖN HAITAT						
Ympäristösaasteet	15	4	8	12	10	5
Ympäristömelu	20	10	13	17	19	6
Rikollisuus, ilkivalta	23	6	18	17	25	.
ASUMISKUSTANNUSTEN RA- SITTAVUUS						
On suuri rasitus	51	28	81	78	11	61

Liitetaulukko L.2. Deprivaation kokeminen eräissä EU-maissa, % koko väestöstä (EHP 1999)

	Suomi	Tanska	Irlanti	Portugali	Iso-Britannia	Saksa
EI VARAA						
Riittävän lämmin asunto	5	1	4	64	2	.
Liharuoat	5	1	3	3	9	.
Uudet vaatteet	10	4	5	42	7	.
Kutsua ystäviä	11	2	9	17	24	.
Uudet huonekalut	27	11	18	73	18	.
Viikon lomamatka	31	20	29	64	26	.
MAKSUVAIKEUDET						
Asuntolainat	4	1	2	1	1	.
Muut lainat	5	1	3	1	.	.
Asunnon vuokra	5	1	4	3	3	.
Laskujen maksu	10	2	5	3	.	.
PUUTETTA KESTOKULUTUSTAVAROISTA						
Puhelin	0	0	4	14	.	.
Väritelevisio	1	0	0	3	.	.
Auto	4	7	12	19	.	.
Tiskikone	5	8	22	45	.	.
Tietokone	10	7	24	40	.	.
PUUTTEELLINEN ASUMISTASO						
Keskus- tai sähkölämmitys	2	0	12	89	8	9
Sisä-WC	1	1	1	7	1	1
Kylpy, sauna tai suihku	1	1	1	7	1	1
Juokseva lämmin vesi	1	0	1	12		1
ASUMISEN HAITAT						
Vuotava katto	2	4	3	13	4	.
Riittämätön lämmitysmahd.	3	3	17	39	4	.
Lahoa tai hometta	2	5	4	24	9	.
Kosteutta rakenteissa	3	5	7	31	8	.
Pimeyttä tai valon puutetta	6	4	3	14	6	.
ASUINYMPÄRISTÖN HAITAT						
Ympäristösaasteet	13	5	6	18	9	7
Ympäristömelu	17	15	8	21	17	7
Rikollisuus, ilkivalta	23	9	11	22	18	.
ASUMISKUSTANNUSTEN RASITTAVUUS						
On suuri rasitus	50	36	67	66	5	55

Liitetaulukko L.3. Pitkäaikaisköyhien ja keskivertokansalaisten deprivatioasteen erotus eräissä EU-maissa, %-yksikköä (EHP 1999)

EI VARAA	Suomi	Tanska	Irlanti	Portugali	Iso-Britannia	Saksa
Riittävän lämmin asunto	3	2	8	26	2	.
Liharuoat	5	3	5	10	6	.
Uudet vaatteet	13	3	13	32	8	.
Kutsua ystäviä	12	3	13	23	11	.
Uudet huonekalut	26	28	24	22	15	.
Viikon lomamatka	24	12	34	30	23	.
MAKSUVAIKEUDET						
Asuntolainat	-1	3	3	0	1	.
Muut lainat	4	2	5	0	.	.
Asunnon vuokra	9	0	14	6	4	.
Laskujen maksu	4	3	8	0	.	.
PUUTETTA KESTO-KULUTUSTAVAROISTA						
Puhelin	2	0	9	19	.	.
Väritelevisio	1	2	1	5	.	.
Auto	6	2	14	20	.	.
Tiskikone	6	-2	12	12	.	.
Tietokone	4	-1	14	8	.	.
PUUTTEELLINEN ASUMISTASO						
Keskus- tai sähkölämmitys	5	0	19	8	6	7
Sisä-WC	7	0	0	11	-1	2
Kylpy, sauna tai suihku	7	2	1	13	0	1
Juokseva lämmin vesi	7	1	2	21	0	3
ASUMISEN HAITAT						
Vuotava katto	1	-2	4	7	0	.
Riittämätön lämmitysmahd.	1	-1	-4	18	5	.
Lahoa tai hometta	3	-1	6	16	4	.
Kosteutta rakenteissa	3	-2	10	14	6	.
Pimeyttä tai valon puutetta	0	1	4	10	0	.
ASUINYMPÄRISTÖN HAITAT						
Ympäristösaasteet	2	-1	2	-6	1	-2
Ympäristömelu	3	-5	5	-4	2	-1
Rikollisuus, ilkeävalta	0	-3	7	-5	7	.
ASUMISKUSTANNUSTEN RASITTAVUUS						
On suuri rasitus	1	-8	14	12	6	6

- 2003: 1 Developing Sectoral Strategies to Address Gender Pay Gaps.
ISBN 952-00-1280-X
- 2 Suomen lähialueyhteistyön keskipitkän aikavälin (2003-2005) toimintasuunnitelma sosiaali- ja terveysalalla. Yhteenveto.
ISBN 952-00-1300-8
- 3 План действий (на 2003 - 2005 гг.) в сфере социального обеспечения и здравоохранения по сотрудничеству Финляндии и России в сопредельных регионах. (Edellisen venäjänkielinen laitos)
ISBN 952-00-1306-7
- 4 Action Plan for Co-operation with Neighbouring Areas in North-West Russia and the Baltic States in the Field of Social Protection and Health (2003-2005).
ISBN 952-00-1307-5
- 5 Ilpo Suoniemi, Hannu Tanninen, Matti Tuomala. Hyvinvointipalveluiden rahoitusperiaatteet.
ISBN 952-00-1330-X
- 6 Sosiaaliturvan suunta 2003
ISBN 952-00-1352-0
- 7 Irmeli Penttilä, Olli Kangas, Leif Nordberg, Veli-Matti Ritakallio. Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää?
ISBN 952-00-1368-7